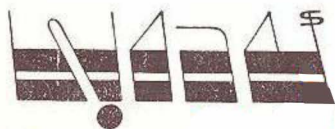

دوکتور عزیزہ دین متہ فارہ سول

فولکلوری کوردی

لی کولینہ وہ

بہ غدا / ۱۹۷۰

بە یاریدەى وەزارەتى کاروبارى شىمال لە چاپ دراوہ

دوکتۆر

عەزىزە دىن سەئە فارىه سون

ئە دەبى
فولکلورى كوردى

لى كۆلىنە وە

لە چاپخانەى (دار الجاحظ) لە چاپ دراوہ
بەغدا - ۱۹۷۰

دراسة عن ادب الفولكلور الكردي

بقلم

الدكتور عز الدين مصطفى رسول

A Study in Kurdish Folklore

By

Dr. Izzadin Mustafa Racyl

فهرههنگی ههندی ووشه‌ی لاتینی

رۆل : ده‌ور

ئىستاتىك : جوانى ناسى ، علم الجمال

فۆرم : شىوه ، روخار ، شكل

ژانر : بابته‌ئى ئه‌ده‌بى ، النوع الادبى

ستيل : شىوه‌ى تابه‌ئى هونه‌رمه‌ند له نووسينا ، اسلوب الاديب

تيكست : متن ، نص ، تيكسته لوژى : تيكست ناسى

بيلوگرافيا : ته‌رجومه‌ى حال

ديالتيك : شىوه ، زاراقه ، لهجه

ئىيوسيا : داستان

ليريك : هه‌ست‌بزوين ، غنائى ، عاطفى

تراگيديا : كاره‌سات ، ماساة

ئۆبزه‌ز : ئه‌دگار ، وینه ، صورة ، نموذج

پۆفيسيت : چيروكى راسته‌قينه

ئۆبجه‌كئىفى : مه‌وزوعى

رۆمان : چيروكى دريژ ، روايه

فاكت : شتى رووداو ، يا راسته‌قينه ، وقائع

تيگئيتيف : سلبى ، منفى

ئه‌رگينال : ئه‌سل

بڼي گومان ناتوانين بلين تا ئيستا زور لږ کولینه ووه مان دهر باره ی
 نه ده ب و زمانې کوردې هه یه . به لکو به پيچ ه وانه وه ، نه توانين
 بلين - له م باره یه وه تا ئيستا زور کم نووسراوه ، گهر بينه
 سه ربارې راستې - نه و تا ئيستا له م باره یه وه له هر مه يدانه شدا
 له چنه د کتيک و چنه د ووتاريک زياترمان ني وه نه وائيش زور
 کم و کووړيان تيدايه و هيشتا سه و او نه چوونه ته سه ر بناغهي
 لږ کولینه وه ی زانستی تازه . نه ته وه ی کورد خاوه نی گه نجينه یه کی
 نه ته وایه نی به نرخ و فراوانی فولکلور و نه ده بی میلی و نه ده بی
 کلاسیکی یه و نه ده بیاتی هاو ده مېش به ريگه ی به ره و پيش چووندا هر
 روښتوه . زمانې کوردیش په کيکه له زمانه کونه کانی هیندو
 نه وروپي . به لام لږ کولینه وه ی زانستی هم نه ده ب و زمانه له
 راده ی نه ده ب و زمانه که خوږدا نی به .

به شي زوری نه و شتانه ی نووسراون سه ولی جوامیرانه ی
 تاقه کسین ، زور تریش تاقه کسي نه و تو که هلی وایان بڼ
 هه ل که و تو وه که له لږ کولینه وه ی نه ده ب و زماندا ، له سه ر شيوه ی
 زانستی تازه شاره زای په پړه وی گهلانی تر بين ، به تايه نی گهلانی
 روژناوا .

هم هه وه تاقه کسي یانه ، به که ره سه ی خاوی ، نرخ و بایه خي
 خویان هه یه و مایه ی سه ربه رزی و سه رفرازی ی خاوه نه کانیان . به لام
 و اوورده وورده خوینده واری کوردیش تواناو هلی نه وه یان بڼ
 هه ل که و تو وه که هم لږ کولینه وانه له و سنوره بينه ده ری و ناسویه کی
 زانستی تازه ی فراوانی بڼ دروست بکن .

هم کتيه و نه وانی له مه و دوا ی هم زنجیره یه سه ولدانتيکی
 سه رتايی و دیسان تاقه کسین ، بڼ له و سنور چوونه دهره وه یه و بڼ
 نه و به ره و ناسو چوونه .

ئەم لى كۆلىنەۋە يە لى جىھانى ئەدەبىياتىنى دا ئەچىتە رىزى
 مېژوۋى ئەدەبەۋە ، ھەرچەندە لە ھەندى شوتىندا ھەۋلى ئەۋە دراۋم
 كە بناغەى تىۋرى (نظرى) ى باسە كە روون بىكرىتەۋە دەربارەى
 ھەندىك بەرھەمىش ھەلۋىستى رەخەبى دەربىراۋە . جا بۆ ئەۋەى
 ئەم مەبەسە روون بىكرىتەۋە ، چەند دىرىك دەربارەى ئەم سى جۆرە
 زانستە پىۋىستە .

لە جىھانى زانستى ئەمپۇدا ئەدەبىياتى ناسى بە زانستىك ئەلەن كە
 ھەموو بەشە جىاۋازەكانى ئەدەبىياتى ھونەر مەندانە بىكرىتەۋە . مەبەس
 لە « ئەدەبىياتى ناسى » ئەۋە يە كە كەرسە بەرپەتى بەكانى تىۋرى
 زانستى پىشان بەدات ، ئەۋە دەرىخات كە تىۋرى زانستى چۆن
 تەماشائى ئەدەبىيات ئەكات و لەگەل زانست كۇنجانیا چۆن دەرئەخات و
 چۆن ئەۋ نۇرخەى كەرسە كەى ئەدەبىيات بە خۇندەۋاران ئەناسىنى كە
 لە بەردەستايە (۱) .

ئەدەبىياتى ناسى سى بەرپەتى عىلمى جىاۋاز ئەگرىتەۋە :

تىۋرى ئەدەب و رەخەى ئەدەبى ر مېژوۋى ئەدەب .

تىۋرى ئەدەب - زانستىكە تەماشائى ئەدەبىياتى ھونەر مەندانە
 (واتە - نووسىن و ھۆنراۋ) ئەكات و ئەۋە ھەئەسنگىنى كە چۆن ئەۋ
 ئەدەبىياتە ، ۋە بە كام شىۋە نەخشەى ژىبان ئەكىشىۋ چۆنى لى
 تى ئەگات . بە كورتى پى بە پىر گرتەۋە (استىباب) ى ھونەر مەندانەى
 ژىبانە .

تىۋرى ئەدەب - زانستىكە لە رۆل و گىرنگى بەرھەمى
 ھونەر مەندانە ئەدۋى ، لە رىرەۋى گەشەندى كۆمەلدا .
 زانستىكە دەربارەى جۆرە شىۋەى ھونەر مەندانە و پىگەكانى
 دەربىرىيانو پىش ھەموو شت لە ياسا گشتى بەكانى گەشەندى
 ئەدەبىياتى ھونەر مەندانە و خاسىتە و سىروشتى كۆمەلەيتى و ئەركى
 كۆمەلەيتى و شىۋە و پەيوەندى ئەدەبىيات لەگەل ژاندا ئەدۋىت .

بۆیە بە شیوہەکی بەیە کداچوو بەستراوہ بە ئیستاتیکەوہ کہ
ئەویش ئەو زانستە یە کہوا لە شتی جوانی سروشت و کۆمەل و یاسا
گشتی بەکانی گەشەسەندنی هونەر ئەکۆلیتەوہو هەموو تەجروہی
مێژوویی گەشەسەندنی هونەری مرقاچایەتی ئەگریتەوہ لە هەموو
جیھاندا .

تیۆری ئەدەب تەماشای ئەو جیھان بینیە ئەکات کہ پتوہندی
بە گەشەسەندنی ژانرو زمانو ستیل و « باس » و نمونە هەلبژاردنەوہ
ہەبە .

تیۆری ئەدەب بئەرەتی لئ کۆلینەوہ و نرخی پندان ، بۆ رووداوی
ئەدەبی و کەرەسە ی ئەدەب دائەنئ ، رادە بۆ سروشتی ئەدەبی
هونەر مەندانە ، واتە بۆ بەرھەم دائەنئ ، کہ ئەویش بەشیکە لە
فۆرمەکانی سەرخانئ بیروباوەر .

تیۆری ئەدەب توانای ئەوەمان ئەداتئ کہ زۆر قوولتر لـ
سروشتە گشتی بەکانی خاسیەتی ئەدەبیاتی هونەر مەندانە و رێپرووی
ئەدەبیات و شتە تاییەتی بەکانی و لە خاسیەتی هەموو بەرھەمیکی
ئەدەبی بگەین .

تیۆری ئەدەبی راستەقینە لەوەدا دیاری ئەدا کہ پەییوەندی
بەتینی نێوان ئەدەبیات و ژبانی گەل یەلڤخات ، تا ئەدەب پال بە
گەلەوہ بنیت بۆ سەرکەوتنی تازە دەستخستن لە بنیات نانی کۆمەلئ
بەختیاردا .

مەبەسی ھەرە گورە ی تیۆری تازە ی ئەدەب ، خزمەتی گەلو
ھەولدانە بۆ گەشە پێدانی روژن بییری هونەر مەندانە ی کۆمەل ، بۆ
گەشە پێدانی پراکیکی (تطیقی) ی هونەر مەندانە ی ئەدەبی نوێ .
تیۆری ئەدەبی تازە ، زۆر لە مێژووی ئەدەبەوہ نزیکە . باری
گشتی تیۆری ئەدەب ، لە خۆیدا خزمەتی مێژوونووسانی ئەدەب
ئەکات و رینگاو پەیرەوی لئ کۆلینەوہ ی بەرھەم دائەنئ .

تیۆری ئەدەب لە زۆر لە بنەرەت و ئی کۆلینەوه کانیدا پشت بە
باشترین دەستکەوتی بیری رەخنەگری و شتە بەرخەکانی لێ ووزد
بوونەوهی رەخنەگری ئەبەستی •

میژووی ئەدەب بچ تیۆری ئەدەب نابچ و تیۆری ئەدەبیش بچ
میژووی ئەدەب نابچ • ئەم دوو پەپرهوه زانستی بە زۆر تونـ
بە یە کەوه بەستراون •

ئەمڕۆ ئێبە زۆر فرمانی مەزنان لە بەردەمدایە بەرامبەر بە پە
روەردە کردنی گیانی ئیستاتیکی لە لای خۆیندەواران و هونەر مەندان
بۆ بەجی هێنانی ئەرکە هاوچەرخەکانی میژوو لەم بارە یەوه • ئەبچ
گرنگی تیۆری ئەدەب بۆ فراوانترین کۆری هونەر مەندان
خۆیندەواران دەر بخرین •

تیۆری ئەدەب لە بنەرەتە گشتی بە کافی خۆیدا پشت بە
راستی بانەوه ئەبەستی کە لە گەل دارشتنی ئەدەبدا تیکەل ئەبن • هەر
وەک پشت بە دەستکەوتەکانی میژووی ئەدەوه ئەبەستیت •
بیر پوناکە دیسوکراتی بە شۆرشگیرەکانی سەدهی تۆزدهەم ، هە
وەک رۆلیکی گەورەیان لە رووی بیر روناکی یەوه یینی ، ئـ
نوسەرانهشیان پەروەردە کرد کە رەخنەیان دەر بارە ی بەر هەمە کاتان
ئەنووسی و کۆمەلیکیش لە خۆینەرانیا ن پەروەردە کرد •

رەخنە یاری دە ی خۆینەران ئەدات بە راستی لەو بەر هەمانە بگەن
کە ئە یخۆیننەوه و پر بە پری خۆیان با یەخیان بدەنی ، لە لایەکی
تریشەوه روائینە پلە ی بلند بوونەوه ی رادە ی نووسینی ئەدەبی ،
یەکیکە لە ئەرکەکانی رەخنە ی ئەدەبی ، کە روخساری رێک و ناریکی
بەر هەمیکی ئەدەبی دەست نیشان بکات • رەخنە لە داچەسپاندنی
توانای هونەر مەندیاو لە هەبشتی هەلە و ناتەواوی بەر هەمە
یاری دە ی نووسەر ان ئەدات •

رەخنە ی هاو دەمیشمان لە لای گەلیک لە گەلانی جیهان

رۆلیکی گوره‌ی هه‌یه له گه‌شه‌ندنی ئه‌ده‌دا • ئه‌یین نه‌م‌رۆ له هه‌موو وولاتاندا ره‌خنه‌گران بایه‌خی خۆیان به به‌رهمی نووسه‌رو شاعیرانی پایه‌بند ئه‌دن و ریگانیشانی ئه‌دیانی لاوه‌ده‌نو که‌م و کووری به‌رهمیان ئه‌خه‌نه‌روو •

به‌م‌جۆره ، تیۆری ئه‌ده‌ب و میژووی ئه‌ده‌ب و ره‌خنه‌ی ئه‌ده‌بی ، به‌شی به‌ره‌تی و گرنگترین به‌شی ئه‌ده‌بیاتناسین • سه‌ره‌رای ئه‌مانه‌ش ئه‌ده‌بیاتناسی چهند مه‌یدانیکی یاریده‌ده‌ری تریش ئه‌گریته‌وه ، که یارمه‌تی ئه‌و سێ به‌ره‌ته ئه‌دن بۆ ساغ‌کردنه‌وه‌ی سه‌رچاوه‌و گه‌یشتنه سه‌ر کانی هه‌لقولینی زۆر به‌رهم • ئه‌م مه‌یدانه یاریده‌ده‌ران‌ه‌ش بریتین له میژوو نووسینی ئه‌ده‌بیاتناسی و تیکسته‌لوژی و بیلوگرافیا (۲) •

ناوه‌پۆکی ئه‌م کتیه وه‌ک ووتمان ئه‌چیته‌ خا‌نه‌ی میژووی ئه‌ده‌به‌وه ، به‌لام ناچاری وای کردوه که هه‌ندێ جار خۆی له به‌شه‌کانی تری ئه‌ده‌بیاتناسی لانه‌دات • چونکه مه‌به‌سی گه‌وره خزمه‌ت‌کردنی گه‌نجینه‌ی نه‌ته‌وايه‌تیمان و قوول‌کردنه‌وه‌ی لێ‌کولینه‌وه‌یه‌تی له‌م پله میژویی به‌ی ژبانی نه‌ته‌وه‌یی و ئه‌ده‌بی و بیرروناکیانداو له‌ توانادا هه‌وێ‌دراوه که ئه‌م باسه له راده‌یه‌کی عیلسی قوولدا بیت و نیشانه‌یه‌کی دیاریت له‌سه‌ر ریگه‌ی کاروانی لێ‌کولینه‌وه‌ی ئه‌ده‌به‌که‌ماندا • وه‌ک ئه‌زانین فۆلکلۆری کوردی کۆترین به‌رهمی ئه‌ده‌بیانه‌و بناغه‌یه‌کی پته‌وی گه‌شه‌پیدانی ئه‌ده‌بی ئه‌م‌رۆمانه ، بۆیه به‌رگی به‌که‌می ئه‌م زنجیره‌یه بۆ ئه‌و سامانه‌ی نه‌ته‌وه‌که‌مان ته‌رخان‌ئه‌که‌ین •

فۆلکلۆر چی‌یه ؟

تا ئیستا — له کوردیدا له چهند شوێن و کتیب و سه‌رچاوه‌به‌کدا له‌م باره‌یه‌وه نووسراوه • بۆیه لیکدانه‌وه‌ی ئه‌م ووشه‌یه و ره‌گه‌زو

مانای دووباره ناکهینهوهو بو ئهوهی ریگه بو چونه ناوباسی
 فۆلکلۆری کوردی یهوه خوش بکهین به چهند ووشهیهک له مانایه
 ئهدوتین . ههچهنده ئهمرۆ ووشه لاتیینی فۆلکلۆر زۆر مهیدانی
 که لهپووری نهتهوهیی ئهگریتهوه ، ههر له پاشماوهکانی جلو بهرگی
 میللی کۆن و ئیستاوه تا رایهخ و هۆی خواردهمهی تیاخواردن
 (قاپ و قاچاغ و کاسه و کسهوچک) و تا نهفش و نیگار و جۆری
 خواردهمهی و گه لیک شتی تر که شهقلی تایهتی کۆنی میللهتیک له
 بهرهمهتکی دهست کرد یا بهرهمی بیردا بهیلتیهوه بهلام له کۆری
 ئهدهبدا فۆلکلۆر پیر به پیر بو ئهوه به کار - ئههیتیری که ئهدهبیاتناسانی
 هندی وولات به بهرهمی سه زاری خۆلقینهراهی گهلی ناوئه بهن .
 ئهه بهرهمه خۆلقینهراهی به ئهوهیه که دهماوهم وپشتا و پشت ،
 کۆر له باوکوه مندا له دایکوه ئهییستی و ئههیتیهوه . ههر له بهر
 ئههیه که ئهدهبی فۆلکلۆر به بهرهمی ئاقه که سیک دانانری و ئهدریته
 پال هموو میللت و به بهرهمی خۆلقینهراهی گهله ناسری و
 روخاری ئاشکرای بریتی به له سادهیی - چ له رووی زمان و چ
 له رووی دهبرینهوه ، شهقلی تایهتی ئهوه گهله یا ئهوه زمان و
 دهوهری خۆی پیوهیه ، نهخوازه له وینه و بیردا .

خاسیهتیک تری فۆلکلۆر ئهوهیه که له ناو خه لکدا ئیجگار زۆر
 بلاوه ، له وولاتانی رۆژه لاتدا ، به تایهتی لای ئیته ، وهتا دهوهری
 بلاو بوونهوهی خۆیندهواری و شاره زابوونی خه لک له گهله ئهدهبی
 نووسراودا ، کهم کهس ههیه شتی که له فۆلکلۆری گهله کهی
 خۆی نه زانی و له بهری نه بین و به ووتن و گهیرانهوه دهری نه بری .

فۆلکلۆر که رهسهیهکی فراوان و دهوله مهنده بو لی کۆلینهوهی
 ژبانی و زمان و میژووی هموو میللهتیک ، ته نانهت که رهسه شه بو
 زانایانی کومه له و کومه لایهتی و ئهتوگرافیاش . ئهدهبیاتناسان
 بایه خیکی گه وره یان داوه به فۆلکلۆر - گۆرکی ئهلی : « له رووی

بهرهمهوه به کهم فهیله سووفو شاعیر میللهت خوویه تی ، هه
 نهویش بهرهمهینهرو خولقیتهری نهو هه موو هوزانو و دانستانه یه
 که له که لچه ری (۳) جیهاندا هه یه (۴) . چیرنشیفکی نه لئ :
 « هوزانو ی گهل و گورانی به کانی ، ژیانو میژوو ره سم و عاده تی
 خه لکی پاراستوه » (۵) . هه روه ک گورکی نه لیت « بناغی نه دب
 له فولکلور - واته - له نه ده بی خه لکدایه ، فولکلور که ره سه یه کی
 خاوی مه زنو کانو سه رچاوه یه بۆ هه موو شاعیرانو نووسه ران .
 گه ره به باشی له رابوردوو بگه ین ، بهرهمی نه مرۆمان زۆر ره ئه گین
 نه بی و نه وسا زۆر به ووردی له گرنگی فولکلور نه گه ین » (۶) .
 نه م ووتانه به سه ر فولکلوری هه موو گهلاندا دیتهدی .
 زانایانی رۆژهه لاتناس ، ده رباره ی فولکلوری کوردیش گه لیک
 ووتیان هه یه که شایانی تۆمار کردن .

رۆژهه لاتناس و بیر رووناکی گه وری نه رمه نی نه بو فیان ،
 که له سه ده ی نوزده یه مده به یه کیک له رۆشن بیره
 پیش که و تن خاوزه مه زنه کانی رۆژهه لاتناسراوه
 نووسیوی به : « هه موو کوردیک ، ته نانهت پیره میترده
 نه خوینده واره کانی شاعیرانه و الهه ناخی ده روویاندا ،
 هه موویان له گورانی ووتنا خاوه نی توانان ، زۆر به سه ساده یی ،
 له سه رخۆ ، گورانی نه لین . به دۆل و چیاو تا فگه و روباو گوو
 چه ک و نه سپ و نازایه تی و کچی جوانی خویان و به نازداریاندا
 هه لئه دن ، نه مانه هه موو له قوولایی هۆش و ده روویانه وه
 دیتهده ره وه » (۷) .

مار، که زانایه کی گه وره و زمانه وان و رۆژهه لاتناسیکی ناسراوه ،
 له ووتاریکدا که سالی ۱۹۱۱ نووسیوی به ، نه و راستی به ده رنه خات
 که فولکلوری کوردی ته نیا له ناو کورد خۆیدا بلوونی به ، به لکه
 له ناو گهلانی تری رۆژهه لاتیشدا ، وه ک عه ره ب و فارس و نازربایجانی و

ئەرمەنى و ئاسوورى دا باوە (۸) •

لەم بارە بەوە - مېتۆروسكى ئەلئى :

« لای ئاسوورى بەکانى چىا گۆرانى كوردى ووتن و چىرۆكى كوردى گىپرا نەو ، بۆتە عادەتتىكى گىشت لایى » (۹) •

فاسىلى نىكىتىن نووسىوى بە : « ئەدەبى كوردى - لە پلەى بە كەمدا ، فۆلكلۆرى كوردى بە ، لەو فۆلكلۆردا ھەر تەنیا پاشاودو مىراتى نەو و پشته كانى پىشو و ناینىزى ، بەلكو ئەمروش ئەو فۆلكلۆرە بەلگە بە بۆ بە توانایى لە زىانداو بۆ رەنگىنى ھىزى بەرھەم ھىتان ، كە رۆژ بەرۆژ دەولەمەندى ئەو بەرھەمە تازە ئەكە نەو و فراواتر و زىاترى ئەكەن ، ئەو ھەش دەگەن نى بە ، كە رەگەزى بەرھەمى گەلانى ھاوسايە بە گۆرانى بووترى و لە قالبى كوردیدا داپىزى » (۱۰) •

ئەبۆفیان دەربارەى گۆرانى كوردىش ووتوتى : « ئەم گۆرانى بانە گەشتوونەتە سنوورى پرى و تەواوى » (۱۱) •

گومان لەویدا نەماوە كە نەتەو بە كورد لە فۆلكلۆردا بەكىكە لە نەتەو ھەرە دەولەمەندە كانى جىھان ، ھۆى ئەمەش تەنیا ئەو نى بە كە ئەدەبىياتى نووسراو نەختىك درەنگ لەناو كورددا پەيدا بوويت (۱۲) • بەلكو ژيانى تايەتتى گەلى كوردو و تەنى خىاوازو گۆپرانى زوو بە زوو لەم و تىنانەدا ، بوونەتە ھۆى ئەم دەولەمەندى بە ، ھەر وەك بوونى چەند دىالېكتىك ھىندەى تر دەولەمەندى كردوو • ھەر وەھا زروفى تايەتتى واى كردوو كە بەشى زۆرى ئەدەبى مىللى بەناوى خاوەنەكە بەو • بلاونەبىتەو ھەش دەماودەم و پشئاو پشت بىنئىتەو و بچىتە سەر گەنجىنەى فۆلكلۆرمان •

به شه کانی ئەدەبی فۆلکلۆری کوردی :

ئەدەبی فۆلکلۆری کوردیش هەر وهك ئەم ئەدەبە لای زور بەی گەلان و بە تایبەتی لای گەلانی رۆژەهلات • بریتی بە لـه چەند چۆرێکی بنه‌ره‌تی وهك : ئەفسانه ، ئیپوسیا ، كه هه‌ندی چۆری له كوردی دا پێی ئەووتری « بەیت » • ئەمیش ئەبج بە دوو به‌شه‌وه : بەیتی قاره‌مانی گێرانه‌وه‌و بەیتی به‌سه‌ره‌اتی دلداری و ئەفین گێرانه‌وه • وه وهك چیرۆك ، واته (حيكایهت) ، كه له هه‌ندی لا « نەقل سو مه‌ته‌لوک » یی پێ ئەلین ، وه هۆزراوی لیریک ، كه هه‌موو به‌شه‌کانی گۆرانی ئەگرێته‌وه ، وهك لای لایه‌ی منداڵ و لاوانه‌وه‌ش ئەگرێته‌وه • هه‌روهك ئەدەبی فۆلکلۆری کوردی گه‌نجینه‌یه‌کی ده‌وله‌مەندی په‌ندی پێشینه‌و قسه‌ی نه‌ست‌ه‌ق‌ر گالته‌و گه‌پ و مه‌ته‌لیشی هه‌یه •

ئەفسانە :

هه‌ندی له زانا‌یان ناوی « میتۆ لۆزیا » یان بۆ عیلمیکی تایبەتی داناوه كه له ئەفسانه ئەدووی (١٣) • به‌لام « میتۆ لۆزیا » ئەوه‌یه كه له رینگه‌ی ئەفسانه‌وه به دوا‌ی باوه‌رو ئاینی کون و تازە‌ی گه‌لاندا ئەگه‌ریت و به چاویلکه‌ی ئەدەب نا‌روانیته ئەفسانه • بۆیه زانا‌یان و رۆژه‌لاتناسانی وهك مارو نیکیتین و مینۆروسکی و س‌مینووف و فیلچیتشکی و لاسکو ، هه‌روه‌ها نووسه‌ری گه‌وره‌ی کورد عه‌ره‌ب شه‌مۆ ، بگره (ئەبۆقیان) ییش ، ئەفسانه‌یان کردوه به که‌ره‌سه‌یه‌ك بۆ ساغ کردنه‌وه‌ی هه‌ندی بیروباوه‌ری ئاینی - کۆن و تازە‌ی کورد (١٤) • ئەمانه زۆر له وێنه‌ی « دیوو درنج و په‌ری و پۆژ و مانگ و به‌رد و درمخت و هه‌ندی جانه‌وه‌ر ، به تایبەتی له وێنه‌ی مار دوا‌ن له ئەفسانه‌ی کوردیدا • ئەفسانه - له فۆلکلۆری گه‌لاندا ، به‌ شتیکی کون ئەژمێرتی ، چونکه به‌ره‌می ئه‌و کاته‌یه که ئاده‌میزاد

دهسته‌وسانو بڼه‌سه‌لآت پروو به‌رووی سروشت نه‌وه‌ستاو هیچ پرووداوتیکی سروشتی به ریکسی بۆ لیک نه ئه‌درايه‌وه‌و تڼی نه‌نه‌گه‌یشتو ده‌سه‌لا تڼی به سه‌ریا نه‌بوو ، بۆیه‌ ده‌رگای بۆ بیر کردنه‌وه‌و خه‌یال نه‌خسته سه‌رپشتو به‌و جوړه‌ی که ئه‌م نه‌فسانانه‌ی لی هاته‌به‌ره‌م ، هه‌موو شتی لیک نه‌دایه‌وه . واته شیوه‌یه‌کی ساده‌ی لیک‌دانه‌وه‌ی رووداوه‌کانی سروشت نه‌خاته‌به‌رده‌ست . هه‌ندڼی زانا لایان وایه - چونکه ئه‌م نه‌فسانانه به‌ره‌می سه‌ره‌تای ژبانی ئاده‌میزادن ، واته سه‌رده‌می منس‌دالی‌ی ژبانی مروّفاه‌تی ، بۆیه له هه‌ستی منداله‌وه نریکنو مندال‌ه‌ز له‌م چیرۆکانه ده‌که‌نو له یادیان ناچیت .

گه‌ر له کونجی فه‌لسه‌فه‌وه بڼه‌وانینه نه‌فسانه ، نه‌توانین به‌ جوړتیکی هوشیاری کومه‌لایه‌تڼی دابنن . هه‌ر وه‌ک به هه‌ول‌دایتیکی سه‌ره‌تایی مروّف نه‌زانځی بۆ نه‌وه‌ی له جیهان بگاتو جیهان‌بناسیت . له نه‌فسانه‌ی یونانی‌یه‌کانی کوندا هه‌ر شته خوای تاییه‌تڼی خۆی هه‌بوو ، وه‌ک خوای جوانی و خوای هونه‌رو شیعو بارانو گه‌لیک رووداوی تری سروشت . به‌لام دیسه‌تیکی نه‌فسانه‌ی کونی یونان ، له نه‌فسانه‌ی گه‌لیک میله‌تڼی تریشدا به‌دی نه‌کری ، به‌ تاییه‌تڼی له نه‌فسانه‌ی کوردیدا . نه‌ویش نه‌وه‌یه که ئاده‌میزاد - یا بلین مروّف یا ئینسان ، له نه‌نجامدا خۆی قاره‌مانی سه‌رکه‌وتووی نه‌فسانه‌یه . چاروبار له نه‌فسانه‌ی کونی یوناندا کیسه - نه‌که‌و‌یتنه یتوان قاره‌مانی تراگیدیاو یتوان خواکانی یونانی خویانه‌وه . هه‌ر وه‌ک له « تراگیدیا » ی پرومیتئوس^(۱۰) دایه ، که‌وا نه‌فسانه‌ی یونانی به‌ بایره‌گه‌وره‌ی ئاده‌میزادی نه‌زانځی و له‌و تراگیدیا‌یه‌دا نه‌فسانه‌که نه‌لی ، پرومیتئوس پارچه‌یه‌ک له‌رۆژی له‌گه‌ل خۆیدا هینابوو . خاوه‌ن بیره‌کان ئه‌م وینه‌ی « رۆژ » به‌ دوو جوړ لیک نه‌ده‌نه‌وه . هه‌ندیکیان به‌و سیوه‌ی دانه‌تین که ئایه ئاسمانی‌یه‌کان نه‌لین ،

« ئادەم » خواردى و بەو ھۆيەوہ لہ بہ ھەشت دەرگرا • ھەندىك ئەم پارچە پوژە بە وینەى « زانیارى » دائەتین •

ئەفسانە کە ئەلى : (زیۆس) ى خوداوەندى گەورەى یۆنان ، بۆیە لە پرۆمیتئۆس توورپەبوو ، چونکە ئەو پارچە پوژەى دزیوو بەلام ھەندىك ئەلین ، زیۆس خۆى لە ھەموو شت زیاتر لە « زانیارى » ئەترسا ، چونکە مېشكى ئادەمیزادى روون ئەکردهوو وای ئەکرد کە لى ى یاخى بىن ، بۆیە زیۆس « فەرمانى » بە (ھىقایستۆس) ى خوای ئاسنگرانى یۆنان دا کە پرۆمیتئۆس لە چیاکانى قەفقاىدا بە بەردىكى داچەسپوہوہ بىستېتەوہوہ بزمار بە دەست و قاچىشیدا دا کووتى • زیۆس پاش ئەمە ھەموو روژ – ھەلو – یەکی ئەنارد بە درىزۆبى روژ جگەرى پرۆمیتئۆسى ئەخواردو بە شو بەجى ئەھىشت ، بەلام جگەر لەخۆیەوہ پەیدا ئەبووہو سەر لە بەیانى ھەلو دەستى ئەدايەوہ کارى خۆى ، خواوراستان ئە ئەنجامدا قارەبايتىک کە لى « ئادەمیزاد » بوو ناوى « ھەرقل » بوو توای پرۆمیتئۆس لى ئازارە رزگار بکات • تىرىكى نا بە ھەلو کەوہ خستى و پىئوہ نای دەست و پى ى ئەو لاشە ئازاردراوہى کردەوہ (۱۶) •

ئەم جۆرە وینەى ئەفسانەى کونى یۆنان لە ئەفسانەى کوردیشدا زۆر بەدى ئەکرى زۆرجار ئەبىن قارەمانى ئەفسانە ، کە لە ئادەمیزادە ئەکەوتتە داوى دىوو درنجەوہو ھەر ئادەمیزادو پیاوچاک رزگارى ئەکەن ••

ئۆبرەزى – گەورە لە ئەفسانەى کوردیدا ، ئۆبرەزى « دىو » ، بەلام قارەمانى سەرکەوتوو لە ئەنجامدا ھەر ئادەمیزادە •

ئەفسانەى کوردى وینەى کیشەى تىوان دىوو درنج و ئادەمیزاد ئەکات بە نیشانەى ئەو کیشەى لە زۆر کۆنەوہ لە کۆمەلى ئادەمیزادو لە تىوان ھىزى چاکەو خراپەدا ، یا ھىزى خىرخىو او ھىزى خراپەو بەدى دا بەرپابوہ •

لهم كيشه يهدا هيزى خيرخوا كه برتیه به له ئاده میزادو ئه مه
 وینه ی میله ته ، هه موو شوینیکی گرتۆتوه ، له هه موو شوینیکدا
 هه به و بچ ترس له ژیر تیشکی پۆژدا ئه زى و هه ر چا که و خۆشه و بستی
 بنیادناوه به لام هیزى خراپه و به دى ، که مه و له تاریکیدا ئه زى ، له
 ئه شکه وت و کولانی تاریکدا ، له که لاوه ی کۆنو و یرانه دا ، له
 تیشکی پۆژ زۆر ئه ترسى و هه ر پۆژه لهات ئه و وون ئه بیت ، واته
 له و پارچه پۆژى «زانبارى» به ی ئه فسانه ی کۆنى یۆنان ئه ترسیت .
 روخسارى ئه م هیزى خراپه به له ئه فسانه ی کوردیدا وه ك خۆى
 نه ماوه ، به لکو هه ندی شتى ئاینی تازه ی شى تیکه له کراوه ، بۆ
 نمونه : له ئه فسانه ی کوردی دا ئه لى : که وا گیانی به د دیو و درنج و
 خپۆ — له مانگی رهمه زاندا هه موو له و دیو کیسوی «قاف» هه
 ئه به سترینه وه ، تاوه کو له و مانگه دا خه لکی له خراپه یان پزگار بن و
 ئاسووده و به ختیار ، دوور له گیانی به دیان بژین . کیوی «قاف» یش
 لیره دا دیاره که هه ر چای «قه قاس» ه که ی ئه فسانه ی یۆنانه ، که
 ئه و دهمه ئه و په یری زه مین بووه له زانینی گه لدا .

ههروه ها ، وینه ی «مار» له ئه فسانه ی کوردیدا وینه به کی تری
 هیزى خراپه به ، زانایانى «میتۆلۆژیا» ئه مه ئه به ستن به باوه یری
 کۆنى ئاینه وه . وا دیاره ئه م وینه خراپه ی مار له ئه فسانه ی کوردی دا
 هه ر ئه و وینه کۆنه به که ئه فسانه ی کۆنى یۆنان ده رباره ی ئه و
 ماره ی ئه گیریته وه که (ئهریمه ن- یا ئیبلیس) ى برده به هه شته وه تا
 ئادمه هه لخه له تینی .

وینه ی «مار» له فۆلکلۆری کوردی باو له چیرۆکی به ناو بانگی
 «ئه زده هاك» یا «زوحاك» یشدا هه ر ئه و وینه به ی خراپه ی و به دى به ،
 وه له و پوه دینه حیکایه تیشه وه ، وه ك حیکایه تی ماره که ی
 شیخ هۆمه ر ، که په ندی «چا که له گه ل نا که س به چه مه که» ى لیه
 په یدا بووه ره نگه «شهرعى مار به دار» یش هه ر له و پوه هاتبى .

له ئەفسانەى كوردیدا قارەمانى سەركەوتوو ھەمیشە لە ئادەمیزادە ، زۆرترىش لە ھەزارو پەنج كێشە . ئەم قارەمانە سەرى « دێو » ى ئەفسانە ئەپلێشێتەو ، بەلام زۆرجارىش ئەو ئەزائیت كە « دێو » ھەر ئەو لاشە بە نى بە ، بەلكو « كوله كەى رۆح » ى ھەبە ، واتە ھىزى بەد بناغە بە كى ھەبە لە ژيانى كۆمە لا بە تى داو ئەبێ ئەو بناغە بە نە ھىلرێ . بۆبە قارەمانى ئەفسانە ھەمیشە ھەولى ئەو ھەبە تى كە « كوله كەى رۆح » ى « دێو » ە كە بشكێنێ و بەو جۆرە لە ناوى بەریت .

ھىزى خراپە - لە ئەفسانەى كوردیدا چاروبار ئادەمیزاد ھەتەخە لە تىبى و ئەو مەرفە بە ھەموو ھىزى بەو ھەولى رزگار بوون ئەدات لەو داو ھى كە تىبى كەوتوو ، بەلام ئەو دێو كە مەتر چاكەى لە دەست دیت .

لە ئەفسانەى كوردیدا تەنانەت لە حىكايە تىشدا ، ھىزى خراپە ھەر روو ھەمان ئەروات . بۆبە ئەبىن كە ھىزى خراپە گەر لە وىنەى « دێو درنج » ىشدا نەبیت ، ئەوا لە وىنەى پىرێ تىكى رەموزنى ئىك قورسدا دیتە كايەو . ئەنجامى پىرێ ژنى « فەرھاد كوژ » ىش ھەر مردنە .

لە پال ئەم ھىزى خراپە بەشدا ئەبىن كە وىنەى تر ھەبە . وىنەى ھىزى چاكە و خىرخوا . كە ئەمىش ئەفسانەى كوردى « پەرى » ى ناولێ ئەبى و پەرى چاكە لە گەل ئادەمیزادا ئەكات . ھەر لە ئەفسانەدا چاروبار ئادەمیزادى خراپىش دیتە كايەو بەلام ئەو پىاوخراپە ، ھەمىشە لە شىو ھى زۆردارو پادشای بە جەزە بەدا خۆى ئەنوینى .

لە تاغە ئەفسانە بە كى درێزى كوردیدا كە لە « مێزووى ئەدەبى كوردى » دا تومارە كراو ، ئەبىن كچى شای پەريان روو ئەكاتە بە كىك لەم پاشا خراپە كەرانەو ئەلێ :

« شاروخشا ، ئادەمیزاد ھەر شىكیان لە گەل بەكى بەخۆپرابى

نەر و ا . چونکه شتیان له بهرچا و نی به و که و تن به سه ریشی .
خۆرانا ئیتر هیچیان له بهرچا و نامینێ « (۱۷) » .

لهم ئەفساناندا هێزی بەد دەگمەن له ئادەمیزادە . بەلام
پیاوچاک زۆرجار له نزیك ئادەمیزادەوه له گەنجینهی مالدایا له
کووچه یه کی خانوودا ئەژی و خاوەن مال ئومیدی چاکه ی پێ به تی .
له ئەفسانهی کوردیدا ئۆبره زی دیو هەر بۆ به دخواهی به ،
گەر له هه ندێ ئەفسانهی کوردیدا دیو بیته ئۆبره ز بۆ چاکه کردن ،
ئەوه ته و او ئەو وینه یه پاشماوه ی کۆنی ئەفسانهی پیش ئیسلامه و
که و تۆته کوردی به وه . ته نانه ت لهم ئەفسانانه شدا هەر ئادەمیزاد
ئەبیته وه به قاره مان . چونکه له ویدا دیو به زه بری دانایی «سوله یمانی
حه کیم » هاتۆته ژیر رکیفی چاکه کردنه وه . سوله یمان که
ئادەمیزادیکێ دانایه ، به ژیری و توانایی و دانایی خۆی سه ری
پێ شوێر کردوون و خستوونی به که مینی خۆ به وه و کرداری چاکه یان
پێ ئەکات . گەر ئەو نه بیته ئەوا ئەچنه وه سه ر کرداری به دی خۆ یان و
خرابه له گه ل به ره ی ئادەمیزادا ئەکن .

به رامبه ر به م وینه یه ، له ئەفسانهی کوردی دا وینه یه کی چاکه و
خیرخواهیش ئەیین که « خدری زینده یه » . ئەفسانهی کوردی
ئهم پیاوچاکه له وینه ی ئادەمیزادا پیشان ئەدات .

پیریکی نهر که تا ئاسمان و زهوی مایته هەر ئەمینێ ، واته
هیزی چاکه و خیرخوا هەر ئەمینێ و فه وتانی بۆنی به ، که چی هیزی
خرابه هەر له ته مانه .

« خدری زینده » نامری ، له هه موو شویتیک هه رمو و هه لکرو زینیت
ئاماده یه ، به دم له قه و ما وانه وه دیت . یاریده ی هه ژاران ئەدات ،
رینگا نیشانی گومر یان و سه ر له شیوا وان ئەدات . زۆرجار رینگه ی
راست ، رینگه ی چاکه کردن و واز له زۆرداری هیتان نیشانی میرو
پادشایان ئەدات .

ئەم وئەنەبەي خېراخوایی ھەر بە ناوی « خزر » ەو ە لای گە لیک
 نەتەو دی رۆژ ھەلات ھەبە و ھەندێ لە فۆلکلور ناسان ئەبەنەو ەسەر
 ئاینە کانی پیش ئیسلام . ھە رچەندە زۆر لە وانەش کە گە قسیری
 قورئانیان کردووە ، بە و پیاوچاکە ی دائەتین کە لە سورەتە ی (کەھف) دا
 باسی کراوە ، کە و الە گە ئ ھەزرتە ی موسادا بە کیان گرتووە و چیرۆکیکی
 سەر لە ئیوانیانا رووی داوە ، کە بە بەیک لە چیرۆکە کانی قورئانی
 پیرۆز ئەزانئە ، ئایەتە کە ی کە بە یوونی خدری زیندە ئیک ئەدرتەو ە
 ئەو ە بە ئەفەرموی « فوجدا عبدا من عبادا آتیناھ رحمة من عندنا
 وعلماھ من لدنا علما » (۱۸) .

لە داستانی « مەمی ئالان » دا ، کە سەج براکە ی میری « بازاری
 مەغرب » (۱۹) لە تاو ئەو ە ی کە ھیچیان کورئیکیان نی بە جینگە یان
 بە گرتەو ە ، سەری خۆیان ھەلە گرنو لە جەژنی قوربانا دیو ە خان
 بە جئ ئەھیلن و بەرگی دەرویشی ئەپۆشن و ئەرۆن . خواورایستان ئەو
 پیاوچاکە ی ئەفسانە ی کوردی دیت بە پیربانەو ە : « خراسان سەج
 ۰۰۰ ھەر سەج برا روونیشتی و دلیوان بان شەوتی و ژ خەو ە ؟
 گریانە .

رەبی ئالەمەن خۆجەبی خدر لە وان گریانە .
 جەسارەکی نیری کسو ئەلی بە گە ، ئەمەس بە گە
 ئەلاماز بە گە ژ خورا رۆنشتنەو گریانە .
 دلیوی بان شەوتی .
 سێقەکی ژ باشلا خۆ دەردخە دەدە دەستی ئەلی بە گە مەزنی برانە .
 دبی : ئەلی برا مەگرن ، رەبی ئالەمەن دەلیلی ھە پیربانە . ئیرو رۆزا
 جەژنا قوربانە بە . و ە دەف ژ فونافین خۆ بەردانە . گەمەک زەلامی مینا
 و ە قە کرانا دەقی خەزینا و دەفینی گرانە ، و ە بەرە برژانغا ، ئەلی برا
 لکولانا و لکووچانە . ژ بونا خانری فەقیر و فوقرانا .
 ئەفسا کو برچی بە ، گەمەک و ە تیریکرا ، و ە بەیا کو تازی بە گەمەک
 و ە بان جلیکرا .

ھوون ھاتنە کەتنە چۆل و کەربەلانە .

و ە لە خۆ گری بە جلی دەرویشانە .

- وه رابن بمری خو بدن بازاری مغریب و خانیتن خوبی گرانه .
- همین بازاری مغریب ، که کهن دهی خمزیناو ده فیانه .
- پهران برژینن له زو کاکار نکوو چانه .
- سهر ژئی بکهن قوربانو ده هیانه .
- ژ بو خاتری فه قیرو فوقهرانه ^(۲۰) .

ئهوه بو ههر سنج برا گه رانه وه « بازاری مغریب » و به قسهی ئهویان کرد ، کورنیکیان بو ، له سهر داواکهی خوئی ناویان نه نا سا « خدر » ی پیاوچاک خوئی هاته وه لایان ، ناوی نا « مسمی ئالان » و به جوړه چیرۆکه که دهست پین نه کات .

له ئه فسانه ی کوردیدا ، گهر ئهم وینه ی چاکی به و ئهو سیتیوی پاشله لای خدری زیندهش نه بیت ، ئهوا وینه که ههر ئاده میزاده و ، دهرویشیکی هه ژارو بهرگ شپه و که شکۆل و عه سایه کی هه لگرتوو وه کرداری چاک نه کات .

چیرۆک ، سهر گوزه شتنه :

چیرۆک - که له ناو کورددا هیکایهت یا « نه قیل » ی پین ئه لاین و له ناو کوردی لوردا - مه ته ئۆک - یشی پین ئه سه ووتری . به شیککی گه وره به له ئه دهمی فۆلکلۆری کوردی .

چیرۆک ، به ره ویش چوویشکی میژووبی ئه فسانه به و له رووی فۆرم و دارشته وه له و ئه چیت . هه رچه نده له رووی که ره سه و ناوه رۆکه وه هه ندی جیاوازی یان هه به .

که ره سه ی ئه فسانه له خه یال و پروبو و چه وه وه رگیراوه ، به لام که ره سه ی چیرۆک له ژیا نه وه وه ر ئه گیرئ . که ره سه ی چیرۆکی کوردی هه ر گیان له به ره ، ئیتر یا ئاژه له ، یا مه لو بالنده به و ، به شی گه وره ی که ره سه که شی ئاده میزاد خو یه تی .

چیرۆکیش وه ک ئه فسانه ، ده مام و ده م و پشتا و پشست ئه گیرتته وه ، هه ر هیکایهت خوانه (چیرۆک ییز) ه ، وو شه ی

تایه تی خوی هه به له دارشتیا . هه ندی جار له رووی خه یاله وه
چیرۆکیش ئه چیته وه سه ئه فانه ، هه چهنده خه یاله که ی چیرۆک
زۆر له ژبان دوورناکه ویته وه ، با قاره مانه که ی چیرۆک هه ندی
کاریش بکات که له وزه ی مرۆڤدا نه یی .

تیکرا ، که سانجی که له چیرۆکدا نشان ئه درتین که س یا
گیان له بهری خه یالی نین . با هه ندی کرده وه شیان دووریت له وه ی
که له راستی ژبان خۆیدا هه به . ئه مه یان خه یالی هینانه دی
کرداری گه وه گه وه به ، که ئاواتی ئاده مزاده ، ئاواتی گه له ، که
به ره و ژبانی به ختیار پروات و ژبانی به ختیار بنیاد بنیت . جا له وه
پله یه ی میژووی گه لدا که ئه و چیرۆکانه ی تادا ها توته کایه وه ، که
له ژبانی راسته قینه دا سوانای هینانه دی نه و شتانه نه بووه ، ئه و
ئاده مزاد به بالی خه یال به ره و نه و ئاواته روشتووه .

چیرۆک به ره می گه وه بوون و له سه مه ره خسینی مرۆڤایه تی به .
دیه نی کیشه ی ئاده مزاد له گه ل سروشتدا و ئاده مزاد له ناو
خۆیاندا ، له پیناوی ژبانا پشان ئه دات .

هه ندی چیرۆک باسی رووداویکی میژوو ته گپرتته وه که له
لای میلیه ت و له یادیا به یکه ریکی جی هیشته . ئه م جۆره چیرۆکه
خه یالی ئه فسانه ی له گه لدا تیکه ل ئه کری . به لام له گه ل ئه وه شدا ،
ئیه تیش له ئه ده بی فۆلکلۆری گه لاندا هه به ره م دیت .

له رووی فۆرمی هونه رمه ندانه وه ، سه رگوزه شته ، زۆر درێژ
ناییت و شیوه که ی زۆر ئالۆز نی به ، هه ره و هه که ئه و که سانه ی له
چیرۆکه که دا پشان ئه درتین به ژماره زۆر نین . هه ندی جار ئه م
سه رگوزه شتانه به هۆنراو رووداوی راسته قینه ی ژبانی گه ل
ئه خه نه روو .

ئه و چیرۆکانه ش که ده رباره ی گیلان له بهری ترن ، ئه وه یا
ده رپرنی خه یال و بیر کردنه وه ی گه ل ، یا سامبول (پشانه ، ره مز) .

گەر نەختى لەو چىروكانە ووردبىنەوہ كە نووسراونەتەوہ يا بىرىك
لەوانە بكەنەوہ كە لە كاتى مندالیدا بىستوو مانن ، ئەتوانىن بلىتىن ھەر
دوو ڤوۆر ئەگونجى تىيانا .

ئادەمىزاد لە چەرخىكدا چىروكى بەدەم جانەوہرو ئازەل و
بالندەوہ ھەلبەستە ، كە لىك دانەوہى عىلمىى دووربووہ لە جىھانى
گىان لەبەرانى تر ، شتىكى دەگمەن نى بە كە چىروك بىژى كورد
سەرگوزەشتەى بەكىك ئەگىرئەتەوہ بلىت : زمانى ھەموو گىان
لەبەرىكى ئەزانى . كەواتە تا ئەو كاتە ئادەمىزاد واى زانىوہ كە
گىان لەبەرى تر زمانى تايەتەى خۆى ھەبە ، نەرى شىرو زىقەى
چۆلەكەو زىرەى پلنگ و خويندنى بولبول ، ماناى تايەتەى يان تىايەو
خۆيان يا ئادەمىزادى كە زمانى گىان لەبەرانى تر ئەزانى تىيان ئەگات .
بەم جۆرە ھەموو ڤووداوتىك كە لە ژيانى گىان لەبەرانى تر دا ئەبىرنى
كراوہ بە ڤەوالەت و راستى بەكەى بە زمانى كەسىكەوہ ئەگىرئەتەوہ
كە زمانى ئەو گىان لەبەرانە ئەزائىت .

ئەمە ڤووبەك — ڤووبەكەى تر ئەوہ بە كە ئەم جانەوہرو ئازەل و
بالندەبە تىيان نىشانەبن و لەودىو ڤەردەوہو بە ناوى ئەمانەوہ ژيانى
راستەقىنەى كۆمەل و ئادەمىزاد بخرىتەروو . ئەم جۆرە چىروكانە لە
ئەدەبىياتى زوربەى گەلاندا ھەن ، چ لە ئەدەبىياتى نووسراودا و چ لە
فۆلكلوردا . « كلىلەو دىنە » كە بە مىراتىك ئەزمىرى بۆ ھەموو
گەلانى ڤۆژھەلات ، نوونەى بەرزى ئەم وژەبەبە .

شىر — وىنەى پادشاىە — زۆر كاتىش ھەر درندەبەو سروشتى
جانەوہرانەى خۆى تىك نادات . رىوى — وەزىر — يا دەست و
پىوہندى فېل بازو مەرابى كەرەو ھەمىشە رىنگابى خراپە نشانى
گەورەكەى ئەدات .

ئەم چىروكانە ئەم ڤوش لە ئەدەبىياتى جىھاندا ، تەنانەت لە
ئەدەبىياتى رىالىزمى (واقىعى) ش دا ئەبىرنى . ئەم چىروكانە لە

به‌رگی ئه‌م‌پ‌و‌ی‌ان‌دا پ‌ه‌ره پ‌ی‌دا ئ‌ی‌کی و‌ئ‌ه‌ی جان‌ه‌وه‌رو ئ‌از‌ه‌لو
ب‌ال‌نده‌ک‌ه‌ی ئ‌ه‌ده‌ب‌ی ف‌ۆ‌ل‌ک‌ل‌ت‌ۆ‌ری گ‌ه‌ له .

به کورتی ئه‌م چیرۆکانه شه‌ف‌لی تاییه‌تی ده‌وریکیان پ‌ی‌وه‌یه
که ئ‌اده‌م‌یزاد و‌ورده و‌ورده شاره‌زای ئه‌م گ‌ی‌سان له‌به‌رانه بووه
که و‌ت‌ۆ‌ته م‌الی کردنیان و نه‌ترسی له زوربه‌یان ماوه ، نه له پ‌ی‌ن‌ک‌ه‌ات‌ن و
په‌یدا بوون و دروست بوونیان سه‌ری سوورماوه ، واته تیۆری زاین
له کۆری فه‌لسه‌فه‌ی شاره‌زابوونی جیهانا پله‌یه‌کی تر چۆته پ‌یشه‌وه .

بۆ چیرۆکی کوردیش ، وه‌ک ووت‌مان ئ‌اده‌م‌یزاد قاره‌مانی
بنه‌رته‌تی به‌تی . گ‌ه‌لی کورد ، هه‌ر له به‌رگی ئه‌م ئ‌اده‌م‌یزاده‌ی
ناوچیرۆکدا ، گ‌یانی راسته‌قینه‌ی خۆی پ‌یشان ئ‌ه‌دات . قاره‌مانه‌که
له ژياندا مه‌به‌سیکی هه‌یه ، له پ‌ی‌ناوی ئه‌و مه‌به‌سه‌دا کۆل‌دان نازائیت .
رینگه‌ی هه‌وت شه‌و و هه‌وت رۆژ ئه‌گرینه‌ به‌ر . هه‌وت کالای ئ‌اسن
له پ‌یدا ووردو خاش ئه‌بیت ، تا ئه‌گاته مه‌به‌س . مه‌به‌سیش له زۆر
کاتدا ژيانی به‌ختیاره . پاروه نائیکه که به‌ ره‌نج و ئ‌ازار په‌یدا کرایت
نه‌ک به‌ دانشتنی س‌ای س‌ی‌هر .

هه‌ر به‌شه له ئ‌ه‌ده‌ب‌ی گ‌ه‌ل ، روخاریکی سروشتی گ‌ه‌ل
پ‌یشان ئ‌ه‌دات . چیرۆکی کوردیش کۆل‌نه‌دان و وه‌فاداری و به‌ ئ‌ه‌مه‌گی و
ژیری نه‌ت‌وه‌ه‌که‌مان ئه‌خاته‌روو . بۆ نمونه (٢١) : چیرۆکی به‌رگه‌ردو
فه‌رگه‌رد (٢٢) و چیرۆکی به‌ختیارو به‌دب‌ه‌خت (٢٣) ، هه‌ردووکیان
سه‌رگوزه‌شته‌ی هه‌ول‌دان له پ‌ی‌ناوی پاروه‌ناندا . خه‌یالی رۆماتیکه‌ی
قاره‌مانی چیرۆک به‌ رینگه‌ی نه‌ه‌اتانه‌بن ، پ‌اش ئ‌ه‌وه‌ی له ژيانی
کلۆلی و ب‌ی‌ده‌ره‌تانی و م‌رس‌ئ‌ه‌بن . کونا و کونو و شاره‌وشار بۆ پارووی
نان — بۆ ژیا ئ‌یکه‌ی به‌ده‌ره‌تان خۆیان فری ئ‌ه‌ده‌نه‌ ئ‌او و ئ‌اگره‌وه .

ئ‌ه‌م خه‌یاله له سه‌ره‌تاوه تا ئه‌نجام — کۆله‌ک‌ه‌ی چیرۆکه‌کانه ، بۆیه
به‌ رینگه‌وت قاره‌مانی چیرۆک ئه‌که‌وی به‌سه‌ر کووبه‌ زێرداو ئه‌که‌و‌یت‌ه
به‌ختاری به‌وه (٢٤) . هه‌رچه‌نده ئه‌نجام ئه‌مه‌یه به‌لام ئه‌م چیرۆکانه هه‌ر

له كۆرى رەنج كېتىشەنە ۋە ھەلئە قولېن و لەو ئەتسفىرەدا (۲۵) ئەزىن و ئەگەنە ئەو ئەنجامەى پەندى پېشىنانى بەناوبانگى كوردان « دەستى باندوو لەسەر زىگى تېرە » دەريان ئەبرى .
 ئەم چىرۆكانە ئەو ۋە دەرئەخەن كە پىاو بە ئېش و ھەولدان نەپىت ناگات بە ئامانج ، ۋە گىيانى سست نەبوون و ورە بەرنەدان لە پىاودا بەھىزئەكەن .

۶ لەم چىرۆكانەدا ھەمىشە دلپاكى و خېرخوايى و چاگە و ژىرى و ووردىنى بەسەر ناپاكى و پىسى و ھەلئە شەبىدا سەرئەكەوت :
 ... پىاوگە كە ئەمەيان لى ئەيىچ و چاوى بەو دىمەنە ئەكەوئى ، پەنجەى خۆى ئەگەزى و لە دلى خۆيدا ئەئىن : « لىك نەدانە ۋە ۋە دواى كلاوى بابدوو كەوتن ، كارەساتى لە ۋە گەورە تىرىش بەسەر مرۆفدا ئەھىتى . چاك وايە ژىرى بە كار بەئىنم و بە ھەر رەنگى بىن شىوئەكەيان پى بەر بدەم و بىان بەمە ۋە مالىن » (۲۶) .

چىرۆكى كوردى تەراۋ بە ژيانى گەلە ۋە لكاۋە ، لە ژياندا ھەولدان ، لە ھەولداندا كۆل نەدان ، لە كاردا بەردەوامى و ساردى نەزانىن ، لە ئەقىن و دلدارى دا ۋە فادارى ، لە مەبەسدا سووربوون لەسەر گەشتنە ئامانج . ئەمانە سروشتى مېژوۋى نەتەۋەى ئىمەن و بە سادە پى بەكەى خۆيان رىگەيان بەرە ۋە ئەو بەرھەمە رەنگىنەى گەل گرتۆتە بەر كە چىرۆكى پىن ئەلېن . خوينەرەۋەى كوردو بىنگانە لە ھەموو چىرۆكىكى كوردى دا ئەتوانى ئەم رەگەزە بەدى بىكات و لە يەكيان جىبابكاتە ۋە بىانكاتە كەرەسەى لى كۆلئىنەۋەى و پۆزە پى و كۆمەلايەتى . ئەم چىرۆكە كوردى يانە ھەر بەرھەمى خەيال نىن ، تەنانەت ھەر خەيالىكىش نىن كە لە ژيانە ۋە ۋەرگىرابن ، ۋەك لە زۆر بەرھەمى ئەدەبى نووسراودا ئەپىزىن . بەلكو زۆر جار چىرۆك رووداۋى مېژوۋى ئەگىرئەۋە ، يا ژيانى راستەقىنەى كەسىك يا قارەماتىك يا فەرمانرەۋايەك ئەگىرئەۋە كە لە مېژوودا ناسراۋىت . ۋە پىن و بىستىش نى بە ، بەلكو ناشى كە

گنئومت سەرگوزەشتە کە چۆن رووی داوێ هەر وەها بگێریتە وە •
 بە لکو خەیاڵی چیرۆک بێژو سەرگوزەشتە گێرەر وە کە و نەو کە سەنە ی
 دوای ئەو (پشتاو پشست) ئە یگێر نەو ، شتی تازە ی ئە خە نە سەرو
 خەیاڵی تیکە ن ئە کە ن • بە کورتی دیمە یکی خەیاڵ و لێ فراوان کردنی
 میللە تیشی تیا یە • بۆ یە ئسە یینین رووداویکی میسژووی ، یا
 سەرگوزەشتە ی کە سینک ، زۆر زل ئە کریت ، وە گە لیک کردە وە ی
 بە ئە قلدا نە چوو ئە دریتە پال قارەمانی چیرۆکە کە •

سەرگوزەشتە ی قارەمانیتیی کوردی ، زۆر لە چیرۆک زیاتر
 شە قلی تایبەتی نە وە وە ی کوردی پێ وە یە • نسوونە ی بە رزی
 نووسینە وە و پوختە کردنە وە ی ئە م سەرگوزەشتانە « دوانزە سوارە ی
 مەریوان » (٢٧) و « مەحموود ئاغا ی شیوە کە ل و » (٢٨) « شەریف
 هە مە وە ند » ی (٢٩) پیرە میرد ن ، کە و تە ی فۆ لکلۆرو ناو خە لکی ئە م
 سەرگوزەشتانە ی هێنا وە و خامە ی هونەری خۆ یی بۆ خستوونە تە کار •
 ئە و چە ند ووشە یە ی پیرە میرد - کە لە سالی ١٩٣٥ د کردبوونی
 بە سەرە تای « دوانزە سوارە ی مەریوان » باشتین قسە ن بۆ ئە و ساو
 ئیستای چیرۆکی فۆ لکلۆری کوردی • پیرە میرد نووسیویە :

« مائ بووم ، هەر چە ندە بە ی تی دوانزە سوارە یان بۆ ئە کردم ، بە و
 مندالی یە خۆ م بە پالە وایتیک دە زانی •

کە دارا غا ئە یگوت :

کورگە ل فیدای هە لئە تی شیرانە تان بێم ، روژیکە و ئە مرۆ رووی
 خاکە کە تان سی کە ن • منیش بە خەیاڵ خۆ م ئە دای ، ئیجگار کە
 ئە یانخویندە وە •

جوامیر ئاغا ی رە نگینە پلنگی چنگ بە خوتینە
 م ن ئە وە ندە ی تر شە ی دای ئە بووم ، ئینجا زۆر ئاواتە خواز بووم ، کە
 بۆ م هە لکە و ئی ئە م دوانزە سوارە یە بنووسمە وە ، بە لام هیچ بە لگە و
 بناغە یە کە م دە ست نە کە و ت ، منیش راست و پرە وان ، باوکم چۆن لە

باپیرمی بیستووو و منیش چۆن له باوکم بیستووو و نووسیمهوه ، وه
تیمهش راستی که یه تی •

ئۆف شاعیره کانی پیشین ۰۰۰» (۲۰)

داستان

سهره تایه کی تیوری :

داستان ، یاخود « پۆیه م » ، یا « ئیپۆس » ، له ئه ده بی جیهانداو
له میژووی درێژی به ره و پیش چوونی ئه م ئه ده به دا ، جیگه یه کی
تایه تی هه یه • داستان له ئه ده بی فۆلکلۆری گه لاندای له ئه ده بی
وو سراوه یاندا ، له زۆر دیمه نو روخارداو له ناوه پۆکیشدا . زۆر
به ناو یه کدا چوو — ونو له یه کتره چن • ئه م راستی به له ئه ده بی
فۆلکلۆرو نو سراوی کوردیشدا هه ر وه ک ئه وی گه لانی تره •

« ئیپۆس » به چۆره ئه ده بیکی هونه رمه ندانه ئه ئین ، که که ره سه ی
راسته و راستی — شتیکی مه وزوعی « ئۆبجه کتیف » ، راستی ژبان
له ده روونی خاوه ن به ره مه که وه ئه هیتته ده ره وه •

ئیپۆس ، به ره مه یکی چیرۆک ئامیژه ، له فۆرمی وینه دا ، باری
ژبان و بوونی گه لو پتوه ندی کومه لایه تی و نه خسه ی به ره و پیش —
چوونی میژووی ده ره ئه خا •

له به ره مه ی داستانا ، هه ر رووداو و باری ژبانی ئاده میزاد به ته نیا
نیه ، به لکو ئاواتی ئاده میزادیش ئه خرته به رچاو • جیساوازی
به ره تی ئیپۆس له گه ل لیری کدا ئه وه یه که که ره سه ی لیری ک جیهانی
ناو ده روونی ئاده میزاده ، ئه وه هه ستانه یه که له ئه نجامی جو جوولی
ژباندا دروست ئه بچو ده ره ئه په ری ، ئه ویش وه ک هۆنراوی داستان ،
سه به سی ئه وه یه له وینه یه کدا نه خسه یه کی فراوانی ژبان بخته به رچاو •
ئیپۆس ، له ری ره وی گه شه سه ندنیا میژوویه کی درێژو ده و له مه ندی
هه یه • زۆر به تین به ستراوه به گه شه سه ندنی گه له وه • بۆیه ئه بی له وه

بگهين كه وا ئيؤس كه له خۆيدا رووداويكى ميژوويى به ، لاي هه موو
 ميلله تان چوون بهك په ره ناسينييت . گه شه سەندنه فراوانه كى داستانى
 يونانى كۆن شتيكى دياره . ئەمڕۆش داستان له ئەدهبى ئەوروپادا
 جىگه و دەسه لاتيكي گه ورهى هه به .

رۆژه لات هه نيشه خاوه نى ليريكى په ننگين بووه . به لام له زۆر
 فولاتى رۆژه لاتدا تا ئيتا له مهيدانى ئەدهبى نووسراودا (٢١) دان به
 داستاندا نه زاوه . وا سه ره نوئى له ئەدهبى نووسراودا داستان
 ديتته وه كايه وه . ئەمەش خاسيه تيكي تايه تى داستان خۆيه تى .
 ئەوه تا وورده وورده ئەچيته بهرگى پۆقيسته وه . وهك گۆركى
 ئەليت ، داستان دوو ريگه ئەگریت : ديالوگ و وهسف كردن . ئەمه
 داستان له دراما جيا ئەكاتوه ، چونكه دراما ته نيا « ووشه ي
 پوخته كراو » به كار ئەهينى . له گەل ئەوه شادا ، « ديالوگ » يش و
 وه سفيش هۆبه كن له داستانا ، بۆ ئەوه ي ديه نى چيروك بدن
 به داستان . له بهر ئەمەش كه ديالوگى دراما كه ديتته داستانوه ته نيا
 به فۆرم ئەبيت و له ريگه بهك به ولاوه بۆ گيڕانه وه ي چيروك ، شتيكى
 تر نى به .

گيڕانه وه له ئيؤسدا — بهر نه هه موشت — راگه ياندى
 سهرگوزه شته به كى رووداو ياشتى راسته قينه ي ئەوتويه كه به جۆرى
 ژيانه وه به ستراوه ، هه لويس و پيوه ندى ي تيوان كه سانى چيروكه كه
 هه مووى ئەبيته « سوژيت » .

يلينسكى ئەلچ : سوژيتى داستان به وه خۆى له سوژيتى دراما
 جيا كر دۆتوه ، كه واله داستانا رووداو له هه مووشت زياتر ده سه لاتي
 هه به ، له درامادا ئاده ميزاد .

له ئيؤسدا بوون و ژيان قاره مانه ، له درامادا ^{قاره مانه} خۆيه تى ي مڕۆف .
 ئەوه شمان له بير نه چيكت كه له توانادا هه به و ئەشبهى داستان و دراما
 ئالو گۆرپك له تيواناندا بيت و سوود له گه شه سەندنى سوژيتى

یە گنربینن •

دواشت — یە کچی لەو خاسیە تانە ی سنوور بۆ داستان دایه نێ
ئۆبجە کتیفتی دایان خۆیە تی ، ئەمە بە تەواوی ئیپۆس لە لیری ک
تارادە یە ک لە دراماش جیائە کاتە وە •

« ئیپۆس » که بە یۆنانی مانای « ووشە » و « چیرۆک » ه لە
ئە دە بی رۆژە لاتدا بە مانای داستان ، مەسنەوی ، بەیت ، چیرۆک ••
هتد ، بە کاردیت • بەلام هیشتا بە تەواوی سنوور بۆ مانای ئسەم
ووشانە دانە نزاو •• لە ئە دە بیاتناسی گە لێ ک دەوری جیا جیای
میژوو دا ووشە ی ئیپۆس بە مانای پۆیە م و چیرۆکی میژوو یی و
مەسنەوی و ئیپۆیا بە کار — هینراو (۴۲) •

بیر و ناکی مەزنی یۆنان ئەرستۆ لە کتیبی « هۆنراو پۆیە نیکا » دا
وە سفیکی پڕ بە پری ئیپۆسی کردو و ههولێ داو ه سروس ت و
خاسیە تە کانی دیاری بکات (۴۳) •

هێگڵ که تە ماشای ئیپۆسی رۆژە لاتنی کردو و ، ووتو یە تی ئە وە ی
لە و ئیپۆسە دا لە بەر چاو ه ئۆبجە زی رە مزی و رووداوی ئە فسانە
گەری بە کی وایە که قار دە مانی و ئازایە تی مرۆ ف پشان ئە دە ن (۴۴) •
بە سە کانی ناو داستانی رۆژە لات ، بە تاییە تی ئە وانە ی لە سالا نی
دوایی دا نوو سراون ، ئە چنە ناو گیانی ئسە م سە ر دە مە وە و بە ناو
نا کۆکی ی ئیوان بیری خۆیان ئە و بئسکە ی ژیا نە دا تی ئە پە رن که هە یە ،
شاعیر ئە گاتە ئە وە ی که ئە و کە رە سە ی فۆ لکلۆ ر یامیژوو وە ی لە نوو سیندا
بە کاردیت ، رینگە ی ئە و دی لێ ناگری که کە م و کوربی ژیا نی ئسە مرۆ
بخاتە بەر چاو ، نە خشە ی ئە و دە و رە بکیشی که تیا یائە ژوی (۴۵) •
داستانی هۆنراو :

بەر هە میکی هۆنراو ی چیرۆک سروس تە • ئە م بەر هە مە پچی
ئە ووتری « پۆیە می ئیپۆس » و ئە بێ ن له « پۆیە م — ملحسە » ی
رۆ ماتیک ی جیا بکری تە وە • بئەرە تی ئە م بابە تە سروس تە چیرۆ کایە تی بە

کەمەتی • بەلام ئەرکی « لیریک » دەریزنی هەست و نەست و باری دەروونەو لەگەڵ رووداو و سەرەنجامی قارەماندا ئەژی • هەندێ جار « پۆیەمی میلیی » لە پۆیەمی داستان جیاکەرتەوه ، چونکە ئەمیان ناوی خاوەنی دیارنییەو پێی ئەووتری « ئیپۆیا » نەک ئیپۆس ، کە ئەویان خاوەنی ناسراوه • ئەم ناوه بۆیە دانەزراوه کە ئیپۆسیا بکات بە ژانریکی تازەیی ئەدەبی و لە ئیپۆسی جیاکەرتەوه • بەلکو تەنیا بۆ ئەوهیە کە داستانی میلیی لەو داستانە جیاکەرتەوه کە خاوەنی دیارە • پۆیەم — میژووویەکی درێژی هەیه • سەرەتاکەیی لە دەورائیکی زۆر کۆنەوه ، هەر لە کۆمەڵی خێلە کە یەوه دەست پێ ئەکات • وه لە دەوری کۆیلە یەتیدا گەشەیی سەندو لە دەوری دەره بەگیشدا هەر لە پەرەسەندانوو •

پۆیەمی داستان لەم هەموو دەوراندا ، لە کۆری ئەدەبیاتدا وەک ژانریکی بە دیسەن جینگەیی خۆی هەبووه •

لەم دوایی بەدا پۆیەم بەتەواوی بوو بە ژانریکی تازە ، گەورەترین وێنەیی رۆمانە ، وه لەم رینگە یەوه پۆیەم جینگا بە دیسەنە کەیی خۆی لە کێس ئەدا • وه هەر لەم کاتەدا پۆیەمی رۆماتییکی لیریک زۆر گەشەیی سەندو پەرەسەندنی ریالیزی پەرخسە گرانە بووه هۆی بەرزبوونەوهی پۆیەمی داستان ، بەلام لەسەر بناغە یەکی تازە ، وەک لابی « هاینه » و « نیکراسۆف » ئەمینی •

دەوره کانی میژوووی پۆیەمی بە دیسەن ، لە یەک جیان • بۆیە ئەبێن لەسەر بناغە یەکی پتەوی میژوووی بۆ لێ کۆلێنەوهی پۆیسەم بچین • هەموو جار سنوور بۆ دیسەنی جەوهەری ، خاسیەتی نەسوونەیی بەک دانێن کە پتەوندیی بەم ژانرەوه هەبێت و بەسترایت بە پتەوندیی کۆمەلایەتی یەوه •

هەرچەند هەولی ئەوه درایت کە سروشتی پۆیسەم لە زروفتی کۆمەلایەتی جیاکەرتەوه ، ئەم هەولدا نە سەری نەگرتوه •

پویه می یونانی کون - وهك ئەوانەى ھۆمیرۆس ، لە بنەرەندا
 لە پۆیەمەکانى سەدەکانى ناوەراست ، وهك ئەوى « داتى » جىنايە •
 سەدەى تازەش مۆرى تايەتەى خۆى ناوہ بە پۆیەمەوہ پۆئەوہ
 سروشتى پۆیەم باش بھتینە بەرچاو ، پینووستە با بە شسپوہیەکی
 تیکرایش یت ، دواى میژووی گەشەسەندنى بکەوین و خاسیەتى
 جیاوازی ھەموو دەوریکى دەست نیشان بکەین •

ئەبى پۆیەم فۆرمیکى ئالۆزى ھەیتتو لە گۆرانى داستانى
 لیریکەوہ سەرى ھەلدابى •

بە پىچەوانەى ھونەرى کونەوہ ، پویەم لە پلەى یەکەمیدا
 ویتە یەکی بەرھەمى گەل • لە بناغەدا ، پۆیەمى گەل گۆرانى یەکی
 میلیى ھیتاوەتە بەرھەم ، کە گۆرانى یىزى میلیى لە گەل گۆرانى
 تازەى خۆیدا یەکی خستوہ • بەم جۆرہ پۆیەمى میلیى ، ئسەوہ پۆ
 رووداویکی گەورہ تەرخان کرایت ، وهك ئاویتە یەکی تايەتەى
 گۆرانیش تەماشائە کریت •

پۆیەم لە دەورانى پزىمى خیتلە کیدا ، لە کاتیکدا کە لە ژبانى
 کۆمەلایەتى یا چاکەى کۆمەلە خەلک قانزاجو بەرژەوندى تاقەکەسى
 وون ئەکردو گیانى کۆمەلایەتى لە ھۆشى خەلکیدا جیگیربوو ، لەو
 کاتەدا سەرى دەرھانى •

ئەم ئاویتە یە ، ھەر ئاسایى ویتەى ئسو رووداوە گرنگانە
 پیشان ئەدات کە خەلکیان ئەھیتایە جونبوش • یا ویتەى ئەو کەسانەى
 تبابوو کە سوودیان پۆ گەل ھەبوو ، وە بە کردارى گەورہ جینگای
 بەرزبان پۆ خویان گرتوہ • بەم جۆرہ لە یۆنان « ئیلیادە » لە
 فەرەنسە « بەتیرۆلاند » ، لای ئەلمان « بەتیر نییلونگ » ، لای
 فارس « شانامە » لە ھیندستان « مەھابەھارتە » و « رامەیانە » و لە
 ئیسپانیا « بەتیر سەید » و لە ناو رووسدا « ووشە یەك دەربارەى
 ئیگورۆف » و لە فینلەندە « کەلەقالا » ھاتە بەرھەم • کە پەیدا بوونى

پۆيەم ئەبەستين بە فاكته وە ، يا بە كەسانی مێژوو وە ، نابێ ئەو وەمان لە
 بیر بچیتە وە كە پۆيەم تۆمار کردیتکی مێژوو نی بە . بە لکو بەر هەمیکی
 سەرزمانە ، پشتا و پشت ئەو و تری تە وە ئە مینیتە وە . گۆرانی بیژی ،
 هەر پشته هەندیکێ لی ئە گۆرن و هەندیکێ ئە خە نە سەر ، ئیتر چ لێ
 رووداوا بیت یا لە کە ساندان . بەم جۆرە هەموو پۆيەمیکی میلی بە
 هەر سەدە و تیرە یە کدا تێر بوو بیت ، چەند رووداوا و کەسی لە گەل
 خۆیدا هەلگرتووە . وە ئەو شانەشی هیش تۆتە وە کە لە کاتی
 دروست بوونی پۆيەمە کدا هەبوو . پۆيە لەم جۆرە پۆيە مەدا دیسە نی
 تاقە کە سیک یا رووداویک بە تەنیا نابیرێ ، بە لکو گە لیک کەس و
 رووداویک بە یە ک بوون .

نموونهی کلاسیکی پۆيەمی داستان « ئیلیاده » و « ئۆدیسنا » ی
 هۆمیرۆسە . لە رووی کاتە وە ، ئەم پۆيە مانە هەرە کۆترین بەر هەمی
 ئە مۆزەر ئە دە بی یەن . ئەم پۆيە مانە بەر هەمی سە دە ی پۆيە م و هە شتە می
 (پیش . ز) ن . واتە ئەو کاتە ی تازە لە یۆناندا جیاوازی کۆمە لایە تی و
 چینیایە تی پەیدا بوو ، کە هیشتا رژیمی یۆنان لە خێلە کیتی یە وە
 نزی ک بوو . ئا لە و زەوی یەدا « ئیلیاده » و « ئۆدیسنا » هاتنە بەر هەم . هەر
 لە رینگە ی بە قوولی روائینە ئەو کۆمە ل و ژبانی کۆمە لایە تی یە وە کە
 « ئیوییا » ی یادابوو ، ئە توائین لە و روخسارە مێژووی یە وە بگە ی نە
 فاو دە روونی قارەمانی داستان و لە و شتە بگە ی ن کە دووبارە ناییتە وە .
 ئیوییا : لە ئە دە بی جیهاندا ، ئە مە بە داستانێ هۆنراوێ مێژوو
 ئە لین . ئە مە بەر زترین قۆرمی هۆنراوی داستانە . وە زۆر لە زوو وە
 دان بە وە دا نراو کە « ئیوییا » تاجی سەری هونەری کلاسیکی یە .
 ئیوییا - لە رووی (گری) وە زۆر ئالۆزە . ئە و رووداوا
 گە ورا نە ی مێژوو ، کە لە « ئیوییا » دا دەر ئە کە و ن ، لە روو داوی
 مێژووی سەربە خۆ وە هاتوون و ئالۆز بوون ، بە لام ئالۆز بوونە کە
 تا گاتە ئە وە ی کە « گری » ی داستانە کە پچرێ و هۆنراو کە بییتە
 بە شیکێ سەربە خۆ وە کیتی هونەر مە ندانە ی تیانە مینیت .

هونەری ھۆمپروس لەو ھەدا بە کە توانیویەتی دەست بە رووداویکی
 دراماتیکی بەو بگریت و شتەکانی تر بەو ھەو بەستنی . بۆ نموونە - لە
 « ئیلیادە » دا بە درێژی و تەواوی دەست نادانە خستەرووی دە
 سالە ئابلقەمان و گرتنی شاری « ترا » ی ئاسیای ناوەراست
 لەلایەن یونانی بەکانەو - بەلکو توورەیی ئاخیلۆس گەورەترین
 تاو - لە ناو پۆیەمە کەدا .

تاو (لحظة) یا (لووتکە ی گرتی) ی ناوەندی ھەلبژاردووە
 زۆر لە سەرخۆ ئاسایی داستانە کە ی بەستو بە بەھانە ی گەورە ی
 ھێرشە کە ی یونانەو ، بەو ھەو کە پارس (ھیلانە) ی جوان ئەدزی و
 بە کوشتنی (پانزۆکل) و (ھیکتۆر) ھو .

خاسیەتیکی « ئی . ا » لە ھتواش کردنەو ی رووداویکە .
 ئەیین کەوا زۆرحار بیما » کاتی وا ھە بە کارەساتە کە لە
 جێی خۆیدا ئەگیرسیتەو ، بەلام راگرتنی رووداو زروفتیک ئە
 چیرۆکدا پیتکدینی کە یاری سرنج و ئوبجە کفیتی بەھیز بکات .
 لە ئیویادا ریرووی رووداو و چیرۆکو پەرسە نندیان ، بچ ئەو ی
 نووسەر خۆی بچتە کۆرەو ، ری ئەگرتە بەر . تەنانەت بە کسەر
 بایەخدان بەم یا ئەو رووداو ناخریتە فۆرمیکی ئاشکراوە ، بەلکو لە
 رینگە ی کەسانی ترەو دەر ئەخری . وەك ئیستۆرو خواکانی یونان لە
 « ئیلیادە » دا .

ئیویا سروشتیکی مەزنی ھە بە ، ئەویش ئەو بە کە لە قسە بە کە
 ھتواشی ریکویکی ، لەسەر خۆداو لە ریزە ناویکی لە گەل بە کدا
 گونجاو و لە بەراوردیکدا دەر ئەگەوی .

رۆشنی و پوختە یی زمان و ھەست کردنی تەواو ، ئسەو ساشر
 ئیشتاش لەم بەرھەمەدا ھەر بیراوە ئەیینی . ھۆمپروس زۆر بە
 رۆشنی باری ھەموو ئەو کارو رووداوانە ئەخاتەر و کە بەسەر بەک
 بە بە کە قارەمانەکانیا دین . ئەمە زۆر بە ووردی و بە شیوہ بە کە

ئاسايى ، لە گەل وەسفى ناو دەروونو ئەو كەرسانەدا يەكئەگرىت . ئە دەورى ئادەمیزادىان داوہ .

ھۆمىرۆس زۆر ژىرانە ھىزو پروناكىي رۆژ ئەخاتە پوو ، جاروبار لە تارىكىي شەوى جىئە كاتەوہ . زۆر بە ووردى توانىويەتى وىنەى تىشكى رۆژو گەرداو و ئاگرو برىقەى شىرو پم نەخشە بكىشى .

ھەروەھا پۆيەمى « مەھابەھارتا » و « رامايانا » ى ھىندىش برىتىن لە يادگارىكى كۆنى بەرھەمى داستان . پۆيەمى (مەھابەھارتا) لە سەدەى پىنجەمى (پىش . ۰ ز) دا نووسراوہ ، (رامايانا) چەند سەدەى يەك پاش ئەوہ . ئىپۆپىاى ھىندى لە دەورىكى ئردا ھاتۆتە كايەوہ ، ھەندى شتى تازە ھىتايە ناوہوہ . ھەندى شتى جيا كە بە شوىنى خۆيەوہ بەندەو ھەندى شەقلى ئاشكراى ئاقە كەسى تيايە . ئەم نمونەيەى ئىپۆسى ھىندى - كەشتىكى گەورەيە لە كەلچەرى جىھانا ، بارى سەرنج ، لە دەروونى ئەو نەتەوہ گەورەيدا ، لە پلەيەكى مېژوودا دەرئەخا . پاش ئەمانە ، گەورەترىن دىمەن پۆيەمى « ئىنىدا » ى (فىر جىل) د . ئەم پۆيەمە لە سەدەى زىرىنى ئەدەبىياتى لاتىنىدا ، واتە لە سالانى ۲۹ تا ۱۹ى سەدەى يەكەمى (پىش . ۰ ز) دا ھاتۆتە كايەوہ . « ئىنىدا » وەك پۆيەمەكانى ھۆمىرۆس ، رووداوى گەورەى مىللى ئەخاتەروو . ئەم روخسارە لە داستانەكانى ھۆمىرۆسى بەوہ نرىك ئەخاتەوہ ، بەلام ئەم لە جەوھەردا لەو نمونە كلاسكىكە جيايە . چونكە ئەم مەبەسى ئەوہ نىيە وەك ھۆمىرۆس مىللەت بە بەرزبگرى ، بەلكو مەبەسى گەورە كردنى « ئاگستوس » . ئەوہش ھەر لە خۆيەوہ نەھاتوہ كە قارەمانى گەورەى « ئىنىدا » بەپىرى گەورەى ئىمپراتورەكان ئەزانى .

لېرەدا ئەم بەپرەوہ رەگەزىكى مىتۆلۆژى يا بلىن ئەفسانەى ھەيەو مەرجى مەراسىمى ئاينى بەجى ھىتائى بۆ دروست بووہ .
قارەمانانى « ئىنىدا » ھىچ مەبەستىكيان لانىيەو گىيانان

تازادنی یو به جوړیکي ټیگیتیڅی و رهش بین له روانه دواړوژ . نه مه
هیژو روښنی یان له ناو نه دات .

نه و زمانه ی داستانه که ی « فیرجیل » ی پین نووسراوه ، سروشتی
به رزو جوانی هونه رمانه ی ووشه کاری بی تیا به . وه له گه ل نه مانه شدا
« ئینیدا » هر به به ره ره میکی ره نگی میلی دانه نری ، چونکه یه
نه خشه و تابلوی روښن ، وینه ی سده ی خوی و پیوه ندی ناو خه لکی
نه و سرده مه دهر نه خات . بویه به یادگاریکی به زخی نه دیش
دانه نری .

هوی جیاوازی سروشتی ئینیدا له گه ل داستانه که ی هومیر وسیدا
نه و یه که پیشکه و تن له و داستانه دا به لای شتی تاقه که سی (شخصی) دا
نه چیتو له زروخی کومه لایه تی دانه بری و ناچیته ناو نه و گورپرا نه
به تینه وه . که له دهوری ساوا یه تی ی مرؤقایه تی دا به سر بیری مرؤقدا
هاتوه . له م سده انه ی دوایشدا هه ولی داستان دانان دراوه ، به لام
سه ری نه گرتوه و هر نه بو و واشیت . چونکه داستانی یونانی
سرده می ساوا یه تی ی مرؤقایه تی ی نه خشه کیشاو به سرچوو .

میژوو له م دوا یی یه دا هه ندی مه له ی هیتیا به گوره وه که
پین ویستان به فورسه که ی داستان هه بو ، بویه داستانی و ا هیتا به
به زهم که داستانه کانی هومیروسیان کردبوه نمونه (وه ک داستانه
کلاسیکی یه کان) . به لام نه مانه هر به ته و او ی جوړه داستایکی تر
بوون . وه هر چه نده له م دوا یی یه دا جوړه ها داستانی جیا جیا
په یندا بو ، به لام نه م تازانه به جوړی داستانه کونه کانی یونان
په سندنه کراون . چونکه نه و شیوه میلی یه و نه و قوولی و راستی
رووداوه ی تیانی یه . نه م دیمه نو روخسارانه ی داستانی میلی له م
ده و زده شیوه ی میژووی داریشتی خوی له چوارچیوه ی رومانی
دیمه ن داستانیدا دیوه ته وه . بویه « شهرو ناشتی » ی ته لستوی له گه ل
داستانه کانی هومیروسدا به زورد نه کریت . ئینیدا نمونه ی نه و

داستانه کلاسیکی به ته‌واوی له رۆمانی ئەدەبی ریاڵیزی تازه‌دا
بەرهم دیت •

یۆنانی کۆن و پۆژەه‌ل‌اتیش گەلێک بەرهمی داستانیان بووه که
هەندیکێ سروشتی فەلسەفی هەیه ، هەندیکیان به ووردی ژیری
(حیکمەت) ی دەرپرپوه و هەندی جۆریان ورده وده ئەچنەوه سه
ئەفسانە (٣٦) •

ئەم باسه تیوری‌یهی سه‌روه هەرچەندە زۆرتر به‌سه‌ر ئەدەبی
نوسراودا دیتەدی ، به‌لام له‌وه‌دا که کۆن و به‌ستراون به سروشتی
گەله‌وه ، زۆر له فۆلکلۆر جیاناگرینه‌وه • هەر‌وه‌ها ناتوانین ب‌لین له
کوردیدا - شتی وه‌ك به‌شه نوسراوه‌که‌ی یۆنان و رۆمانان هەیه -
هەر‌وه‌ك زور‌یه‌ی گەلانی سه‌رزەمینش له‌و بابە‌ته‌یان نی‌یه ، به‌لام له
فۆلکلۆری کوردیدا گەلێک پۆیه‌م و ئیپۆیا هەیه که شه‌قله
گشتی‌یه‌کانی داستانی جیهانی و داستانی فۆلکلۆریان تیا به‌دی ئە‌ک‌رێ و
شه‌قلی تابه‌تی فۆلکلۆرو به‌رهمی ناو کورده‌واریشیان تیا‌دیاره •
هەر‌وه‌ك « سه‌رچاوه‌ی شیعری کوردی » هەر به‌رهمی میلی‌یه ، ئە‌م
سه‌رچاوه‌یه هۆی ئازایه‌تی و مه‌ردایه‌تی ئە‌رژینیه‌ داستانی
قاره‌مانی‌یه‌وه •

داستانی کوردی و جۆره‌کانی

سه‌ره‌تای پیر‌ه‌وی گەشه‌ندنی ژانری پۆیه‌م - له به‌رهمی
خه‌لكدا ، له یاد‌گاره نوسراوه‌کانی زوودا ، پاشماوه ده‌وله‌م‌نده‌که‌ی
به‌رهمی سه‌رزمانی ناو میلیه‌ت ، ئە‌و هه‌موو داستانه‌ی له‌ سنگی
خه‌لكدا پارێزراوه ، هەر‌وه‌ها ئە‌و ئە‌سه‌رانه‌ی نوسراوه‌نه‌سه‌وه ،
ئە‌مانه هه‌موو بناغه‌یه‌کی زیرین بۆ گەنجینه‌ی ئە‌ده‌بیاتی کوردی •
سه‌رچاوه‌ی باسه‌کانی ، وه‌ك لای هه‌موو گه‌لانی‌تر ، وا له

بهره‌می سه‌زمانی میللت ، له (فۆلكلۆر) دا ، به‌تایه‌تی له داستانی.
خه‌یالی کۆژیو له ئەفانه‌دا .

داستانی کوردی ، هه‌رچه‌نده له دیمه‌نو سیمای گشتی‌دا له‌و.
داستانانه ئەچیت که له فۆلكلۆرو ئەده‌بی نووسراوی گه‌لانی‌تردا
هه‌یه ، به‌لام رێپه‌وی ژبانی کۆمه‌لایه‌تی و رییازی تایه‌تی.
بهره‌وپیش‌چوونی ئەده‌بی کوردی خۆی (به فۆلكلۆرو نووسراوی به‌وه).
هه‌ندی شه‌قل و دابه‌ش‌کردنی له جۆرو ناو دیمه‌نی داستانی کوردیدا
دروست‌کردوه که تایه‌تی به‌خۆیه‌تی .

له‌سر بناغه‌ی ئەم ئەنجامه‌ ئەتوانین داستانی کوردی بکه‌ین به‌ دوو
به‌شی بته‌ریه‌وه :

۱ - داستانی قاره‌مایتیی .

۲ - داستانی دل‌ناری و نه‌هین .

داستانی قاره‌مایتیی ئەکرێ به‌چهند به‌شیکه‌وه ، یه‌که‌میان - ئەو.
داستانه‌یه‌که وینه‌و دیمه‌تیکێ خه‌یالی تیا به‌ کۆله‌که‌ی باسه‌کش
ئازایی و قاره‌مایتیی بیت . ئەم داستانانه زۆرتر له‌ هیک‌ایه‌ته‌کانی
شانامه‌ی فیرده‌وسی ئەچن ، که له‌ کۆری داستانی قاره‌مایتیی و له
کۆری ئەده‌بی فارسیدا ناوبانگنی له‌ سنوور به‌ده‌ره .

به‌لام ئایا ئەم داستانانه‌ی فۆلكلۆری کوردی هه‌ر ته‌واو ئەوه‌ی
شانامه‌یه‌ یا شتیکی تره ؟

گه‌ر له‌ ناوی ئەم داستانانه بگه‌ریتن ، ئەوا ناوی وه‌ك داستانی
« رۆسته‌م » ، « رۆسته‌م‌به‌گ » ، « رۆسته‌م و زۆراب » ئەینین (۳۷) .
وا دیاره تائیتا تیکستی فۆلكلۆری ئەم جۆره داستانانه له‌ کوردیدا
چاپ نه‌کراوه ، وه‌چهند هۆنراوه‌به‌ك که به‌م ناوانه‌وه چاپ‌کراون ،
وه‌رگیرانی فارسی شانامه‌ن .

به‌لام گه‌ر داستانی رۆسته‌م و قاره‌مانانی تری هیکایه‌ت به
رۆژه‌لانداندا بلاویت ، بۆچ ئەبێ به‌شی کوردیشی پێسوه نه‌یت ؟

و نه گه زور له خوینهران نهو بیان له بیر بیت که له سالانی کوندا ، به
 تایه تی شهوانی رهمه زان ، له (قاوهخانه) گه وره کانی شارانی
 کورده واری دا حکایه تخوان ، چیرۆکی روسنه می زالو زورابو
 قاره مانانی تری بو خه لک نه خوینده وه له دهو ریکی کۆتردا خه لکه که
 هموو هوش و گۆشیان نه دایه کاره سات و رو داوی حکایه ته که .
 به لکو به جۆرتیک له گه لیا تیکه ل نه بوون که هر که سه قاره ماتیکی
 له و حکایه ته بو خۆی هه لته بزاردو له زنجیره ی نه و حکایه ته دا که
 هموو شهوانی رهمه زانی نه خایاند ، هه میسه هیوای سه ره که وتنی .
 قاره مانه که ی خۆی بوو . ته نانه ت له کاتی حکایه ت خویندنه وه دا .
 دمه تی هه ره قاره مانه له کونجیکی قاوه خانه که دا لای به که وه .
 دانه نیشتن و هه ک ئاگاداری شه ری راسته قینه ی تیوان نه و قاره مانانه
 بن ، به دمه ت به ده م پشی قاره مانانی خۆیان نه گرت و له گه ل .
 ژۆر که وتیا ماته م دای نه گرتن (۲۸) .

نه و حکایه تانه له رووی دارشتن و فۆرمه وه هه ره وه ک نه و به یتی
 کوردی به وا بوون که ئیستا له کایه دان . و نه حکایه تخوان به
 قسه - یا بلین به نووسینی په خشان - رو داوی ناو چیرۆکه که ی .
 نه گپریا وه له هه ندی شویندا به ئاوازه وه دهنگی لئ هه لته پری و
 دواندنه که ی به شیرو گۆرانی به وه نه گپریا وه .

هه ندی کهس نه و بیان له بیره که نه و حکایه تانه فارسی بوون و
 هه ندی کهس - تاک تاک - به یتی کوردی نه و داستانه بیان له
 پیرماوه . لای هه ندیک وایه که نه مه وه رگپراتیکی کتوپری و له
 جیگه ی خۆیدا ی « شانامه » بوون ، یا هه ره وه رگپراتیکی نووسراوی .
 شانامه هه بوه *

دووم - جۆری داستانی قاره ماتیکی کوردی نه وه به که ته نیاه
 په رده ی قاره ماتیکی و ئازایه تی به ک نه گپریته وه . زۆر جار داستانه که
 هروست کراوه ، به لام شتی به نه قلدا نه هاتوو و له باومرو توانای

ئادەمىز: بەدەرى وەك داستانەكانى شانامەى تىا نى بە . زۆر جار شى
 قارەمانى داستان كەسانى راستەقىنەن ، بەلام جىاوازى ئەم جۆرە
 داستانە لەگەل داستانى مېژووېى دا ئەو ەيە ، كە نازايەتى لەم جۆرە
 داستانەدا بە مەسەلەيە كەو ە بەستراو ە ، واتە ەەر كەسىك لە كۆرى
 ژياندا ، بە قارەمان ناوى دەر كۆرېن و نازايەتى بەكى نواندېن ئەوا
 پروداوى ئەو نازايەتى بەى لە ناو كۆردە وارىدا داستانە و خەلك
 ئەيگىر نەو ە . ئەمە لە ناو ەركدا ەستى خەلك بەرامبەر بە نازايەتى
 پىشان ئەدات و ئەو ە دەر ئەخا كە گەلى ئىمە پىاوى نازاي زۆر خۆش
 ئەو ەت .

رەنگە نازايەتى ناو ئەم داستانانە لە ناو ەركى كۆمەلەلەيەتى
 بەدەر نەبېن . بەلام ئەو ەيە كە لە ناو دېرى داستانە كە خۆيدا ئەبى بە
 زەحمەت بۆى بگەرىت . لەم كۆرەدا ئەتوانىن ناوى دەيان . داستان
 بنووسىن : وەك بەتتى شەرىف ەمەو ەند ، بەشارى چەتو و ئەمى
 گۆزى ، ەزىزو تەكش . . . ەند .

لەم داستانانەدا تەواو و ەنەى قارەمانو بەبەرگى پىشان ئەدرېت .
 « سوارۆ » خۆى قارەمانى داستانى (سوارۆ) يە ، لە داستانە كەدا
 تەواو و ەنەى نەبەردېى ئەو پىشان ئەدرېت :

سوار مەزنى ، بە منى مەزنى
 سەرت لە پۆلاى چىنگت لە ئاسنى
 ەمەر قەلاتەكى دەچى پىن ئەتۆى لە بنى
 ەمەر حاكمبىكى زەمىندەيە ئەتۆى لە كنى
 شا لەسەر تەختى ئەولايە لەبەر سامى تو ئاسەكنى
 سوار ئەمەن ئەموى پۆژېم پىن جوان بووى
 دەستت دەدا شەرىكى فەنەر^(۳۹)

داستانى قارەمانى كورد ، كەرسەيەكى دەولەمەندە بۆ
 وورد بوو نەو ە لە گەلىك رووى ژيانو ئىستاو رابوردووى كورد .
 لىرەشدا زۆر بە رۆشنى كەرسەى خورپەوشت و سروشتى كوردان

ئەينين . ئەم داستانە ھۆيەكن بۆ جيگير كوردني ميژوو و تەخت و
بەخت و رابوردوو :

لەوی دەورم دەنۆری
لەوی زەمانم دەنۆری
لە دەوری (قوبادخان) دەنۆری
ئە دەوری شاهی ئەنەو شەروانم دەنۆری
هەتا ئەوی زەمانی
هەتا دەوری قوبادخانی
هەتا دەوری شاهی ئەنەو شەروانی
هەتا دەوری جومجومه سولتانی
پەكێكم نەدیت وەكو سولەیمان بەگی میری ھەریری
لە دیوانی بیسەرۆمیان ھەل بستی بە گران
ئەمورۆكە سەری من دەبشی
دلی لەشكری ئاریانی قەت ھیدی نابن
لەبەر گریان و لەبەر ئەوان ھور دە گلەییان
ئەكەر پۆژم لێ ھەل ھاتبا لە ھەموو قەدەم و ھەموو شاران
دەداتن لەسەری ھەریرو ھەریر بەگیان (٤٠)

وەك ئەينين داستانى قارەمانىتى كوردى وورده وورده لـ
خەيالەو بەرەو شتى راستەقەمان ئەبات . لە ئازايەتى و
قارەمانىتى بەكى سادەو تەنياو بۆ قارەمانىتى مەبەدارو لاپەرەى
ميژوو . ليرەدا بەشى سنجەمى داستانى قارەمانىتى كوردى ديتە
پيشەو . كە ھەرچەندە لەسەر گەنجينەى فۆلكلور ئەزميرى ، بەلام
لە زۆرياندا ديسەنى تەواوى « ئيوسيا » ھەيە . وئەنى تەواوى رووداو
لە رووى ميژوو ھەو ئەگيرتەو ، تابلۆيەكى ميژووى ئەو سەردەمە
ئەخاتە پيش چاو .

داستانى « شەريف ھەمەو ھەند » ، ھەر وەك وئەنى بەكى قارەمانى و
پەردەيەكى رەنگينى كاردساتيش ئەگيرتەو ھەو شەريتكىش ئەخاتە روو
كە براى تيا ئەكوشت ، ھەر وەھا لاپەرەيەكيشە لە ميژووى كورد :

قەتغانى زەردەمان چۆن ديتنى

دهوری شمیری با دهی شه کینج
 شریف مه کوژن لاری شمیرین
 فملغانی زمرده مابنی شریه
 دهنگی ته پلیمان دی له مرمدی به
 شمیری مه کوژن دوستی چاولی به
 دهوری سلیمانیم پر شیوو پرده جارچی جاریان دا لشکرمان گرده

ده لټین سلیمانی حاکمه که ی کورده (۱۱)

ناشکر ایه که تم به یته شیری شریف همه وه ند نه گیریتته وه
 له گه ل بابانه کانا ، چونکه شریف داوای میراتی میریتی نه کرد :

یاخوا سمر بزازان په نجه بان بشکن گولیکیان دابوو له توی ممکن
 له جی نهو گولله زووخاو دهنگی

قه لغانی زمرده مابینی باله بان دهنگی ته پلیمان دی له گردی سه یوان
 هاوار وه شمیری تالان وه شمیری پاشی شمیری کس با نه کا شمیری (۱۲)

تم وینه ی قارمانه ، نازا ، کولنه دهره ، موده ، له هموو به یته
 کوردی به کانا هه به . هر به یته نه خشی چهند گوتشو سووچی
 قارمانی داستان نه کیشیت . هر وهک له پال نه وه شدا دیسه نی چه پهل
 « قارمانی بیگیتیف » یش نشان نه دات .

له به یتی خانزادو له شکری دا ، چیرولکخوان پاش ، نه وه ی ته و او
 سرگوزه شته ی خانزادو له شکری نه گیریتته وه ، نه وس دیسه نه
 ترسناکه که ی نهو کاره ساته و نه نجامی ناپاکی له شکری و له ناوچوونی
 ته ختی خانزادو میر سلیمان به گ نه خاته روو .

(« قورتی مام له شکری ») ، بان بې بزوان ، (زهوی چل بشکن) ،
 له باشووری فاتمی له زهوی به که به کوچنو که لک ، له باره کی توژو
 شمردیان و مردهدا .

هاوار ته له من ، له پاشی نهو ناغا سوله یمان به تی گوو به فنجانه کی
 ژمهری ده ست له دنیا یی به مردهدا (۱۳)

پاشان چیرولکخوان دیته سر تابلزی سره نجامه که و نه لیج :
 شمیری من دیش ، دلی له شکری ناریمان چهنی بژانه ، دهچومه
 نهو هودوه دیوه خانه ی ناغا سوله یمان به تی سهراسر لی ی پاخراته .

دهچوومه هۆدهی خوولامان شهری (بهغویی) به داری وه دهکرانه .
رمی (نسیری) سهر سینگولان دریزکرانه ، دهچوومه تهویله
تهویلهخاته .

چمند بۆرهی خال خال گهویتی قاپپهشی

شیبی نارهبستانی ناوهناو تیک ئیخراانه^(۱۱)

پاش ئه مه له رووی لاپه ره ی میژوو و وولاتی میره وه په رده به کمان
پیشان ئه دات و ئه لیت :

قۆلیکم هه لهددا له بۆ (قه مچووغه) ی موبارمک قۆلی دیکه یان له
بۆ شه نه غمو گه زوه شانه .

قۆلی دیکه هه لهددا له بۆ زبئی زه هاوی هی دیکه یان له بۆ
سه فزو بانه .

قۆلی دیکه هه لهددا له بۆ سلیمانی مه مله که تی کوردستانه

قۆلی دیکه هه لهددا له بۆ شتۆین ، مه مله که تی جانه

چه یفو سهد مه خابنی دنیایی

له پاشی ئه ر ناغا سوله یمان به ئی

تازی و تووله ئه گه پین به بی خودانه^(۱۲)

وینه ی قاره مان له داستانی کوردیدا زیندوو ، له جیگی خۆیدا

ته مه بی وه ، به لکو له بزوتنه وه به ره وپیش چووون و په ره سه ندن و
گه یشته پری دایه .

هه ر له داستانه که ی « سوارۆ » دا ئه م جۆره وینه به دیاره و ئه و

چند دیره ی سه روو دیسه نی ئه وه ن .

ئه م داستانه به وینه ی تاچه قاره مانیکه وه ناوه ستن ، به لکو

تابلۆیه کی ته واوی مه یدانی جه نگیش ئه خه نه زوو ، ئه وه ده ره ئه خه ن که

قاره مان له سوپاکه ی دانه پراره به لکو ژیان و سه رکه وتنی هه ر به

گه له وه به ستراوه .

له شکر تک هه لسته اوه له شکر ی (شام) و (شه رازان)

پیشی ده شته سه ر عه سکه ران دوا یی راده وه ستا ،

له سه رچۆمی (کافوور) و نارازان . . .

ده په ری وه به خو کمی که له کو گه میان

کیز دهلن دمستی منوودامین بن زینان بهرنه کن
سهرجان شیران بهرنه کن شیر گهران ...

تفنگان بهر به سهر چه خماخ سازان (۴۶) .

نهم دیمه نه له داستانی « غه زیزو ته کش » یشدا به جوانی
بهدی نه کری ، لهشکری « منسی » لهو داستانه دا گوره و بی سنووره و
هر گیز له بن نایه ت :

سوارهل منمی سفعبوون و هجه م سهر عمزید درگمن له لهشکره جه م
عمزیز وه لاکهل ، ته کش وه ههفتیر ها وه خته بیو جهسه ن خو نه شویر
ماینه که ی ته کش له و مستان نایی لهشکری منمی هیچ دوا بی نایی (۴۷)

نهم داستانه له وینه کدا ته و او قاره مان نه بهستن به خاکی
نیشتمانه وه . له داستاتیکی یونانیدا قاره مانه که (نانتی) کوری
زمینه ، که س زه فیری پین نه نه برد ، چونکه پینی ته و او به زمینه
داکو و تابوو ، گهرمی و گورو نازایه تیی له زمینه وه وه نه گرت ، تا
پاله و نیک (هیر گولیس) پهی به م نه پینی به بردو هات یه کسر پینی
قاره مانه که ی له زمین بری . به و جوره دی به ویدا و زه فیری
پین برد (*) .

داستانی کوردی نهم راستی به ی له شیوه یه کی جوان و ساکاردا
دارشته . خۆشه و یستی نیستان و جوانی سروشتی و ولایتی له
پال قاره مان به نیشتمانه وه به ستدا در نه خات .
قاره مان بریندار نه بیت ، چاره سه رکری ، ته نیا سروشتی حا که که ی
خۆ به تی :

کیز دهلن : دمستی منو و به دامین بن

له بۆم بلین به وان چه کیمان

شته قه دهستانی نه که نین

نهبخۆم مه لجه میکی له بۆ ددتر مه وه

له حیلی ، له دارچینی ، له فمه فلی ، له وورده گولی ،

له توژی شه دی ، له ژهنگی گواری ،

له زه قی ده بهر گهرده نی !! .

دهی هاویکه سمر برینی دموی برینداری
نه بادا له منی سمرشینی بی نیتنهوه تمشینی (۴۸)

گه وره ترین « ئیۆس » ی کوردی ، به تایه تی نهوهی که ره سهی میژووین و فۆلکلۆری تهواو دهر باره ی ماییت نهوه به یتیی « قه لای دمدم » ، که له ناو خه لکدا به « دمدم » یش و به به یتیی « خانی دهست زیرین » یش ناو بانگی هه به .

ئهم ئیۆسه خه باتی سالانی ۱۶۰۸ - ۱۶۱۰ ی کوردان ته گیریتنهوه به سهر کردایه تی ته میرخانی به کدهست ، روو به رووی شاعه باسی به که م . میژوو ناسانی کورد له رووی گیتیرانه وهی روو دای میژوو وه زۆریان له باره ی ئهم لاپه ره ره نگینه وه گیراوه ته وه . به لام فۆلکلۆری کوردی دیکه یتیکی هونه ره نه ندانه ی ته و ئازایی و نه به ردی به ته گیریتنه وه .

ئۆسکارمان ، له سالی ۱۹۰۶ دایکتیکی کرمانجی خواروو (سۆرانی) ی ئهم داستانه ی چاپ کردوه (۴۹) . ههروهک (زبا) و (پریم) او (سۆتین) یش به شیوه ی کرمانجی ژوو روو چاپیان کردوه . دوکتۆر ئۆردیخانی جاسمی جهلیل ئهم تیکتانه ی له گه ل چه نه ند دهست ووسیکی تر دا بیکه وه چاپ کردوو کردوو به رووسی (۵۰) . ههروهک تۆتی موسیقای ئاوازی به یته که ی دمدم له لایه ن جه میله ی جاسمی جهلیله وه نووسراوه ته وه (۵۱) .

دوکتۆر ئۆردیخان جهلیل پاش نهوه ی له ۱۹۶۳ لاپه ره دا ، به سه رووسی له م داستانه ی کۆلیوه ته وه دینه سه ره نه نجام و ته لئ :

(داستانی قاره ماییتی، کوردی « خانویه ل زیرین » - که به ره مه یی فواوتترین کۆمه لانی خه لکه ، به په بیکه ری خه باتی مه ردانه ی کوردان ته ژمیرری به رامه به به کۆمه لاییتی شاکانی ئیران . له م ئیۆسه دا که ره سه ی راسته قینه ی تهواومان بۆ ای کۆلیوه وه ی باری سهرنجی

کۆمه لایهتی و سیاسی گهلی کورد، له کۆتایی سهدی شانزه هم و سه ره تای سهدی حه قده به مدا ده ست ته که ویت . ئەم داستانه وه که ئاوینه به کی ئایدا (بیرو را) و هونه ر روو ئه کاته سنووری ئه و رووداوانه ی له قه لای دمددا به سه ر ئەچن . گه ل سه روودی ئه و جهنگانه ئه لی ، خه بات بو ئازادبوون و سه ره بخو بوون هه موو کوردستانی گرتبووه . ئەمه به کیکه له و دیمه نانه ی له سه ره ته وه ئیووسی « خانی په ل زێرین » له گورانی میژووی جیا نه کاته وه . ئەم داستانه هه موو خاسیه ت و دیمه نی تایه تی ی ئیووسی قاره مانیه ی هه به ، ئاوینه ی خه باتی گه له له پیتاوی پیکه وه نانی فه رمانه وای مەرکه زیدا ، بو به بایه خیککی ته و او ی له لی کولینه وه ی پتیه ندی ئیوان فۆلکلۆرو واقیعدا و ئیوان میژوو و روودا و هه به .

ئیووسی « خانی په ل زێرین » نه خسه ی خه باتی گه ل به رامبه ر به ده ره به گی زۆردار نه کیشی ، سه ره قاره مانی به ناوی گه لی زحمه تکیشه وه ئەدوێ . هه موو کلۆلان بانگ ئەکات تا روو به رووی ده ست داران راپه رن ، که لو په لیان کوبکه نه وه و روو بکه نه قه لای دمدم ، دوور له ده سه لاتی زۆرداران ، له دوژمی ده ره وه ناو خۆ گه ل به دوای ریا زیکدا نه گه ری که له باری سه ختی رزگاری بکات ، به لام له رینگه ی نه رمی و ره حمی ده سه لاتدارانه وه نا ، به لکو سه خه باتی چه کدار روو به روویان . ئەمه به کیکه له بیره کانی ئیووسه که ، که بناغه شیه تی .

خیرۆکی خانی په ل زێرین زۆر به په ره شه وه له یاد ی گه لدا ماوه ته وه و پارێزراوه ، پش تا و پشت و له م دم بو ئەو دم سه به به کتر سییرراوه . پتر له مه ، له م سه س سهد به ی بوونی یا ، داستانه که دیمه نی گۆرانی هۆنه ربی خۆی ته و او دیوه و بووه به ره گه زو ئه فسانه و خیرۆکی خه یال .

له گه ل ئەمه شدا ، وه که له ناوه رۆکدا دیاره ، « خانی په ل زێرین »

چیرۆکی مێزووی پلهی دهره به گایه تی به . ههر له خۆشیهوه نی به
 که ئهم بهرهمه رووداوی راسته قینه پيشان ئه دا . ئه مه ههر لێرمدا
 فخر به ، به لکو له گه لیک چیرۆکی قاره مائیتی گهلانی ئاسیای
 ناوه راست و پشت قه قاسدا هیه ، که به پلهی پتیه ندیی دهره به گیدا
 تیه ر بووبون . (٥٢) .

بێ گومان ، به تیی قه لای دمدم گه لیک وینهی راسته قینهی خه باتی
 گهل و گه لیک وینهی قاره مانی راسته قینهی تیا به له ناو دێر به دێری
 دستانه که دا دهنگی گهل روو به رووی دوژمانی ، به زمان ئهم یا ئهو
 قاره مانه وه هاوار ئه کات .

دوا وه لامی ئه میر خانی په ل زێرین که سه ر کرده ی کوردان بووه ،
 هاواری مه ردانه یه تی به رامبه ر به شاعه باس :

خه لقی مه نایین وایین
 هیتیا (x) دژمه نه له مه بدانی
 هینا (x x) شتیرا ئهو شه رده که
 ههرتم ، (x x x) دژمنا ئه ت ده که
 مه نه خۆفنی ئه سگهری ته
 مه نه خۆفنی خانی ته وریزی
 که لکی واناگا ژ هه مبه تری
 مه نه ترس خانی چین مه چین
 هر نا که خه لقی مه
 مه نه خۆفنی خانی ته به ووری یا
 به لانا که خه لقی مه له چیا
 تاجن ته قبوول نا که م
 کوردستانی بێ نا ف (٥٣) نا که م (٥٤)

داستانی قاره مانی کوردی زولم و زور تاوانبار ئه کات ، دوو
 وشته ی خه باتی کوردان ئه گه ئه تته وه ، خه بات به رامبه ر زۆرداران
 خۆمالی و خه بات له گه ل بێگانه ی دوژمنا . له داستانی « گۆزی و
 به شاری چه تو » دا ئه بیه ئین « گۆزی » ، که قاره مانی داستانه که یه ،

کوری گه له ، به شاری دهره به گ به یارمه تی ییگانه نه یت فاتوانی
 سر به قارمانی نه و داستانه شور بکات (۵۵) .
 هرچنده نم داستانه و گه لیکه تر قارمانه کانی له ریزی خه لکه وه
 ماتوونه ته دهره وه ، به لام زور داستانی میژووی کوردیش هه به
 که قارمانه که ی یا میره یا ناغایه . نه مهش وا ناگه ینج که داستانی
 کوردی نه ده بی میران و ناغایانه . به لکو نه مانه ناوینه به کی میژووی
 نه ته وهن ، وه که نه زانین له سه ده کانی رابوردو ودا روم و عه جه م له م
 خاکه دا هاتور برده یان بووه ، میره کانی وولات پیش خه لکه که گه وتوون و
 وه که به ندیگ به رامه بریان وه ستاون . بویه لاپه رهی نه م چوامی ریتی به
 له فۆکلۆر و نه ده بی میلی و نه ده بی کلاسیکیماندا ماوه ته وه . له گه ل
 نه مه شدا ههر له م داستانه کوردیانه دا رۆلی خه لکی له بیرنه کراوه ،
 خه لک سووته مه نیی هه موو کاره ساتینکن ، بویه له م داستانه دا له
 پال وینه ی قارماندا ، وینه ی هه موو سوپاش ته واو نه خشه کیشراوه و
 له بهرچاوه .

داستانی دلداری و نه قین

نه م جۆره داستانه ، بویه له ریزی گیۆس و داستانا باس نه کریت ،
 چونکه زۆر تریان ، به تایه تی له کوردیندا ، ته نیا رووداویکی ساده ی
 نه قین و دلداری ناگیڕ نه وه ، به لکو له پال نه وه شدا که ره سه به کی تیا به
 که له داستانی قارمانییدا به دی نه کریت .

داستانی دلداری له هه موو جیهاندا به تایه تی له رۆژه ه لاند
 سۆزیکه تایه تی و هه ستیکه قوول و راستگویی سه کی رووداو و
 هونه ره ندی تیا به ، که نه یخاته ریزی گه نه جینه ی نه ده بی لیریکه وه .
 داستانی دلداریی کوردی له پال سۆزو هه ست و خۆشه وستی و
 وه فاداری و راستگویی دا جۆریک له نازایه تی و فیداکاری دهر نه خه ن .

نهم خاصیته و ایان لئ ئەکات له رووی پرووژوه کان خۆیان و نزیکیان له راستی و قومای راسته قینه وه ، به لکو له کهسان و پرووادی راسته قینه ی میژوو وه ئەیانباته ریزی داستانی میژوویی به وه ، وه نهم داستانه ، هه ره وه که هه موو داستانی دلداریی جیهان و به تایه تی ئه وی رۆژه لات ، هه ندی روخاری کومه لایه تی و ره وشت و خووشی ئەخه نه پیش چاو و که ره سه ی لئ کولینه وه ی کومه لایه تیش ئەدهن به دهسته وه .

داستانی دلداریی خۆمالی و هاوبه شو و بیگانه :

وه که ئەینین داستانی دلداریمان ، به لکو گه لیک چیرۆکی فۆلکلۆرمان و ته نانه ت هه ندی و ئه ی ناو گورانی و په ندی پیشینانمان له گه ل گه لانی تری رۆژه لاتدا هاوبه شه . قادر فه تاحی قازی له سه ره تا فارسی به که ی « میهرو وه فا » دا نووسیوی به :

« له هه ردوو زماندا ، له فارسی و له کوردیدا ، داستانی وا هه یه که له ناو و له ناوه رۆکدا یه کیتی به کیان له ئیواندا هه یه وه که له یل و مه جنوون و خه سه ره و شیرین که له کوردیش و له فارسیشدا هه ن .

له م باره یه وه شتی که له میژووی ئەده بیاتی (هێرمان ئاته) وه وه ره ئه گرین ، به شکو ره گ و سه رچاوه ی راسته قینه و جووری په یدا بوون و میژوو به کی بچوو کی هه ندی له م داستانه مان بۆ رۆشن بکاته وه .

له میژووی ئەده بیاتی فارسی « هێرمان ئاته » دا که دوکتور رمزا زاده شه فق کردوو به تی به فارسی له لاپه ره (۷۲) دا ئەلی :

زیاد له مه ئەبج ناوی له یل و مه جنووتیکی تر به ین که به شیوه ی « گوران » ی کوردی ناوچه ی رۆژه لات نووسراوه و به هۆنراوی ساده (یا عامیانه) ی ده هجایی ووتراوه . وه وه که له په راوتزدا

نووسراوه ئهم نوسخه به له موزه خانەى بەرتانادا به نيشانەى
Add. 7829 دا دانراوه .

هەر له (ل ۸۴) ى ئەو كىتەبەدا ئەلج : له يل و مەجنووتيك به
شيوەى گوران له چەشنى خەسره و شیرين هۆنراوه تەوه . هەر
به پىچى پەرۆزە كه ، ئەميش ئىستا له موزه خانەى بەرتانادا به نيشانەى
Add. 2828 دادانراوه .

له پال خەسره و شیرين دا ، (فەرهادى شیرين) يش به كوردى
هەيه . وه هەر له كىبى ناوبراودا دەر بارەى داستانى بهرام و
گولەندام له (ل ۸۷) دا نووسراوه : بهرام و گولەندام له دانانى
(ئەمىن مو پيش سالى (۱۱۴۷ ى هـ - ۱۷۳۴ ى ز -) نووسراوه
(دەستووسە كه) له موزه خانەى بەرتانادا به (۱۴۳۳ ، ۵۳) كه
چيروكى دلدارى (كورپ كيشوهرشاو گولەندام) ه . نوسخه به ك له
داستانه به شيوەى گوران هەيه ، جياوتيش له تيوانىندا ئەوه به ، كه
له مەى دوومدا گولەندام شازادەى چينه ، له به كەمدا پەرى به .
ئەوى شايانى باسە ئەوه به كه ئەم (ئەمىن) ى كراوه به دانەرى
بهرام و گولەندام ، ديارنى به كى به و له لیستەى ئەو ناوانەدا كه له
مىژووى ئەدەبىياتى فارسیدا هەبه ناوى وانە براوه . به لام دوكتور
ذیح الله صفا له (ل ۷۹) ى گنج سخن دا شمس الدین محمد كاتىبى
ترشیزى (م ۸۳۹ = ۱۴۳۵ ز) به دانەرى بهرام و گولەندام
دانەن .

له میژووى ئەدەبىياتى ئاتەدا (ل ۱۱۷) دەر بارەى میهر و وفا
ئەلج « هەر ئەو ئەبو محمد ره شیدهى هاوعەسرى مسعود
سلمان بووه ، هۆنراوه به كى حەماسى رۆماتىكى به ناوى میهر و
وفاه هەيه » (۵۶) .

له كىبى رۆژ هەلاتناسانداو له هەندى له میژوونوسانى ئەدەبىياتى
فارسی ، جاروبار ئەم جۆره ناوانە دین و ئەكرین به دانەرى (بەیت) ى

کوردی و فارسی به ناوبانگ • بهلام پاش ووردبونهوه نه توانین
 بلین بهشی زوری هم داستانه - هوانه نه بن که نهدرینه پال علی
 بهرده شانی ، دانهرتیکی ئاشکراو ناسراویان نی بهو هم ناوانهش که
 نه کرین به خاوه نی هم بهیت یا نهو ، هیچ سهروشویتیکی دیاریان
 نی به • بویه له مهیدانی تو مارکردنی میژووی نهده بیاتاندا هه موو هم
 داستانه له ریزی بهرهمی خه لکدا تو مار نه که بن و له خانه ی سامانی
 فۆلکلۆرماندا دایان نه تین •

بهلام لیره دا نه بن باسی هه داستانه بکه بن که به چه ند
 زمانیکه هه • ئایا کامه یان به مولکی نه ته وهی کسورد دانه نزی •
 نه وهی له ره گه زه وه تانوپۆ و پرووداوی هه کوردی به ؟ دیاره که
 بۆ نه ده بی فۆلکلۆر - هه رچی به کوردی نو سرا یا ووترا ، نه وه
 مولکی ته واوی نه ته وهی کورده • بهلام شتیکش هه به که پی ی
 بلین هاوبهش • نه مه له پرووی فۆلکلۆره وه ، چونکه خوی
 بهرهمیکی گه له و زۆر له گه لان له میژوو یاندا ، به پله ی (له به کچوو) دا
 رویشتون ، بویه نه بینین ، ته نانهت له سنووری هه موو جیهانیشدا ،
 زۆر شتی فۆلکلۆری گه لان هه به که له به ک نه چن • چونکه سه رچاوه
 که یان دهروونی گه لو ویزدان و لیک دانه وه و جۆری روانینه کاره سات و
 خۆشی و ترشی ی ژبانی به تی •

بۆ داستانی دلداری ، ناتوانین بلین ، داستانی دلداریی کوردی
 هیچ شتیکه هاوبهشی له گه ل داستانی رۆژه لاتندا نی به • به لکو (شا)
 داستانه کانی فۆلکلۆری کوردی ، یا له ناوی قاره مانیدا ، یا له
 پرووداویدا ، هاوبهشی به کیان له گه ل هاووینه کانی خۆیاندا له نه ده بی
 فۆلکلۆری گه لانی تری رۆژه لاتندا هه به •

له وه سه رچاوه به ی سه ره وه دا باسی شیرین و فه رهاد کرا که له لای
 فارسیش هه به و لای کوردیش ، به لکو له لای تورک و ئازربایجان و
 هه ندی نه ته وه ی تری رۆژه لاتیش هه به • لای ئیمه له فۆلکلۆره وه

چۆتە قالبى ئەدەبىي نووسراۋە (۵۷) ، لاي گەلانى تىرىش ھەر بوۋە بە ئەدەبىي نووسراۋ ، ۋەك ئەينىن گەلنىك لە شاعىرانى گەورەي رۆژھەلات ۋەك نىزامى گەنجەۋى ۋ ئەمىر خوسرەۋى دەلھەۋى ، داستانى شىرىن ۋ فەرھاد ، يا شىرىن ۋ خوسرەۋيان نووسىۋە ، تەنانت شاعىرى ھاۋدەمى تورك « نازم حىكەت » ىش چىرۆكىكى شىرىن ۋ فەرھادى ھۆنىۋەتەۋە .

رەنگە ئەم داستانەيان ھەر لە پروۋى بەسەرھانەۋە بگەين بىھە كوردى . چونكە تا ئىستا كىۋى « يىتون » لە خاكى كورددا ماۋە ئەۋ ۋەستايى ۋ بەردتاشى بەش كە ئەلەين كىردارى رەنگىنى فەرھادە ھەرماۋە .

ھەرۋەھا لەيل ۋ مەجنون ، يا ۋەك لەناۋ كورددا بە لەيل ۋ مەجرۋون ناۋبانگى دەر كىردۋە . ئەم داستانە بە پىچەۋانەي شىرىن ۋ فەرھادەۋەيە . ئەمىان سەرەتاگەي لاي ئىمەۋە دەستى پىنە كىردۋە . بەلكى ۋەك لە ناۋى قارەمانە كانى يەۋە ديارە ، بناغەكەي ھەر ئەۋ چىرۆكى فۆلكلورى غەرەبەيە ، كە لە ناۋ غەرەبدا دەر بارەي خۆشەۋىستى « لەيلا » ۋ « قەيسى كورى مولسەۋەح » ۋە ئەگىر رىتەۋە لە پاشان ۋ تەنانت لە سەدەي يىستەمدا بۆتە ئەدەبىي نووسراۋە لە ناۋ گەلانى تىرى رۆژھەلاتىدا ، چ بە فۆلكلورى ۋ چ بە ئەدەبىي نووسراۋە ، ھەر بلاۋە . ۋەك ئەينىن دىسان نىزامى گەنجەۋى بە فارسى « لەيل ۋ مەجنون » ى نووسىۋە ، ھەر ۋەك « فضولى » ى شاعىرى گەورەي « تورك نازەرى » ئەم داستانەي خستتە قالبى ھۆنراۋەۋە .

« لەيل ۋ مەجرۋون » لە ناۋ كورددا چەند سەدەيەك ھەر فۆلكلورى گەل بوۋ ، تا لىم دوايى بەدا ئەۋىش چىۋە رىزى ئەدەبىي نووسراۋە (۵۸) .

بەداخەۋە ، شىۋە فۆلكلورى بەكەي « لەيل ۋ مەجرۋون »

له بەردەستایەو تەنانەت نەش نووسراوەتەو ، بەلام چ بە ییستن
 ییت و چ بەلگەئێ دەبە نووسراوەکەئێ کوردی و فارسی و ئازەری
 ییت ، ئەو دیارە هەرگەئێک لەوانەئێ ئەم داستانەئێ لە عەرەبەو
 وەرگرتیی ، داستانەکەئێ بردۆتە ناو خۆیەووە شەقلی تایبەتی خۆیی
 لێداوەو لە ناوی قارمان و هەندئێ شتی بنەرەتی رووداوەکان
 بەولاوە چ مافیکی فۆلکلۆری عەرەبی بەسەرەو نەماوە .

هەست و عاتیفو وینە لەم داستانەدا بووە بە کوردی . ناوی
 دەشت و چۆل لە فۆلکلۆری عەرەبەو وەرگیراوە ، بەلام هەست و
 وینەئێ ناو داستانەکە وینەئێ کەژو چیاہ . ئەم دیبەنەئێ لە « لەیل و
 مەجنون » دا بەدی ئەکری ، لە کردنە فارسی و تورکی بەکەئێ شیرین و
 فەرھادا نایینرئ ، چونکە وینەئێ سروشت لە وولاتی ئەم سێ گەلەدا
 هەر لە یەک ئەچیت و گۆرینتیکی ئەوتوی بەسەرا نایەت .

ئەم دوو داستانە گەرەترین داستانێ کوردین ، کە هاوبەشیان
 لە گەل داستانێ گەلانی تردا هەیت . لە پال ئەمانەشدا وردە
 داستانێ تری هاوبەشان هەبە . بۆ نمونە : لە فۆلکلۆر و ئەدەبی
 نووسراوی ئەم سەردەمەئێ ئەرمەنیدا گەئێک ناوی قارمان و ناوەرۆکی
 داستانێ کوردی وەرگیراوە . وەك « خەج و سیامەند ، حەسۆ و زەلخ . .
 ھتد » . دیسان هاوبەشی سروشت و میژوو وای کردووە کە داستانە
 ئەرمەنی بەکانش لە زۆر دیبەنا لە کوردی بەکە بچن ، بەلام وەرگێرانە
 ئەرمەنی بەکە شەقلی تایبەتی کوردی لەکیس نەداوە .

داستانی زەمبیل فرۆش

ئەم داستانە لە ناو کورددا زۆر بلأووە و پۆژھەلاتناسانی زۆر
 بایەخیان داوەتو بەچاپ کردزو کوکردنەو بەو خەریک بوون (۵۹) .
 ئەم داستانە زۆر دیبەنی ژبانی کوردەواری ئەخاتەر و و ، و ئەتوانین

په هه لقه په كې دابښڼ ، كه داستاني قاره مانې بېسه سټې به دانستاني
دلداري و نه غنه وه .

هم داستانه بريارو خواستو له سهركار سووري نافرته كورد
پيشان نه دات .

هم داستانه دا وپنه له خو بو بردن و نازايه تي نه بينڼ ، هه روه كه له
رووي كومه لايه تي به وه شه قلى تايه تي په نچ كيشان وا به
داستانه كوه . « زه ميل فروش » به په نجى شان نان په يدا نه كات و
په به رزي نه پروا نيته په نچ كيشان و نه مه كداري . هه روه كه سر تا پاي
داستانه كه په سندی په روست و خو و پاكي ي پياوي هه ژاره ،
نه نانه ت داستان گيره وه به هه شتېش به مولكي نه وان نه زانڼ .

هم داستانه - له نوسخه كاني فولكلوردا - تابلويه كي په نځيني
ژباني كومه لايه تي كورده . پيوه ندى ناو ده ستو كومه لاني خه لك
پيشان نه دات ، لايه كه له ژباني نافرته و له ژباني ناو كوشك و ته لاري
سه رده مي كوني دهره به گايه تي پيشان نه دات . له رووي زانڼ شه وه
هه نكاويكه به ره و داستاني راسته قينه نه ځين .

خه چو سيامه ند: هه موو داستانه كاني دلداري كوردي ، له گه ل
باسي نازايي و كول نه داند ، وپنه وه فاداري و قه و په يمان برده
انگوره ون . له هه موو داستانيكي دلداري كورديا سوزي نه ځين و
دلداري به كي روزه لات به دي نه كريت ، له ناو نه مانېشدا ، ديسان
ديسه ني كيشه په كه هه ر دياره . كيشه ي تيوان چاكو خراپه ، تيوان
پاكي و نپاكي ، وه فاداري و سه رراستي له گه ل بې په يماندا .

ليره شدا ديسانه وه گياني ميله ت دهر نه كه وپت و كيشه كه له لايه كي
تره وه نه به ستر ته وه . به و كيشه په وه كه له ژباني كومه لايه تيدا هه په .
پوزه زور جار نه بينڼ قاره مانې داستاني دلداري پياوي په نچه رو
زه حه تكي شه و له هه موو خايه تيكي هم كه سان هدا له روستو

گردارو سر نه نجامیدا ، وینهی مهردایه تی و نازایسه تی و وه فاداری و
خۆ به خت کردن دیاره .

چهند داستانی کوردی ههیه که چیرۆکی هه زکردنی کوره
چوتیارمان له کچه ئاغا بو ئه گیرته وه . ئایا نه توانین باسی دلداری به که
(که لا) بخهین و ئه مه بکهینه نموونه به ک بو ئاواته هه میسه بی به که ی
ئاده میزاد . ئاواتی به ژبانی باشترو خۆشتر گه یشتن ؟ زۆر جاریش
ههیه که ههر ئه و کچه ئاغایه که سو و ئاموزاو خزمی کوره چوتیاره ،
وهک له داستانی خه ج و سیامه ندا ئه یینین^(۶۰) . ئه و داستانه ی که ههر
به ته وای دی داستانی کورده و به شیکه له گه نجینه ی نه ته وایه تی ئیمه و
له ناو کورده دا زۆر بلاوه^(۶۱) .

عوبه ی دوولای ئه یویاز له پیشه کی به فارسی به که ی چاپه که ی
خه ج و سیامه ندا نووسیوی به : « میژووی ژبانی خه ج و سیامه ند دیار
نی به . ئه م بن میژووی به به قسه ی به کی له مامۆستان شتیکی تایه تی
خه لکی چیا به ، به تی خه ج و سیامه ند وینه ی گیان به خشینه ،
داستاتیکی راسته قینه به که له سه رگوزه ته ی سۆز مه ندی سیامه ندی
قاره مان و ئاره زووی ساده ، به لام گیان به خش و له عه شق و وه فاداری و
گیان به خشین (خه ج) ی فیداکار وهر گیراوه »^(۶۲) .

به پنی ئه و پیشه کی به خه ج و سیامه ند خه لکی دیهاتی سه سه ر
سه وزو به ززی « کیله سیان » ی ناوچه ی مه هابادن^(۶۳) . به لام جۆزه
گیرانه وه کرمانجی به که ی « سیان » ئه باته لای دهر بای وان^(۶۴) .

له م داستانه وه ئه توانین « له بیرى رووناك و دهوونى زیندووی
میللی و هونه ری خه لکی کوردستان بگه یین ، ئه م داستانی عه شق و
ئه قینه که له وینه ی خۆی که م هه به ، چونکه به شیوه هونه رتیکی
سه رنج راکیشه ر نووسراوه ، جۆری بیر کردنه وه ی کور و کچ له
دلداری و عه شق و خۆشه و یستیدا ییشان ئه دات و له سنووری خۆیدا
به کیکه له به ره مه به دیسه نه کانی دهر وون و دیسه نی مه عه نووی

ناو کوردان» (٦٥) .

لهم داستانه شدا وهك هه موو داستانی دلداریی قعدو لووتكهی .
چپای کوردستان ، وهك چیرۆکی بن دارو ده وهنو ناو وهردو کۆری
دروینه و کۆل کیشان ، « خهج و سیامه ند » دلپان به یه کدا ئه چیتو
په یسانی دلداریی وه فاداری ئه بهستن . که سوکاری خهج رازی نابن
کچی خۆیان بدن به سیامه ندی ههزار با ئامۆزای خۆشی یت ، بۆیه
خهج بریاری ئه وه ئه دا له گه له سیامه ندا سه ری خۆی هه لگرئ .
سواره ی عه شره ت دواپان ئه که ون ، سیامه ند شه رتیکی ئازاپانه ئه کات ،
تا دواپی تیریک جگه ری ئه سم و له سه ر لووتکهی چپای به ردینه وه
گلۆر ئه یتته وه و (خهج) بش دوا به دوا ی ئه و خۆی فری ئه داته
خواری و له پال دلداره که پدا ئه مرئ .

سیامه ند له سه ره مه رگا روو ئه کاته خهج و ئه لپ :

« سیامه ند گاز ده کا : وهی ئه من (خهج) ئی ، وهی ئه من ...
توخو' (خهج) ئی ، به و سه رو رووی سوژدزه ، به سه مه که - هه ...
پۆ - پۆ و گریانی .

میهرو چه مبه ری خۆشه و یستت له دلما تا کو مه رانی . ناو رتیکی
به ردا و مه وه له هه ناوی ، نه به گۆر مژنی شیبای نیوه شه وی ده گۆر یتمه وه
نه به بریز کاپر یژگی ده بارانی .

بۆ چرو و کبکم له ته نهی هه لده ستی له گۆیتین هه موری ره ش .
ده گه ریتمه وه که یینی ئاسمانی» (٦٦)

له م داستانه دا ههروهك نا ئوم یتدی و کاره سات پیشان ئه درئ ،
هه روا تا سه ره مه رگ ده ست له خۆشه و یتو وه فاداری .
هه لئه گرتیش دیاره .

سیامه ند له سه ره مه رگا به خهج ئه لپ :

« ناخ ... ناخ ... ئه من چ بکه م : نه م ماوه مه ودای ده س کردنه ودی ،
جنگه ی ده خۆر ئانانی .

ناخ ده ستم نا گه ریتمه وه شینگی گهرو ماری چرگه ی خه نه چه ری ده بان .
له بۆت بگه مه وه سه رو خواری و ولاتی گه مان جاتی و شه ش دانگی ده

خەج: كە ئۇم دىلسۆزى يەنى سىيامەند ئەينىچ ، سەرەنجامى خۆى
ئەبەستىن بەۋەۋەۋە لەناۋ جەرگەى ئائومىدى يارىرى خىسۆى ئەدۋ
ئەبىتتە وىتەى وەفاۋ ئازايەتى ، براكانى لىنى نىزىك ئەبەۋە ، يىكوۋن ،
بىزايى لەگەل سىيامەندا. ھەلاتىن ، بەلام ئەۋ بانگ ئەكات :
(« جا بە خوا ! سەۋانەى دېن ، چ ھۆمىرو تىرىن ، چ كۆمىتىلو
ۋاسپىتىن .

چ مىگەلن ، چ تىرىن ، لىم خۆشنى يا زىرىن .
ئانوانى سىيامەندە گىيان ، تا پشۋو بەكم مابىن لە تۆم بېۋىرىن .» (۶۸)
سىيامەند لە لووتكەى چىاۋە كەۋتە خورائى ، پىش ئەۋەى براكانى
خەج بگەن ، خەجىش خۆى فرى ئەداتە خوارەۋەۋە پىش ئەۋەى بىرى
شىنىك بۆ سىيامەند ئەكات ، كە لە رادەى شىنەكەى زىندايە بۆ مەم
تەۋاۋ لە پارچە بەك ئەچى كە شاعىرى گەۋرەى رۋوس لىر ماتتوف لە
ئەستانى « دايىموز - دىۋ » دا نوۋسىۋى بە كە رەنگە ھەر گىيانى
رۆژ ھەلاتۋ گەشتى قەفقاس ئەۋ ئىلھامەى دايىتى .
خەج ئەلى :

جا ژيان بۆ چى بە ؟ گىيان بۆ چى بە ؟

- چۆن بىتىن ئەۋەتەن مازە ، خەجى سىيامەندى بە .
- بە خۇدائى ، خۇدائى باكى ، بە بەزداننى يۋونانى .
- سۋىتە بە جۋانۋو چاكى ، بە (تو) رۆلەى ئاۋ و خاكى .
- بە خۆشەۋىستىۋ جۋانى ، بە مەرگۋو بە ژيانى .
- بە پۆزى ئاسمانى ، بە ئازىۋ رۋونەكەى گانى .
- بە پىرى كامەرانى ، لاۋۋ ھەر تۆم خۇدانى .
- بە چاكى كەسكەۋانى ، بە سۋورەگەنمۋ نانى .
- لە مرنى يا لە مانى ، بزانى يا نەزانى .
- بە راستىۋ رەۋانى ، سىيامەند گىيانى گىيانى .
- لاۋۋ ھەر تۆم خۇدانى ،
- لاۋۋ ھەر تۆم خۇدانى .

تا ماۋم بە تەماتم . ئەزىش بە دىزوت - دا ھاتم » (۶۹)

ئەم كۆتايى بە ترازىدى يەنى مەرگى خەجۋ سىيامەند كۆشتى ئاۋات

نی به له دلا ، سه رشور کسردن نی به بو زورداری ، وینسه ی به دی
کاره سات یین نی به له کوری ژبانا ، به لکو هاواریکه بو هولدان
به زامبر به و هموو ریگه و شوینه ی کاره سات نه هینه کایه وه .

خج بهر له مردن باسی له بهرگی خوی نه کات و نه لیت :

((راسپیرین ، منیش له)) زارگه ی)) له تعیشت گوری بیامنه
خوشه ویسته کم ، ناکامی ، جوانه مرگی بپیزن .

نهو چیرۆکه تالو شیرینه ، به سرهاتی دوو جهیلی ناکامه بکیرنه وه
بو مثالان بو کوریو کچانی ده کرمانجانی بپیزن .

نهو دایو بابانه ی کچیان بی دل ده کهن ، به نوری به مپردهان دمه نه
تالی نهو هینگه (راو-راوه) ناله بهاری بپیزن .

نهو کچانه ی روو ده کهنه گوری دل دیو ، ینگای ئه رکو ئه مه تی
تالی نهو هینگه (راو-راوه) ناله بهاری بپیزن .

ده بلین ، خوشتر بزیته وه و راوه ستاوین دابی به مرزی خوازینتیو
کچ به مپردانی کرمانجانی به دلی کوریو کچانا (شوینی دایو بابانه)
گه ی - گه ی هیژاو له مپیزن⁽⁷⁾ .

چ له م داستانه دا و چ له هه موو ئیپوس و ئیپریساکانی تری
کوردی به وه ، نه نجامیکمان ده ست نه که ویت . نهو ریش نه وه به که
قاره مانی نه مانیش وه ک چیرۆک ، هه ر ئاده میزاد خوی به تی ، نه مه
له لایه که وه نه وه مان پیشان نه دات که داستان به ره می پاش نه فانه به
له میژووی نه ده بی کورداو له لایه کی تره وه نهو با به خو نرخه گه وره به
ده رنه خا که له ناو گه لدا نه درتی به ئاده میزاد . به ژبانی ، به ههستی
ده روونی ، به هه لسو که وتی .

لیره دا ، له توانادا بوو به دریزی باسی گه لیک داستانی تری کوردی
بکریست . وه ک « شیرین و فره اید » و « میرو وه فا » و « لاس و
خه زال » ... هتد . به لام سروشتی ئه م باسه که یتکرا ده رباره ی
فۆلکلۆری کوردی به ، نهو باسانه تی هه لگرت بو لی کۆلینه وه ی تری
له مه ودوا .

- (۱) واتە (مەھسوس) ۵ .
- (۲) سەرچاۋەى نەم چىند لاپەرەبە كىيىي ... سەرەتايەكى ئەخىياتاناسى ھېيتسومۇر : ۴ م .
گولۇقچىنگو - جاپى موسكو ۱۹۶۶ - بوو .
- (۳) كەلچەر - يا كلتور - واتە - ثقافت .
- (۴) م. گۆركى : چىند وونارى ئەدەبى - لە رەخىندا ، موسكو ، ۱۹۲۷ . ل . ۲۶ .
- (۵) چىرنشېفكى : بەرھەمە تەواۋەكانى ، بەرگى ۱۱ ، موسكو ، ۱۹۲۹ . ل . ۳۵ .
- (۶) م. گۆركى : ئەركەكانى سۆفېتىئو ئەدەبىيات . باكو ، ۱۹۳۵ . ل . ۸۶ .
- (۷) خ. ئەبۇفەيان ، كوردان - گولفارى « فەئقاس » نېلىس ، ۱۸۸۸ ، ز ۴۷ . ل . ۱۸۸ .
- (۸) ن. يا. مار ، دېسان دەرباردى ووشەى « چىنەبى » - دەستئوسەكانى بەشىن
رۆژھەللاتاناسى « كۆمەلەى ئارخىئولوگى » ب . ۱۵ . ساپىتتەربورگ ، ۱۹۱۱ .
ل . ۳۰۰ .
- (۹) نەمە . ئە . گۆرانىو چىكايەتى فارەمانىتى گۆردى) جاپى ماسكو ، ۱۹۶۲ : (۷-ل) ۵۵
وەرگىراۋە .
- (۱۰) ف. پ. ئىكېتىن ، كوردان جاپى رووسى موسكو ۱۹۶۴ ، ل ۳۶۶ .
- (۱۱) ھەر نەم سەرچاۋەبە : ل ۱۳۶ .
- (۱۲) وا ئەزانم بەرەبەچى دانمە ئەمەنا نساۋە كە باباتايەرى ھەمغەلى (۱۰۱-۹۲۵)
بەكەم شاعىرى ئىراۋى كوردە ، بەم بىرە كەم نەمە ھەبە ئەدەبىياتى نووسراۋى
پىتىن كورد كەۋبىن .
- (۱۳) پروانە : تىموفېيىف ، فىگروف ، فەرھەتكىنى كورتى ئىستىلاھە ئەدەبىيەكان .
موسكو ، ۱۹۵۸ ، ل ۸۲ ، ۸۴ .
- (۱۴) پروانە ، ت. ف. ئە. سىتوفا ، كوردى بىشتەمفاس ، موسكو ۱۹۶۶ ، چىباي
رووسى ، ل ۱۷۰ .
- (۱۵) پروېيىتسى : ماناى چالدىن ، يادوورىنە .
- (۱۶) دەربارەى نەم ئەسەبە لە زۆر سەرچاۋەدا شتئەبىتىن - بۇ نەم -
تەساشاى - ل ۲۲۷ - ۲۲۹ ي « سەرەتايەكى ئەدەبىياتاناسى » گولۇقچىنگو
- جاپى رووسى - موسكو ۱۹۶۶ بگە ، يا ، « الادب و فنونە » دى دوكتور ھەمەند
مەنئور - قاھىرە ۱۹۶۲ ، ل ۱۰۷ .
- (۱۷) علاھ ائىدىن سىجادى . مېژوۋى ئەدەبىيە كوردى . بەغدا ، ۱۹۵۲ . ل . ۱۰۱ .
- (۱۸) گۆرئاننى بىرۆزە سورەتى كەھف ، ئابەتى ۶۷ .
- (۱۹) لېتەدا « مەغرىب » ھەر وولان - بۇتان ئەگرىتەۋە . ھەرچەنەمە ئەلە بادىئەتاش
گۆندىكى وا ھەبە .
- (۲۰) عمى ئالان ، شام ۱۹۵۸ . ل . ۲۶۴ .

- (٢١) بمخضوه ، لمع پشمق ئعدهبى گئل ، وهك لهوانىار زهر كمى ئىكزگراوه نعوه .
وه نىجه لىرهدا وپستان پشت همر به پهلپى گراوه گئل بىستىن .
- (٢٢) مېژووى ئعدهبى كوردى ل ٥٨٩
- (٢٣) توفىق وهبى . قواعد اللغة الكردية . ١ . پهلما ١٩٥٦ . ل ، ٤٥
- (٢٤) همر لهوى ل ، ٤٩
- (٢٥) جو ، مناخ ، ئووهموا .
- (٢٦) ئوردى علي امين : چىروكى « كاكول زهرىزودان مروارى » . بىخدا ، ١٩٦٥ ،
ل ، ٢٤ ، ٢٥
- (٢٧) پىره مېترد . دواژده سوارهى مەريوان . سلىمانى ، ١٩٣٥ .
- (٢٨) پىره مېترد . پىمى اتىلبى راستى نارىخى . سلىمانى ، ١٩٤٢ .
- (٢٩) ئم چىرۆكه يان تاقىستا چاپ نه گراوه ، وهك بىستومه له گانى خۇينا لىسىم
شاخ ، له سلىمانى ، به چاوه دىرى پىره مېترد خۇيوى بارمەنى بىنگاس
پىشلدراوه ، له گانى خۇينا قعدغه گراوه . نازانم دەستووسى ئم بىرهممه
له كوئى ههيه .
- (٣٠) پىره مېترد . دواژده سوارهى مەريوان . سلىمانى ، ١٩٣٥ (سەرھنا) .
- (٣١) مەبەسى له ئعدهبى نووسـراو ئعدهبى پاش فولكلۆره ، كه خالوونى ديارهو
نووسراو نعوه .
- (٣٢) ئمىرىستۆ ، « پۆيه نىكا » ، چاپى رووسى مۆسكۆ ١٩٥٧
- (٣٤) هىگل ، « ئىكچمە گانى نىستانىك » چاپى رووسى مۆسكۆ ، ١٩٥٨ ، ل ، ٢٥٧
- (٣٢) (٣٥) شەيىرقا زومرود ، زارى پۆيم له هۆنراوى نىستانى كوردىنا ، « ئهفـۆ -
رىفـىرات به رووسى » باقۆ ١٩٦٧ . ل ، ٧ .
- (٣٦) بۆ ئم باسش - نەماناي « مۆنۆفـىنچىنكۆ » ل ٢٤٤٥٢٤٣ گراوه .
- (٣٧) عوبەيدوللاى ئەبوبىيان ، چرىگەسى مەموزىن . ئسوردى : فارسى . ئسەزىزىز
١٣٣٩ . ل ، ١٠
- (٣٨) وا ئەزانم ئم باسه سەرەنايهكى باشه بۆ باسى شانۆى كوردى .
- (٣٩) محمەد توفىق ووردى ، فولكلۆرى كوردى ، ب ١ ، بىخدا ١٩٦٨ ، ل ١٩
- (٤٠) همر ئم سەرچاويه ، ل ٢٧ ، ٢٨
- (٤١) همر ئم سەرچاويه ، ل ٨ ، ٩
- (٤٢) همر ئم سەرچاويه ، ل ٨
- (٤٣) محمەد توفىق ووردى . خانزادو لىشكرى . بىخدا ، ١٩٦٠ ل ٢٢
- (٤٤) همر ئم سەرچاويه ، ل ٢٣
- (٤٥) همر ئم سەرچاويه ، ل ٢٤
- (٤٦) فولكلۆرى كوردى ، ب ١ ، ل ٢١

۵۴۷) میزبوی ندهبی کوردی ، ل ۱۵۱

(x) فرهمانی ندهبی ، ل ۸۶

(۴۸) فولکلوری کوردی ، ب ۱ ، ل ۲۱ ، ۲۲ .

(۹) O. Mann, Kurdische-Persische Forschungen .

Die Mundart der Muk ri-Kurden, Berlin, 1906

Abteilung IV, Bd III, T.I.

(۵۰) جلیلوف . نو.ج. ئیپووسی فارهمانی « خلی دهست زیرین » ای کوردی

ریپووسی . موسکو ۱۹۶۷ .

(۵۱) جهمینه جلیل . کلامید جسانه کوردا ، یریفان ، ۱۹۶۴ ، ل ۱۲۱

(۵۲) دوکتور نوردیخان جلیل ، نو سمرچاوه به . ل ۶۳ ، ۶۴

(x) بهیوای .

(x x) مینا ، وهه .

(x x x) شمریم ، ههینه .

(۵۳) بنیاف ، بهخان

(۵۴) کوردویف . ئ.ك. چیرووو نۆرانری داستانی کوردی موسکو ۱۹۶۲ ل ۱۲۳ ، ۱۲۴

بسمرووسی .

(۵۵) الواقیة فی الادب الكردي ص ۴۲

(۵۶) منظومه کردی « مهرو وئا » (متن کردی ترجمه فارسی) ، ضبطو ترجمه

توضیح از قادر فتحی قاضی ، بربز ۱۳۴۵ ص ۵ ، ۴ .

(۵۷) بهنایا تترین وینهی نۆرراوهی نهم داستانه به کوردی ، نۆرراوه گهی خسانای

قوبادی به .

(۵۸) لهیلو مهجنون . وه رگنرودانمر ، عبدالجبار ناغای کانی ، چاپی ۳ ، هه رلیر ۱۹۶۹

(۵۹) گه لیک له پۆژهه لانسان زه بهیل فرۆشیان کۆر دۆنمه وه چاپیان کردوه ، له مانسه

« زاباو لیرخو ماکاش » نهمزترین ، ههروه که ناو کوردی سۆفیندا - دوکتور

حاجی چوندی و شاعری جهمی جلیل کۆیان کردۆنمه ، بهم زوانهش له موسکو

چاپکراو و وه رگنرای روزی شموو نۆسخه کان دهرنه چن .

بهلام لهم دوابی یعدا (هه رلیر- ۱۹۶۷) گوی موکریانی چاپیکی (سۆرانیو

کرمانجی)ی زه بهیل فرۆشی دهر کردوه . نهموی نا ئیستا بیستبۆرمان نهمو بوو

که زه بهیل فرۆش داستانیکی فۆلکلۆر بووه . بهلام موکریانی سۆرانی به کهی

نهمانه پال مهلا نهممدمی مهلا مه رلوودی شتۆبۆر له زمان سهیدا شیخ به شیری

شیخ محمهد ناعیره وه کرمانجی به کهش نهمانه پال مرادخانن بابهمیدی که له

سالن ۱۱۹۰ هه . نا و زۆنهنی . له پاستی یا نهمگۆنچن که بهر دور قسه

راستبن ، نهمبن ، که زه بهیل فرۆش له سهره نادا هه ر داستانیکی فۆلکلۆری ناو

خەلك بوويتتو نەم دوو شاعیرە ھابن داینر شېئیرە قالی ھۆنراوو نەمدەیی .
 بووسراو ھوہ . لە پووی ووشو ویتەو ھەردوو چاپکراو ھەمەئێ ھەمەئێ سادەیی
 ساکارایی نەرخینالە ھۆلکلۆری بەکەیان تێکخەنداوہ . بەلام لە پووی داپشتنەوہ
 لە ھەزنی بەجەسە کوردیی بەھوہ . لە نەرخینی داستانەوہ برودیانمە قالیہ
 ھەروو ھوہ .

ھەروہا ھەم چاپەدا زەھبیل فرۆش بە قارەمانیکی راستەئێنە ناسراو دانەئێو .
 نەئێ : ناوی مەر سەئیدی کوردی ھەسەن پاشای دیار بەکری بووہ و ھۆی خەتۆتە
 بەرگی زەھبیل فرۆشیکەوہ .

بروانە (چیرۆکی زەھبیل فرۆش ، ھەولیت ، ۱۹۶۷) .

۲ - شاعیرانی کوردی سۆفیتی . (بە پووسی) . یەریقان ، ۱۹۵۶ .

۲ - قصص شعریة کردیة فولکلوریة ، ترجمہ محمد توفیق وردی ، بغداد
 ۱۹۶۵ ص ۹ - ۱۶

(۶۰) چریکە ی خەج و سیامەند ، عیدالە ئەبوویان ، ئەمۆریز ، ۱۹۵۶ ، ل ۲۰ .

(۶۱) خەج و سیامەند ھەر وە لە دوو دایلیکتە ھەمۆرە کەمی کوردی ھەبە ، لە نۆر نارچەیی

جیاوازی کوردستانا بە جۆری فەکردنی ناوچە کە نەم داستانە بلاوہ ، نەمۆی نا

ئێستا چاپکراوہ ، نەمۆبە کە لە یەریقان دوکتۆر حاجی چوندی لە ۱۴۸ لاپەرەدا

لەئەم ناوہ یۆکەکانی نزی کتیبی « نەیسارکاری کرمانجا سۆفیتی - ۱۹۵۷ » نا بە

ناوی کوردەیی (سیامەندو خەج زەپێ) وە چاپکراوہ ، ھەروہا نەم چاپەیی

عیدالەیی ئەبوویانە کە باس کرا ھەروہ کۆم.ت.وردی نە ناوچەیی

شەفلاوہ جۆریکی نەم داستانەیی نووسبوہ کەوہ .

(۶۲) عیدالە ئەبوویان ، بێشە کۆری چریکە ی خەج و سیامەند ، ئەمۆریز ۱۹۵۶ ل ۱۰ .

(۶۳) نەم سەرچاوە بە ، ل ۱۰ .

(۶۴) وە لە نەم بەئێی خەج و سیامەندەدا دیارە کە عیسا بەرواری بە گۆزانی نەئێلیت .

(۶۵) ع. ئەبوویان ، ھەمۆی ، ل ۱۰ ، ۱۱ . (۶۸) ھەر نەمۆی ل ۴۸ .

(۶۶) نەم سەرچاوە بە ل ۴۰ . (۶۹) ۵۴ ، ۵۳ .

(۶۷) ھەر نەمۆی ، ل ۴۲ . (۷۰) ۵۲ ، ۵۳ .

زای ناسراوی کورد محمد جەمیل بەندی یۆزەبانی لە کانی لێدانی مەمم

باسەدا چەند بەئێکی بۆ خوینەمەرد کە ھەر شانە بە بەئوردی ، بەملکو بەراوردی

شائەیی فارسی کوردیی ھەبەر یۆشانایی نەم چەند بەئێتە نەکرد . بەلام بە

داخەوہ ، نەمە ھەر چەند بەئێتو دێر ، ھۆنراویک بوو کە ئیری ئیزی مەتالی ل

دەروونی نەم زابانەا ھێشتوئێتیی بەھوہ . تەئەت ئەرەبە کە بە بەلگە دالغەئۆ

بۆ نەمۆی کە شێکی ھەو کۆ شائە بە کوردی بووسراوہ نا ئێستا نەھەتتۆ

چاپکراوہ .

گۆرانی

سەرەتایەکی تیۆری :

گۆرانی کۆتترین بەئنی ئەدەبی فۆلکلۆرە . هەر وەك بەشێکی دیاری هۆزراوی لیریکی . ئەم هونەرە لە زۆر کۆنەوه پەیدا بوو ، هەر لەو کاتەوه که هیشتا هوشیاری گەل لە رادەبەکی نزمدا بوو . هەندێ زانایان لەسەر ئەوەن که گۆرانی ی شوان ، کۆتترین جۆری گۆرانییە ، چونکه شوانیتی بەلای ئەوانەوه لە کشتوکال کۆترە ، هەرچەندە زانای ئەوتۆش هەیه که شوانی و مەرۆمالات مالی کردن بە بەشێک دانەنێ لە کشتوکال . بەلام وا ئەزانم ، گەر گۆرانی لە ئیش کردنەوه پەیدا بوو بیت . وەك لەمەودوا باسی ئەکەین . ئەوا ئەبێ ئادەمیزاد هەر لە کاتی میوه چینیەوهی دەوری سەرەتایی ژبانهوه گۆرانیی هەبووبێ .

لە زانستی فۆلکلۆرناسیدا دوو رای جیاواز دەربارەدی سەرەتای گۆرانی هەیه ، که هەر رایە خاوەنەکی ئەباتەوه سەر رێچکە گەرەکی باوەری فەلسەفی ، ئەم دوو رایەش ئەوەیه که بە لای کۆمەڵێک فۆلکلۆرناسەوه گۆرانیی ئیش کردن کۆتترین جۆری گۆرانییە . بە لای هەندێکی ترەوه گۆرانیی ئاینی کۆتترین جۆرییەتی (۱) .

لە جیهانی ئەدەبیاتناسیدا شەقلێک که فۆلکلۆر لە ئەدەبی ووتراو یا نووسراو جیاکاتەوه ، ئەوەیه که فۆلکلۆر دیسەنی (کۆمەڵەبوون) ، چ لە دانانیو چ لە وێنەکانیا دەرئەرێ . گۆرانییە - زۆرجار بە کۆمەڵ ئەووترێ . ووتسە - بۆ کۆمەڵێک خەلک ئەووترێ . گێڕانەوهیه - ئەویش کۆمەڵێک خەلک پشتاو پشت بۆ یەکیتری ئەگێرێ .

گەر (به كۆمەلى) ، شەفلىكى تايەتى فۆلكلور يیت - تەسۋار
 گەم به كۆمەلى به له گۆرانى ئىش كردنا زۆر باش دياره ، به تايەتى له
 فۆلكلورى كورددا - تائىستا جۆره گۆرانى به كى كه مايت و له
 كاتى ئىش كردنا باويت ئەوه گۆرانى دروینه كردنه ، دروینه به
 كۆمەل . به رامبەر به مەش هەر له مەيدانى ئىش كردنا گۆرانى
 و اشمان زۆره كه تاقە كەس ئەيلىت ، به لكو گۆرانى شوان ،
 تاقە كەس ئەيلىت . به لام چ بۆ ئەمىش و چ بۆ هەندى گۆرانى تری
 تاقە كەسى تری ئىش كردن ، ئەتوانىن بلىن : شوان گۆرانى به كى
 هەر بۆ خۆى نى به ، به لكو هەست و دەروونى دەور و پىشتى ، تەنانەت
 دوانە كەى له گەل ئاژە لدا ئەچىتتە ناو تىكستى گۆرانى به كەوه .
 رەنگە ئەو بەرە بەش كه لەسەر ئەو باوەرەن كەوا گۆرانى ئاينى له
 گۆرانى ئىش كردن كۆتره ، بلىن : زۆر گۆرانى ئاينى شەفلى
 به كۆمەل ووتنى پىتو به وه هەر زاده و بەرهمى كسونچو بورجى
 خواپەرتى نى به .

ئەمەيان شىكى زۆر تايەتى بهو ئەبى بۆى بچىنەوه سەرتەرزى
 خواپەرتى له هەموو ئاينىكداو به لكو له هەر مەزەهەبو
 تەزىقە تىكىشدا . هەر وهك ئەبى گۆرانى به ئاينى به كه تەواو له گەل
 جۆرى مەبەس و خواپەرتى به كەدا بەراورد بكرى .

گۆرانى ئىش كردن ، ووشەو ئاوازو دەنگ و پارچەسى ،
 زۆرتر له گەل بزوتنەوهى بەش و ئەندامە كاتى لەشدا بەك ئەگرى . له
 كاتى ئەو ئىشەدا كه گۆرانى به كەى پىتو ئەووترى و له كاتى هەندى
 ئىشى گراند ، ، دەنگ و هاوارە كاتى ئىش كردن يارىدەى لەش ئەدەن و
 بارى سووك ئەكەن .

رەنگە ئەوى گۆرانى ئاينى به كۆتر ئەزانى بلىت : زۆر جار
 گۆرانى ئاينى ، هەر دەنگ بەرز كردنەوه نى به ، به لكو
 ئەش جوولاندنەوهشە ، ئىستاش بچتە هەر تەكەو خانەقايەكى .

گوردستان ، ئەم پراستی بەت بۆ دەرئەكەوئى ، بەلام گۆرانى يا هۆرەى
 دەرويش (ئەوى ئىستا ئەك كۆن) ، بزووتنەووەكەى تەواو يارمەتىى
 ووشەى گۆرانى بەك ئەدا ، بە پىچەوانەى گۆرانى ئىش كۆرەنەو ،
 واتە لىرەدا جوولاندنەوہى لەش ، زادەى ووشەو بىرە ، لەویدا ،
 ووشەو بىر زادەى ئىش كۆرەنەو لەش جوولاندنەوہە .

گۆرانى ئىش كۆرەنەو لە سەرەتادا ووشەو مۇسقىاى لەيەك جىيا
 نەبوون . ھەندى جار فەرمانو داواكۆردى دەرئەخست ، پاشان
 كەوتنە دەرختى بىرە ھەستى ئالوزترو گراتر ، كە پىسەندى يان
 بەم يا ئەو جۆرى كارەووە بە زروفى كۆمەلايەنى خەلكەوہ
 ھەيت .

گۆرانى بەك كە پىسەندى بە ئىشەو ھەيت ، تەنانەت لە
 پۆزانى ئەمپۆشدا ، بە پىچى جۆرى كۆمەل ئەگۆرئى و سروشتى ئەو
 كۆمەلەى كە ھەيە ، لە ھەندى وولاتا ھىستا ھەر گۆرانى شوانو
 دروینەو كۆلكيشانە . ئاوتنەى ئارەق رشتن و دەردو ئازارە . لە
 ھەندى وولاتا گۆرانى كرىكارە ، بەسەر ئىشى ئازادا ، بەسەر
 شارى نوئى دروست كۆردا . بەلام زۆرى ئەم گۆرانى يانە ، ئەمپۆ ،
 لە كۆرى فۆلكلۆر ئەچنە دەرەوہ ، چونكە دانەرى ھۆنراو و ئاوازی
 ديارن .

پاش گۆرانى ئىش كۆرەنەو ، ئەو گۆرانى يانە دىن كە پىسەندى يان
 بە رەوشت و عادەتەو ھەيە ، يا بە بۆنەو موانسە بەتەو ئەووترىن ،
 گۆرانى ھەيە كە لە زمانيكى كۆنەو پەيدا بوو ، ئەمانە
 پىسەندى يان لەگەل يارى كۆردو ھەلپەركىدا ھەيەو بەو بۆنەى ھەوہ
 ئەووترى كە گۆرانى بەكەى لىوہ پەيدا بوو . بۆيە لىرەدا لىرىك و
 دراماو بە كۆمەل گۆرانى ووتن ، ھەرسىكى بەك ئەگۆرئى .

بە پىچى جىياو زىبى (بۆنەو) پەيرەو ، ھەر لە زۆر كۆنەو ، بە
 تايەتى لە جەزئەكانى كۆنەو ، كۆمەلە گۆرانى بەك لەلاى ھەموو

گەلان ھاوتۆتە كايەوۈ ، ھەندىكى گۆرانى جەژنى مېدال بوۈنە ، كە
لاى خۆمان گۆرانى ئېشك گرتى پىن ئىلەين . يا گۆرانى
بەھارە ، كە لەلاى زۆر لە گەلان لە پۆزى نەورۆزا ، لە سەرەتاي
بەھارا ئەووترى ، يا گۆرانى شايى و زن ھىنانە .

جۆرىكى تى گۆرانى ئەوۈپە كە رەوشت و عادەت و رووداوى
زىانى گەل لە ھەموو پروۈپە كەوۈ ئەخەنە بەرچاۋ . پىئوۈندى
ناوخىزان ، بارى كۆمەلايەتى دەستە جىجياكانى گەل ،
دۆستايەتى و خۆشەويستى ، ئەمانە ھەموو گۆرانى پرووداوى
پىن ئىلەين . وە بە پىن ئەم تىم (اصطلاح) ، گۆرانى ئىش كىردن
لە گۆرانى ناو خىزان و رەوشت و عادەت و بارى و دلدارى و شايى و
لاواننەوۈ لاي لايە و گەلىك جۆرى تر جيائە كرىتەوۈ . لە پروۈ
فۆرمەوۈ ئەم گۆرانى و ئاۋازانە گەلىك شىوۈ و جۆريان ھەپە و لاي
ھەر مىللەتە ئەم جۆرانە جيان . ئەوۈپە كە تىۋرى ئەدەبى جىھان
باسى ئەكات و لەم بارەپەوۈ پىئوۈندى بە فۆلكلورى كوردى پەوۈ
ھەپە ، پىش ھەموو شت ، گۆرانى پە .

گۆرانى ھۆنراۋى بچوۈك و كورتە و لە پروۈ ژانرەوۈ بەشىكە
لە لىرىك ، وە زۆر تر ، بە تايەتى لاي گەلانى پىشكەوتوۈ ، بە پىن
مۆسقا يا پىئوۈ ناووترى .

بىلىنىكى گۆرانى بە « لىرىكى پوختە » ناۋئەبات (۲) ، لە
راستىدا ، لە ھۆنراۋى ئاسايى لىرىكدا ، زۆر جار وىتە تايەتى و
فۆرمى دىالوگ ئەپىن . ئەم فۆرمانە بۆپە كەوتوۈنەتە ناو
گۆرانى پەوۈ ، چۈنكە ئەم ھۆنراۋى لىرىكە لە خۇبىدا بۆ گۆرانى
دروست بوۈە .

پەندىكى پروۈسى ھەپە ئەلەن « گۆرانى ھاوتاي جوانى پە » يا
ئەلەن « لە گۆرانى دا ووشە نە لائەدرى ، نە فرى ئەدرى » . سروشتى
گۆرانى ، قوۈلى و راستى پە ، لە كانى دلەوۈ ھەتقولاۈنە ، ھەست

چوولانه ، ساكاري و شتده رختته . نهك تهنيا له فولكلورددا ،
 ته نانت لهو گوراني يانه شدا كه شاعيران نه بانتوسن ، گهر ساده بي و
 هست دهر برين هه يتت . نه بينين كه زوو بلاو نه بنه وه . چونكه
 ساده بي به كه وه هه هستي كه دهر پراوه ، له دهر ووني خه نكدان .
 هه موو نه ته وه بهك گوراني خوي هه به وه گهل نه راستي يا
 خوي خولتي نيري . بليسه تي ، به شي زوري گوراني به . گوراني
 له شي وه جيا وزدا لاي زور گه لاني جيه مان بلاوه . گوراني
 ناوتنه ي گياني ميلهت و گه نجو پيرو نامانجي به تي . هه ميشه به
 قولتي هست و عاتيفه و ليريك ، خوي له به شي تري به ره هه مي
 نه ده بي جيا نه كانه وه و تهنيا ناوتنه ي هه هستي تايه تي دانره كه ي
 ني به ، بهلكو هه هستي فراواترين كومه لي خه لك دهر نه بري .

له رووي سوژيت (موضوع ، باس) هه وه چه ند ره گه زيني
 تايه تي نه يتت خاسيه تي گوراني ناوخه لك و به ره هه مي خه لك .
 به لام سوژيت لهم گوراني يانه دا هه ميشه ساده به و ناوتز ني به و
 باسي عاتيفه و هه ست و به زمانكي ساده ش نو سراوه ، به لام زور
 ناسكه و ئيجگار جوان و پر و ينه به و نه يتت نسوونه ي جواني .
 گوراني ، له ناو زانه كاني نه ده بي فولكلورددا جيه به كي گرنگي
 هه به . هاوشاني ناده ميزاده و له بيتشه وه تا ژيرخاك ، هه ساوري
 وياني به تي . هه به شي ئيش كردني ناده ميزاده ، شيرين كهرى جه زن و
 شاي به ، وهك توكي شادي ، له كاتي هه سانه وه دا ، زاخوي
 ميشك نه داته وه ، گوراني هاوده مي نافر تان و شاي ناوخيزان و
 جواني به يان و خور ناو و ئيوارانه .

خاسيه تي گوراني ناو ميلهت ، له رووي باسه وه نه وه به كه
 له شي جاجيا نه دو و پرده له هه ست و نه ست و خواستي قول و
 ده و له مه ند ، لهو گوراني يانه دا هه ئيجووني نازايانه و سوزي دل
 نه بيستري ، به لام له هه موو جار و حال كدا بنه رته تي جه وه هري نه م

گۆرانى يانە دەرپرېنى ھىزو تواناوخۇشى ژيانە •
 لە سەدەي پېشودا ، ئوپېئىكى نووسىوي يە : « ماتىم ،
 خواست ، سۆز ، سەرما ، برسېتى ، فرمىسك ، بەدى ، تەم ،
 ئەمانە دېن و دەچن ، بەلام ئەو تەئو بەرھەمە پەنگىنە ، نەمرە ،
 ئەو دەنگە نەگۆرراوانە ، ھەر لە جىي خۇيانن ، ئەمانە ناگۆرپن ،
 ۋەك دەنگى بولبول ، گۆرانى خەلكىش تەنيا لەو ھىزانەي ژيان
 ئەدوېن كە ناكوژتەنەو ، كوتايىيان نايەت ، ھەر ئەو ئەخەنەو ياد
 كە ئەبى بە خۇشى شادى بژىت ، ئەو دەنگەي كە گۆررانى بۆ
 نى يە ، ھەمىشە ھەر دەنگ ئەداتەو ۋە پېرنايت » (۳) •

يىلىسكى و گوگول گۆرانىيان بە مېژووي گەل ناو بردو ۋە ،
 ناويان ناو « زەنگى دەوران » و وىنەي زىندو و ديارو پەنگىنى
 راستى (۴) •

مېژووي گۆرانى خەلكى ، لە زۆر كۆنەو دەستپېن ئەكات •
 ئەو مېژو ۋە چىرۆكى سالانى زۆر دوورى بۆ پاراستووين و لەو
 گۆرانى يانەدا يادى روودا و باسى شەرەكانى زو ئەينىن • ئەو
 گۆرانى يانەي دەر بارەي شەرەكانى كۆنن ، زۆر تر راستە و راست
 پىئەندىيان بە رووداوي مېژووي بەو ھەيە • بەلام لە گەل
 بەرەم پېش ھاتى مېژوودا ئەينىن ، كە كەرەسەي گۆرانى
 ئەگۆررئ • ئەو روپادا ھەر لە گەل پەيدا بوون و پەرەسەندنى
 پىشەسازىدا ، ئەينىن لە پال يا لە جىگەي ئەو گۆرانىي شوانو
 دروېنەيەي جاراندا ، گۆرانىي كرىكارو ناو كارگە پەيدا بوو • لە
 سەرەتادا ئەم گۆرانى يانە ھىشتا ھەر پەگەزو وىنەي لادئو ناو
 جوتيارى ھەر تىدابوو ، چونكە ئەو كرىكارانەي لە سەرەتاي
 پىشەسازى بەو روويان كردبوو كارگەوشار ، لە دېھاتەو
 ھاتبوون ، بەلام وردە وردە روخسارى ئەم گۆرانى يانە گۆررا •
 ۋەك ووتمان ، گۆرانى شىئەيەكى كۆنى فۆلكلۆرە ، بەلام

له گهڙل په پيدا بوونی نووسینو خوینده واریدا ، له ناو زور میلله تدا ، ورده ورده گورانی نووسراو په پیدائنه بیت ، که دانره که دیاره .
 هم گورانی یانهش له زور خاسیه تدا ، له رووی فورم و ناوهره و کوه
 له گورانی خه لک زور جیانین . ته نیا نه ویه که چاپه مهنی ناوی
 خاوه نه کانیا نه هیلته وه . به لام له م دهوره شدا گورانی
 ناو خه لک و فولکلوری هر نه میتته وه ، وه وا دیاره تا زه مایکی
 زور دووریش هر نه میتته و په ننگه نه مانی بو نه بیت . گورانی
 له گهڙل ئیش کردنی ئاده میزادا په پیدابوو ، په ننگه تا ئیش بیتته هر
 بزرنگیتته وه .

له نه وروپادا ، له سده ی توزه ده مه مده دهسته به که له شاعیره
 باشه کان ، له سر به نه ته ی گورانی خه لکی ده ستیان دایه
 گورانی نووسین . نه مانه زور باش شاره زای فولکلور و نه
 گورانی یانه بوون که به سر زمانی خه لکی به وه بوون .
 بناغه دانره و سر نامه دی نه م ژانره نه ده بی به ، له سده دی
 پیشوودا ، (پوشکین) ی شاعیری رووسه . که هندی شاعیری
 وای نووسیوه که له ژبان و شاعیری خه لکه وه نریکه . هندی له
 شاعرانه ، هر له خویانه وه ، ورده ورده له ناو خه لکدا بوون به
 گورانی ، هر وه که کاریکي گه وره یان کرده سر گورانی خه لک
 خوی . زور له هژراوه کانی پوشکین خوی ، چوونه ریزو لیستی
 گورانی خه لکه وه . هر وه ها له سده ی پیشوودا ، ئیرماتوف و
 گه لیک شاعیری تر ، به شاعر کانیا ، کاریان کردوته سر
 گورانی خه لک . به تایه تی نه وی له بابسه ت ژبان و رووداو و
 ئیش و کیشه ی کومه لایه تی به وه نووسیویانه ، له سرخو چوونه ته
 ناو گورانی به کانی میلله ته وه (۵) .

له گورانی کور دیدا زور شعلی گورانی ئانی و ئیش کردن
 هیه ، که دیارنو به کن ، به تایه تی به کومه ل ووتنی نه

گۆرانی یانەو پیوەندی یان لە گەڵ جوولانەو دا • ساغ کردنەو ی
 ئەو ی کە گۆرانی ی ئاینی لە کوردیدا کۆتترە یا گۆرانی ی
 ئیش کردن ، با باوەریکی بەتینشمان لـه رووی فەلەفەو بە
 یەکیکیان هەیت ، هەوێو تەقەلاو کۆششی عیلمی هەرئەو ی •
 زانای ناسراوی کورد جەمیل بەندی رۆژبەیان ی دەربارە ی
 ناوی گۆرانی ی کوردی ، رایەکی هەیه کە ئەئ ی :

« ۰۰۰ رەنگە ناوی هەندئ لە گۆرانی بەکانی کوردی زۆر
 کۆن بـ، بۆ ویتە ، (قەتار) رەنگە لە ووشە ی (گاتا) وە گۆرابـ ،
 وە لە کاتی خۆیا هەر گاتای بـی ووترابـ • هەروا (هۆرە) ، رەنگە
 گۆرانی بەکی تایبەتی بوویت بۆ ستایشی (ئاهورامازدا) ۰۰۰
 هەروەها (کەلھوری) رەنگە (کەلە ئاهورایی) واتە لە گۆرانی بە
 هەلبژاردەکانی باسی ئاهورا بوویت • جگە لەووە گۆرانی ی
 (خورشیدی) تائستا گەواھە کە لە کاتی هەلاتنی خۆردا ووتراوە ،
 بە ناوی نیازەووە ، چونکە دەبینن بەرامبەر بەووە ، گۆرانی ی
 (خاوەکر) مان هەیه کە بۆ خەوھیتان ووتراوە » (۶) •

ئەم را ورتە ، لـی کۆلینەووە لـی دواندییکی قوولی ئەو ی ،
 زۆر بەجـی بە کە (قەتار) لە گاتای زەرەشتەووە یا لـه ئافیتاوە
 هاتبـ ، بەلام دوور نی بە (قەتار) هەر لە ووشە ی (قەتار) ی
 عەرەبی بەووە هاتبـ ، کە بە مانای کاروان بەکار ئەھینرئ • بەلگـش
 بۆ ئەمە ، ئەووە کە زۆر جار لە مەقامی قەتاردا گۆرانی یـ ئـهـلـی
 « قەتاری یـ بینن غەمانم بارکەز ، » ، یا بەم مەقامەووە جۆرە هۆزراویک
 ئەووترئ ، کە مانای راستەقینە یا مەجازی ی گەشتو رۆشتن و
 کاروانی تایبـت • وەك ئەم دوو فەردە ی مەولەوی :

نازیز ديارەن ، وادە ی ئوامەن ئەو دە ی اخیر ، ئەووە نامامەن
 دەوڵتەتە کە ی وەسل پا نە زەوالەن

جا رێو تەر دیدن بالات محالەن (۷)

هۆرەش زۆر بەجۆرە بە کە بە کەن ییت لە گۆرانى بە تايەنى بە کانى
 (ئاهورمازدا) ۰۰ يا هيچ نەبى سەرچاوە كەسى يەكێك يیت لە
 گۆرانى بە ئاینى بە كان . چونكە ئەینى ئیستش (هۆرە) ، هەر
 تەنیا هۆرە دەرویش لەناو كورددا لەمانە هەموو بەناوبانگترە ، وە
 دوور نی بە (هۆرە و ئاهورمازدا) لە پروی ووشە یا زمانەو ،
 لە بەك سەرچاوەو هەتەن ، وە ئەم ووشەو مانایە تەواو لە ووشە بە كى
 زمانىكى تری هیندۆ ئورپى بەو نزیكە كە ئەویش ووشەى
 (هورا) ی پروسى بە كە بە مانای هاوار یا بلین - بانگ یا هتاف -
 بە كاردی تو نزیكى ئەو مانا كوردی یانە بە .

رۆژبەیانى ، مەقامى خورشیدی - بە مەقامى كاتى
 خۆرەهلانن دانەنن ، بەلام مەقامزانى بەناوبانگ عەلى مەردان (۸) .
 ئەم مەقامە بە گۆرانى كاتى خۆرنشین ئەزانن ، هەرچۆتێك يیت
 هەر بەستراوە بە خۆرەو ، جا خۆرەهلات يیت یا خۆرنشین .
 گەر لەسەر لێكدانەو بە كەى رۆژبەیانى پرۆین و گۆرانى
 كوردی هەمووی بەرینەو سەر سەرچاوە بە كى ئاینى ، ئەوا ئەم
 مەقامى (خورشیدی) بەش ئەبەینەو سەر سەردەمىكى زۆر كۆن ،
 ئەبەینەو سەر ئەو كاتەى كە رۆژ جیگەو مانایە كى تايەنى لێ
 باوەرى كورددا هەبوو . بەلام ئەتوانن هەلەهاتن و ئاوابوونى
 رۆژیش بە ئیش كردنەو بەستین . هەر وەك ئەتوانن (هۆرە) ش
 بکەن بە هاواری كاتى ئیش كردن . مەقامى (خاوەر) یش ديسان
 ئەبەرتەو سەر هەردوو سەرچاوە بە كى گۆرانى .

فۆرم و ناوەرۆكى گۆرانى كوردی : لە پروی ئەدەبیاتەو

(موسیقا نا) ئەتوانن گۆرانى فۆلكلۆر بە جۆرە شتیكى جیا
 لە بەیت و داستان دابنن .

گۆرانى بریتى بە لە تاقە دێرىك - یا بەیتىك هۆزاو - واتە

هر به یته هونراوه له گورانی به کدا ، تابلق به کی جیاوازه و مانایه کی
تهواوی خوی هه به و به به یتی دووه می گورانی به که وه نه به سترامه
وهك ئەلێ :

ئەترسم بمرم تو نەمینمەوه به جوانمەمرگی سەربنێمەوه^(۹)
هەروەها هەندێ جار گورانی یا تاقە ی هونراو له گورانی دا
بریتی به له سێ نیو دیری ، وهك ئەلێ :

چەند خۆشه بەزمی ئیواران
ئەناو باغچه گەمی هەزاران^(۱۰)

هەندێ جار گورانی به دوو به یت تهواو ئەبێ . ئێتر یا له
شێوه ی چوارخشته کی دا ، واته به یتی به که م دووه م و چوارم
قافیه یان له یهك ئەچیت و دیری سێ به م . سەربەسته ، وهك ئەلێ :

هەزار هەزار هەناره
تەم چۆنەم بەبێ تو کرد
دەرد و دەرمانم یاره
تالە وەك ژدەری ماره^(۱۱)

یاخود چوارخشته کی نی به ، له رووی قافیه وه دوو به یتی
جیاوازه بلام به بێ به کەر مانایان تهواو ناییت - وهك ئەلێ :

نامە ئەنووسم به خوینی دلم ئەبەم به شەمال بیا بو گولم
تایبەم به شەمال پێچوپەنایه بو خۆم بۆی دەبەم داخم لەدایه^(۱۲)
ئەو باسانە ی تا ئیستا لەسەر فۆلکاوری کوردی نووسراون ،
گورانی ی بۆنه (مناسبات) و ئیش کردنیان باش له یهك جیا کردۆته وه
وهك : گورانی شوان ، گورانی جوتیار (به هەموو چەشنی به وه)
که له خۆیدا - به ووشه و زمانی گورانی به وه که ره سه یه کی باشه بو
ساغ کردنه وه ی سەرتهای دەست به کشتوکال کردن له کوردستانا .

هەروەها گورانی شای و ههله رکی و ئیش گرتی مندال
هه به . گورانی دیلانی و یاری کردنی مندایش ئەچیته سەرئەمیان .
هەروەك گەلێ چەشنی تریش هه به ، هەندیکیان ئەچنه وه سەر
گورانی ی ئیش کردن ، نهك (بۆنه) ، وهك گورانی ئافره تان له کاتی
ئیشدا (کۆل کیشان و مانگادۆشین و مەشکه ژەن) ، که ئەمیش

کەرەسە بە ئێکێ باشە بۆ ئێکێ کۆلێنە زێتی نەوێی کە ئێفرەنی کورد گەیی
دەستی داوێ ته ئیش کردن ، یا له کۆمهانی کورده وازیدا گەیی دەوری
دەسە لاتنداری و سەردن خێلی ئافرت بوو (۱۳) .

گۆرانی کوردی هەر چه نده ساده یه و وشه کانی ته واوله قسه ی
ساده ی ناو خه لکه وه وه گریره . به لام له پرووی جوانی کاری و
پزاندنه وه به لاغه ته وه ، پیره له (ته شییه) ی جوان جوان که له ئه ده بی
کلاسیکی سه ده ی توژده به ماندا ریکخراو تری ئه یینین . وینه ی
بالاته « ششان و چنار و لاو لاو » ته شییه ئه کرێ ، دان به مرواری ،
قز به تاریکی شه ، برۆ و برژانگ به تیرو که وان .

گۆرانی فولکلوری کوردی وینه یه کی سروشتی وولاته که شمانان
پیشان ئه دات . خوړه ی ئاو ، چری دارستان ، بارانی به هار . کانی و
ئاو و روبارو سه رچاوه ، کیوه به رزه کانو ناوی ئهم کیو و ئه و کیو .
گولی کیوی : به رزا ، دار به پروو ، ره شه ریحانه ، گولی هه نار ،
داره به ذو جۆر جۆر دیسه نی تری سروشتی وولات له گۆرانی
کوریدا ئه چریکتین و سه ره له ده نو خویان ئه نوین :

ئهم به م شاخه ، ئه به م شاخه
گراست بۆ ئه گه م له گولی ئه م باخه (۱۴)

گۆرانی کوردی گه نجینه یه کی شوینه وارو شوین هه واری
عشق و عاشقانه . زیندو که ره وه ناو هیله ره وه ی گوندو شیارو
شوینانی وولاته له هه موو گۆرانی به کدا ناوی چه ند جیگه و
شوینیک جیگیر ئه کریت . هه ر له « یستون » ی مه نزلگای
فه رها ده وه تا زریباری له گۆمدا نقوم بوو ، تا کانی سانان له مه به ندی
ئه رده لان و مه ریوانه وه تا قه لچوالانی قه لای سه ختی بابان . ئه مانه
هه موو له گۆرانی کوردی یا شریت وینه یه ک ئه خه نه به رچا و
دیسه ییکی رابو و دوو ئه گیر نه وه ، هه ر شاره ، یا گونده ، له هه ر
گۆرانی به دا نیشانه ی شتیکه . با سه ریکه ، ئهم دوو به یسه بکه ین ،

که دیه تیکی رابوردوو ، سربسه خوئی ، شارستانی تی کسۆن
نه گپرتنه وه .

سالی بمو ئه یام زدیبار شار بوو
سرسه دمر وازهو چوارسه دمنساز بوو
زدیبار چری له کانی سنانان
کوا خان ئه جمهو خان ، باشی گول خانان^(۱۵)
له شوینی ترده ئه یین ، شاره زور بیت ، یا سه قز ، یا بافه ، یا
عه باه یلی و پیتجوبین بیت ، ئه وه به ندیکی دلداری ئه گپرتنه وه .

دهشتی مهریوان کسکی به کانی
دووژ له بالاگهت و پیرانین خالی^(۱۶)
له شوینی تری ترده ئه و مه له ندی خوشه وستی و ئه فینه ئه بیتسه وه
نیشتانه خوشه وسته که و له قوولایی دلیکی سافی بن گهرده وه
خوشه وستی به رامبه رده ئه پیری :

خوشه سلیمانی خالی دلگیره
ئهوئی لئی دوورین جهوت سال یه خیره^(۱۷)
یا خود ئه لئی :

قو له سلیمانی به کراسی جهوت رهنگ
منیش له تاران غه ریبو دلتهنگ^(۱۸)
جوانترین و به سۆزترین وینهی خوشه وستی نیشتان له وه
گورانی به کوردی یانه دایه که باسی غه ریبی ئه کات ، نزیکه ی هه زارو
چوارسه د ساله هه موو موسولمانیک فهرمووده ی پیغه مبه ر ئه گپرتنه وه
که خوشه وستی نیشتان له ئیمان وه یه ، به لام هه ر به ووشه ی
ساده و ساکاری کوردی ئه و مانایه له گورانی کوردی یا ئه یین ،
که زۆر به قوولی ئه لئی :

هه رگه سی که بیوشه ت غه ریبی خاسسه
ئهویش له جه ومله ی خردا نه شو ناسه^(۱۹)
واته : خوشه وستی نیشتان و باوه ر و خواپه رستی ، هه مووی
له لای ئه و کورده خواپه رسته ساده یه ، چه ند ووشه یه کن له قوولایی

دل و هست و میسکدا بهرامبر به یهك نهو هستن .
گۆرانى غەربى و دوورى نىشتمان گەلىك تابلۆ و وینهى قوولى
تيايه ، تەواو دىبەنى فراوانى هەستى ئادەمیزادو مەرقاىەتى دىنبىتە
بەرچاؤ ، وەك لەم دىزەدا ئەبىنن كە ئەلى :

ئەترسىم بەرم لەم دوور وولاتە
دل پر لە خۆزگەو ناخو ئاواتە (۲۰)

واتە ئادەمیزاد ، هەستى ، خواست و ئاواتى دەروونى ، هیسوى
پوناكى دواپۆژى ، هەموو لە غەربیدا ئەمرى .

غەربى شاران هەم بۆ من خاسە
گراسم غەمە ، بەرگم بەلاسه (۲۱)

نىشتمان پەروەر لە غەربیدا هیچ جوانى و خوشى بەك بەدى ناكات ،
نە لە دەرووناو نە لە روخساردا .

غەربى شاران بەچىيا دىنەرە
پەنگىيان زەردەو لىوان بەبەرە (۲۲)

گۆرانى كوردى لەپال ئەم دىبەنانەدا كەرسە بەكى جوانو باشە
بۆ لى كۆلىنەوى ژيانى كۆمەلايهتى كورد ، پىوهندى ناوخىزان ،
بەرە و پىش چوونو گۆررانى پەوشت و خوو ، كىچ بەشوودان .
لى كۆلىنەوى ئەمانە بەپى سەاغ كەردنەوى كات و شووتى
گۆرانى بەكەو بە پى زاراوه و چەشنى زمانەكەى ئەبى :

خوای بانى سەم زۆردار بەكى كۆز
دۆستم ناشى بى بردنى وە زۆر (۲۳)

باخود ئەلى :

ئەگەر نەبوايه بە ئۆمەى وولات
كەپرىكم دەبەست شوو و پۆژ لەلات (۲۴)

هەرودك گۆرانى كوردى كەرسەش ئەدات بە دەستەو بە
سەاغ كەردنەوى لى كۆلىنەوى هەندىشت كە خويان لە خوایاندا
فۆلكلۆردو دىبەنى ژيانى كۆمەلايهتى لە پەلەكەى ژياندا دەرنەخەن .
بۆ نمونە ئەوانىن بە دواى باسى (گۆزە) و (رېنگەى كانى) و

(گلینه) و (چینگ) و (کاسه و کهوچک) دا بگه رتین لهم گۆرانی نانه دا .
 مهروه ها گۆرانی کوردی وهك هه ندی له دانستانو بهیته كان
 دیمه نی جل و بهرگی (سهردهم) ی خوئی نهخشه نه کیشی . باسی
 (شهده) و (کلاو) و (پشتین و دهسالمو رانکوچوچه و ستارخان و
 مرادخان و شالوشه پک) له گۆرانی کوردیدا ئیستا دیمه تیک
 نه هیتته بهرچاو که هیشتا هه ر ماوه له بهرچاوماندایه ، بهلام رۆژیک
 نه بچ له رینگه ی فۆلکلوره وه به دوايانا بگه رتین و نهخشه یان بو
 بکیشین .

گۆرانی کوردی خۆی وینه و ناوینه ی ههست و عایفه یسه
 چرنکه شیوه ی ده برینی ئەم ههستش ساده و بی پیچ و په ناو
 راسته و خۆیه ، بۆیه له گۆرانی دلداری و عشق و ئەقینی کوردی یا
 راست گوێرو وینه ی راستی بهدی ئەکهین . به لکو وینه کی قرولی له
 دهروونی سوواتاو و به سۆزو پاکو دلسۆزه وه ههلقولا و ئەیین ، گه
 بمانه وی به قوولی لهم باسه بدوین ، تاقه دێرکی فۆلکلوری کوردی
 ههیه ، که له قوولی عایفه و راستگوێی وینه دا ساکاره ، بهلام زۆر
 رهنگین . وهك تابلۆیه کی له شار دینه پیش چاوو نهیتته به لگه ی قه :

بنووسن له سهر گۆلی مه زارم
 شه هیدی عه شقم مه دن نازارم (٢٥)

رهنگه ئەمه اووتکه ی ههست و عایفه و خۆ بهخت کردن بیت له
 بیتاوی خۆشه و سیتیدا ، بهلام لهم وینه یه له گۆرانی کوردیدا زۆره :

خۆزگه م اهم دنیا تو یان بایه بیتم
 چش ! با له دنیا دۆزه خ بوا به چیم (٢٦)

؟ مه شیان شایانی لیک دانه وه خسته بهرچاوی هه مو سه ر ، یا
 به ئیستلاهی تازه ی هه دب ، شایانی خسته بهرچاوی پانی و درێزی و
 بهرزی ، تابلۆکه یه . بهلام هه ر لهم باره به وه وینه ی تریشمان وا
 له بهرچاو . له دیمه نی خۆ بهخت کردنا ئەم دێره نسوونه یه :

شمهرت بېن له داخت تهرکی دليالسم

عسا مه نترم ، کشکول په بداکه م

لیره شدا ، تهرکی دنیا کردن و عساهه لگرتن و که شکول په بداکه م
کردن ، هر په که دیمه نو وینه په کن ، هر په که وینه چیرو کیکن ،
په ساده بی بلین چیرو کیکی بهیل و مه جنوون و نه سل و کهره م و
شیرین و فهادو شه م و هلی دیوانه خسته بهرچاون . شه م دپره م ،
تریش وینه په کی دلسوژی پیشان دانه .

نه گمر همزه کنه دله که م دهر پیرم

له جی هلو گل بوئی بنییرم (۲۸)

له لوروتکه ی شه م وینه و تابلویانه ی دلسوژی داو له دیمه نی
راستگویی عاتیفه دا شه م دپره ش هه به :

شمهرت بېن گولی کس نه که م به بووه

تا گوتم بو دی له خزمهت تووه (۲۹)

له دپریکی تری گور نی دا ، هر ته نیا سوژو عاتیفه و ناوانت و
دا سوژی دیار نی به ، به لکو وینه په کی له شدارو تابلویه که نه بین که
چوولا نه ووه و نه وه ستان و دینامیکتی په کی زیندووی تیا به و له پال
هه مو و نه وانه شدا خه یا لیکتی فراواذ . ناوانتیکتی تیا به که له وه نه چو
نه په ته دی ، به لام کوشی مهرانه ی ئاده میزاد نه گاته هه مو وشت
دپره که ش نه مه به .

خوا به هه لکه نی نه و کیوه له بن

به لکو دهر که وئی نووری دیده ی من (۳۰)

نه و سوژو راستگویی و وه فاداری به ی له گورانی ی کوردی یا به دی
نه کری ، هر به و چه شنه له و شین و لاوانته وه یه دا به دی نه کری که له
مه رده م خه لکن و بهر هه می نه وانن و به شی فولکلوری کوردین :

که من دیم خسرو خوین به بهر گموه

فیر نیم وه تنگ سزای بهر گموه (۳۱)

به راستی شه م دپره ش له خویدا تابلویه که که نه لپی په ری دهستی
نه خسه کیشیک خستوو به تی به سهر کاغزو بهر نه نگی سوور و چه ند

په ننگی تر ، وینهی مهرگوو کوچو گؤری تاریک و سزای مهرگوو
 وهفاداری زیندوانی خستوته بهرچاو . ههر له م باره یه وه با سه یریکی .
 ئەم دیرهش بکه ی ن .

ئەوه مندم داخ خواردا داخ دلی بردم
 چوومه شهرای مهرگه عهجهب نه مردم (۳۲)

گهرشین و لاوانته وه تابلوی غه م و ناخۆشی بخه نه بهرچاو ، ئەوا
 (لای لایه ی) کوردی جارو بار تابلوی غه م و نازاری باو و باپیر
 پیشان ئەده نو له دوایندا ئاوات و نازایی و وینهی هیهت دانه به ره .
 گهر غه م و نازار وینهی بهشی زۆری ئەم جورانهی گورانی بیت ،
 ئەوا ههر له ویدا دیسه نی ئیش کردنو ره نچ دانو زهحمهت کیشانیش
 دیاره ، هیزی بازو و ئارهقی ناوچه وانو نانی حلال له ناو دیری ئەم
 گورانی یانه دا بریسکه یان دیت ، به لآم ئەمانه بین وینهی سهختی ژبان و
 ئیش و ژزارو ئەو زامو برینانه نابن که له سه دان سالی کیشه دا له
 پیتاوی ژباندا ، له کوری ئارمق رشتا ، له مهیدانی کۆست که وتنو
 جگه رسو و تانا ئەهیتتیه وه ، ئەمانه جیگه یان به جوریک بو خووان
 کردۆته وه که له قوولایی دله وه دینه سه زمازو ئەبن به گورانی :

خه م تو برامی ، خه م تو برامی
 خه م کاروان سه رای شهو سه نزلگامی (۳۳)

یا ئەلین :

خه م بوو به نانم ، خه م بوو به بهریم
 خه م کاروان سه رای شهو سه نزلگامی (۳۴)

ئه لئو وتکه ی به لاغه تی ئەم جوره بیردا ، له وینه یه کی ساده ،
 به لآم قوولدا ، ئەم دیرهش ئەیین :

ئسه کیهوی دیاره ته می له بنسه
 ئسه وه ته م نی سه هه ناسه ی منه (۳۵)

گورانی (لیریک) ی کوردی ، هه مووی پارچه و دیسه نو وینه ی
 په نگیزو نه خشه و تابلوی تازه و په نگا و په ننگ و تپرو پاراوه . ههر

دېترە بە جۆرتىك ھەست و عاتىفە دەرئەپرى ، جۆرە ئاواتىك ، جۆرتىك
 لە دەرختىنى لەسەرپەيمان سوورى و دلسۆزى و راستگوىي . گەر
 لە جىھانى ئەمىرۆي رەخنى ئەدەبا ، لىك دانسەو و شى كىر دىنەو و
 قەسىدە و پارچە ھۆزاو باسكى تايەتى بىت ، رەنگە ھەر دېترە لەمانە ،
 يا ساكارو سادەش بىت ، لە خۆيدا تاقە يەكى ھۆزاو بىت گەر
 قەسىدە يەكى تازە كۆمەلە تابلۆ يەك بىت ، ئەوا لە ھەر دېترىكى
 گۆرانى كوردى دا تابلۆ يەكى تايەتى ئەينىن و ئەمەش دەولەمەندى و
 قوولى و بايەخى گەرەي ئەم بەشەي ئەدەبى فۆلكلۆرمان و گەنجىنى .
 نەتەو بەي مان دەرئەخات .

(1) ھەرچەندە كە لە مەيدانى فەلسەفەدا ھىچ جۆرە بىن تەرەپى و ماسخا نەندى بەك .
 ئاكونچىن و بىن ئەوئەي لەو رىچكە بەي فەلسەفەش لادەبن كە باوہ رىمان بىن ھەمە :
 ئابى لىكەنەوئەي مېژوو و ژيانى كۆمەلەتەي و ئەدەبىياتى ھىچ نەتەو بەك بە ووشكى
 لىكەندەتەوہ . يا ئابى تەجرۆبەي گەلانى تر لە مەيدانى لىكۆلىنەوہدا بە
 تەرازو و بەي بىن بزانىن بۆ تەجرۆبەي ژيانى خۆمان . ئەمىن بۆ لىكۆلىنەوہي
 مېژوو و ژيانى كۆمەلەتەي و ئەدەبىياتى خۆمان ، تەجرۆبەي جۆرى لىكەنەوئەي
 خەلكى بگرىنە بەرچاا و لەو تەجرۆبەيەو لە بەرھەم و زادەي بىرو نىبىن و ژيانى
 خۆمان جۆرە تەرازو و بەي نازە بەئىنە كايەوہ . كە نە ئەوا و لەوئەي گەلانى تر
 بىتتەو نە لەوئەي دوربىت .

- (۲) « سره‌مایه‌کی نده‌بیانناسی ل ۶ - ل ۲۶۴
- (۳) ت. ن. بوپیتنسی . نۆزانی میللەت . نۆزانی « روسکی به فیهم‌ساستی -
ریسیمی‌روزی » ۱۸۸۹ ک ، ژماره ۱۱ .
- (۴) سره‌مایه‌کی نده‌بیانناسی . ل ۲۶۵ .
- (۵) بزانه | ب. س. ن. ت. شای « سره‌مایه‌کی نده‌بیانناسی » گراوه .
- (۶) محمدریحیمیل به‌دی یۆزه‌یانی ، نامه‌ی‌کی نایبه‌ی بۆ نروسه‌ر ، ۱۸-۱۹۶۸ نهران
- (۷) دیوایی مانعری ، نۆکردیده‌ی مه‌لا عبدالکریمی مدرس ، به‌غدا ، ۱۹۶۱ ل ۵
- (۸) بۆ نهم مهبسه به‌دریزی له‌قەل ئەم مامۆستایه‌ی مه‌قانی کوردی‌دا دراویم .
- (۹) دکتر محمده‌مکری : نۆزانی و نۆزانه‌ی های کردی . نهران ۱۳۲۹ ص ۱۱۴ .
- (۱۰) موگری . ل ۱۲۵
- (۱۱) ده‌سنووس
- (۱۲) ده‌سنووس
- (۱۳) بۆ نهم‌زی زیات له‌دابەشی‌کردنی نۆزانی بۆنه‌کانی کوردن بێتیت به‌مانشیانی
کتیپی « سمرنجیک له‌ده‌روازدی فۆلکلۆری کورد، وه » ژماره‌کان نۆزانی
شه‌هه‌لاو بلیسو پۆزی نوی بکه .
- (۱۴) ده‌سنووس . (۲۵) موگری . ل ۹
- (۱۵) موگری ل ۹۹ (۲۶) ده‌سنووس
- (۱۶) ده‌سنووس . (۲۷) ده‌سنووس
- (۱۷) موگری . ل ۹۹ (۲۸) موگری . ل ۸۵
- (۱۸) موگری . ل ۱۳ (۲۹) ده‌سنووس
- (۱۹) موگری . ل ۶ (۳۰) ده‌سنووس
- (۲۰) ده‌سنووس . (۳۱) ده‌سنووس
- (۲۱) ده‌سنووس (۳۲) ده‌سنووس
- (۲۲) ده‌سنووس (۳۳) موگری . ل ۴
- (۲۳) موگری . ل ۲ (۳۴) ده‌سنووس
- (۲۴) موگری . ل ۱ (۳۵) ده‌سنووس

پسندی پیشینان و قسه‌ی نه‌سته‌قی :

گهر ئەو بەشانه‌ی فۆلکلۆری کوردی که تا ئێستا باسمان کردوون ،
نەختیک خرابنە پشت گوێ و که‌متەرخەمی له‌ کۆکردنەوه‌یا نا بووئیت ،
یا ماوه‌و توانای کۆکردنەوه‌یان نه‌بووبن ، ئەه‌وا په‌ندی پیشینان و
قسه‌ی نه‌سته‌قی کوردی له‌وان به‌خته‌وه‌رت‌ر بوون و به‌شیک‌ی زۆریان
کۆکراونه‌ته‌وه‌و نووسراونه‌ته‌وه‌و چاپ‌کراون .

کۆترین کۆمه‌له‌ی کۆکراوه ، ئەه‌وه‌یه‌ که له‌ سالی ۱۹۳۳دا
ئیماعیل حه‌قی شاوه‌یس به‌ ناوی (قسه‌ی پیشینان)ه‌وه‌
کۆی کردۆته‌وه‌^(۱) ، له‌ویدا (۶۰۳) په‌ندی پیشینانی نووسیه‌ته‌وه‌و
له‌سەر بناغه‌ی په‌ندی (سیاسی ، ئەده‌بی ، ئیجتیاعی ، ئیقتیادی ،
کۆمیک - گالته) دابه‌ش‌کراوه . شاوه‌یس سه‌ره‌تایه‌که‌ی بچووکی
بۆ ئەم کتیبی نووسیه‌وه‌ له‌ کۆتایشدا به‌ دوو لاپه‌ره ، له‌
ته‌نگۆچه‌ئه‌مه‌ی کوردی نووسین دواوه ، له‌و پیشه‌کی به‌داو له‌و دوو
لاپه‌ره‌یه‌شدا گه‌ئیک بیری وورد به‌دی‌ئە‌که‌ین که بۆ ئەو رۆژه‌ته‌واو
تازه‌بوون و رۆژتیک‌ی بیروناکی‌ی پیشه‌وه‌یان داوه به‌ خاوه‌نه‌که‌ی .
هه‌ر وه‌ک‌ پروو کردنه‌ په‌ندی پیشینان و قسه‌ی خه‌لک ، ئا له‌و سالانه‌دا
به‌لگه‌ی باوه‌ریکی به‌ تین به‌ نه‌ته‌وه‌ی کوردو به‌ خه‌لکی
زه‌حه‌تکیش . دوا به‌دوا‌ی ئەو معرووف جیاووک له‌ سالی ۱۹۳۸دا
به‌ ناوی (هه‌زار بێژو په‌ند)ه‌وه‌^(۲) ، هه‌زار په‌ندی پیشینانی کوردی
له‌سەر په‌یره‌وی تیبی ه‌یجا کۆکردۆته‌وه‌و له‌ چاپی داون . له‌ گۆفاری
گه‌لاوژنه‌شدا گه‌ئانک په‌ندی پیشینان و قسه‌ی نه‌سته‌قی کوردی
حاک‌اون . به‌لام له‌مانه‌ هه‌موو فراوانترو کۆکترو هه‌مه‌ره‌نگتر ،
کۆمه‌له‌که‌ی شیخ محه‌مه‌دی خاله‌^(۳) ، هه‌رچه‌نده‌ ئه‌میش هه‌ژ به‌ پیری
تیبی ئه‌حه‌د ریز‌کراوه‌و دابه‌ش‌کراوه ، به‌لام له‌ فراوانیدا پیش
کۆمه‌له‌کانی تر ئه‌که‌وئیت .

به شتوهی کرمانجی ژوروش گه لیک کتیی پهندی پیشینان
 چاپ کراوه . لهوانه کومه له کهی جگه رخوینی شاعیره که له سالی
 ۱۹۵۷دا له شام چاپی کردوه^(۴) ، ههروه ها له حه له ییش ئه فـهـری
 تهقاویت « جه میل که تنه » کومه نیک پهندی کوردیی به وه ره گێرانی
 عه ره بی به وه چاپ کردوه^(۵) . ههروه ک زاناو فۆلکلۆرناسه کورده کانی
 وولاتی سۆفیش گه لیک به پهندی پیشینانه وه خـهـریک بوون .
 له مانه : دوکتۆر حاجی جوندی و جاسمی جه لیل به جیا پهندی پیشینان
 چاپ کردوه ، هه ره وه ک دوکتۆر قه ناتی کوردوۆ دوکتۆر مارگریت
 رۆدینکو کومه له یه ک پهندی پیشینانی کوردی بان وه ره گێراوه ته سه
 زمانی رووسی .

پهندی پیشینان چی یه ؟

پهندی پیشینان بریتی یه له به ره مه یکی زۆر کونی خه لک . ئه م
 پهنده هه میسه له لای گه لانی سه ره تایی و ساده فه له سه فه ی راسته قینه و
 له کاری ره وشت و خووه ، هه موو راستی به ک ، هه موو رووداو یکی
 ژبانی ئاده میزاد ، هه موو کرداریک ، چاک یا خراب ، هه موو گه یشته
 ئه نجامیک که میلله ت گه یشتی ، ده ره به ی هه رچی به ک بیت ئه چیه
 ته رازووی پهندی پیشینانه وه .

پیاوانی دیا دیده ، به پهندی پیشینان ، لاوانو نه وه ی تازه فیری
 ره وشت و خووه که ن . خراپه و که موکووری ی پین چاره ئه که ن . له
 کاتی ناخۆشی و ماته مدا په نا ئه به نه به ره ئه م په ندانه ، پهندی واش هه یه
 له وینه ی گالته پین کردن و گالته کردزدان و خه لکی بۆ خه م ره واندنه وه
 ئه یگیره وه . پهندی پیشینان له خۆیدا ئه نجامیکه که ژیری گه ل
 له سه ر بناغه ی دیا دیده بی و ته جرو به یه کی ده وه له مه ند گه یشتووه تی .
 پهندی پیشینان له ناوه رۆکدا له قسه ی نه سه ته قه وه تریکه ، به لام
 هه یچیان ناتوانن چیگه ی ئه و تریان بگره وه .

قسهی نهستق که متر مهبس ئەدات بە دەستەوه ، واتە مانای زۆر
پۆشن نییە و لەقسه که خۆیدا دەرناکەوێ ، جاری وا هەبە زۆر کەس
بە تەواوی لە مانای ناگەن .

پەندی پیشیان ، یا قسهی نهستق ، پرستە ووتە یەکی کورته ،
مانایەکی فراوان و قوولێ تیا بە . پەندی پیشیان زۆر جار راستە و راست
ئەنجامیک ئەدات بە دەستەوه وەك ئەلێ : بەندە بێ عەیب نابێ ، یاخود ،
با ئاو بێبا لە پردی نامەرد مەدە . یا ئەم پەندانە یە کەر مانا نادەن بە
دەستەوه و ئەبێ لە قسه که ووردییتهوه و بگەیتە مەبەس ، وەك ئەلێ ،
سەریکی هەبە و هەزار سەودا . ئاش هار لە خەیاڵیک ، ئاشەوان لە
خەیاڵیک . بە گولیک بە هار نایەت . کە لە شیریش نەبێت خوا
پۆژژە کاتەوه . پەندی پیشیان و قسهی نهستق ، بە زۆرتر قسهی
گەلە و خاوەنەکی دیار نییە . بەلام زۆر جار هەبە نیوه هۆنراویک ،
یا بەبێتکی ئەواوی شاعیریک ئەکەوێتە سەر زمان و ئەبێ بە پەند . بۆ
نموونه ئەو نیوه دێرەمی نالی بە کە ئەلێ : بێ بەرگی بە عیلهت کە
هەتیو مەیلنی هەتاوه^(٦) . یا ئەو نیوه دێرەمی حەمدی کە ئەلێ : مێشێ
گەشتە رووی نیگارێک لە خاڵ ئەچێ^(٧) .

بەلام ئەتوانین ئەم نیوه هۆنراوانە که خاوەنیان دیارن ناوبنێن
قسهی نهستق و بەوه لە پەندی پیشیانیاں جیا بکەینەوه . بەلام
لەپاڵ ئەم هۆنراوانەشدا زۆر جار ئەبێ کە پەندی پیشیان خۆی
هۆنراوه و خاوەنی هۆنراوه کە دیار نییە وەك :

لەشەل هەل کەوتم خۆمدا بە کسوێردا

خووا بەختی منی هەسەر لارو وێردا^(٨)

یا ئەم دوو بەیتە شیخی خاڵ لە سەرەتای پەندی پیشیانە کەیدا
کردوو بەتێ بە نسوونه :

ئاوی بڕوا بۆ رۆخانه خویش بیخوا ئەك بێگانه^(٩)

یا ئەلنی :

- به زستانان پینه و په پړۆ به هاوینان ورد ورد پړۆ^(۱۰)
زۆرجاریش ههیه په نندی پیشیان هۆراو نی به به لām دوو به شه و
کو تا پیشیان به « سه جع » یکی به ك قافیه دیته وه ، وهك ئەلنی •
(ئەمه ل ئەلنی هه مووی ئەخۆم ، دواپی ئەلنی چیم کرد به خۆم)^(۱۱)
یا خود ئەلنی : (ئەگەر زانیت ئەزم ، ئەگەر نه تزانى دزم)^(۱۲) •
یا ئەلنی : (ئەگەر گوشت گرانه ، نه خواردنی هه رزانه)^(۱۳) •
یا : (چه وتی بری له باوان ، سورمه ی نابری له چاوان)^(۱۴) •

په نندی پیشیان ههروهك خۆی له پێزی فۆلكلـتۆردا شتیکی
تایه تی به ، ههروهها له گه ل خۆیدا به شتیکی تری فۆلكلۆر
ئه هینینه کایه وه که ئەویش کورته چیرۆکه • چونکه هه موو په ندیك
سه رتایه کی ههیه ، واته ، شتیك ، قه و ماویك ، کاره ساتیک ،
پرووداویك پرووی داوه ، له ئەنجامی ئەوه دا ئەو پیاوه ژیره ئه
قه به ی کردوه که بووه به په ندو مه سل و بلا و بو توه و ماوه توه •
نرخیکی گه وره ی کومه له ی (په نندی پیشیان) هکی خال له وه دایه
که زۆر به دوا ی ئەم چیرۆکانه دا گه راوه و زۆری په نده کانی برهۆتوه
سه ر سه رچاوه که ی • هه رچه نده دۆزینه وه ی سه رچاوه و چیرۆکی
هه موو په ندیکی کوردی ئەرکیکی گرانه^(۱۵) •

په نندی پیشیان — وهك ووتمان — ره وشت و خو و سروشت
ژیری و دیمه نی ژبانی گه ل ئەخاته به رچاو ، هه ر له بهر ئەمه شه که
له لای زۆر له میللەتان په ندی هاوبهش ههیه • جاری وا ههیه په ندیك
له دیان زمانی گه لانی ئەم سه رزه مینه دا ئه سینری وهك : (پسته ی
ماندوو له سه ر سکی تیره)^(۱۶) • ئەم په نده که ویتسه ی ئیش کردن و
پێزانانه له ئیش ، له په ندی پیشیان ی زۆر له گه لانی زه میندا ئە سینری ،
ئیترا یا په کسه ر هه ر له و قاله دا ، یا ووشه کان ئە گۆرپین و ماناکه
هه ر خۆیه تی •

گەر بە وردی لێی بکۆلینهوه ئەینین بەشیکی زۆر لە پەندەکانی گەلانی رۆژھەلات ھاوبەشن و لەیەك ئەچن ، ئەمەش ھەر بەوہ لیک ئەدریتەوہ کەوا ژبانی ئەم گەلانی لە زۆر دیسەنیدا لەیەك ئەچیت و لە رووی گۆرران و بەرەربیش چوونی ژبانی ئابووری و کومەلایەتی بەوہ ئەم گەلانی بە پلە و رژیسی لەیەك چودا تیبەر بوون و پیاوی ژیرانی تەجرو بەی لەیەك چوویان دەر بارەوی ژبان وەر گرتوہ ، بەھموو تالی و شیرینی بەکی ژبانەوہ . لەم بارە بەوہ نموونە زۆرەو ئەم باسە لە خۆیدا کەرسە لێ کۆلینەوہی قوول و گەورە بە . بەلام ئەتوانین لە پیزی ئەم نموونانەدا ئەو پەندە کوردی بە بینین کە ئەلێ :

« ھەموو پینگایەك ئەچیتەوہ سەربانە » (١٧) . ئەمە تەواو لێ بە ندىك ئەچیت کە لە زۆر زمانی ئەو روپادا ھەبەو شاعیریکی عەرەبیش کردووە بە نیوہ ھۆنراوہ يك کە ئەلێ : « كل الطرق اليك يا روما تعود » واتە . ئەی شاری رۆما ، ھەموو پینگایەك دیتەوہ سەرتو (١٨) . یا ئەو پەندە کوردی بەی ئەلێ : چەمی درۆ سەرچاوەی نزیکە ، ئایا ئەم پەندە ھەر لەوہ ناچیت کە بە عەرەبی و گەلێك زمانی تر ھەبەو ئەلێ « جل الكذب قصير » واتە - پەت یا گوریسی درۆ کردن کورتە ؟ ھەندیک لەم لەیەك چوونانە ھەر لە بەر ئەو (ھۆ) عیلمی بەیە کە باسان کردو ھەندیکیان ھەر وەر گێران لە زمانیکەوہ بۆ زمانیکێ تر لەلایەن خۆیندەواری ئەو نەتەوہ بەوہ . ئەم باسەش سەرچاوە بە بۆ لێ کۆلینەوہی درێژ و ئەتوانی کتیی گەورە دەر بارەوی (بەراوردی پەندی پیشینانی کوردی لە گەل پەندی نەتەوہکانی تر دا) لەسەر بنووسری .

بەلام لێردا پێویستە باسی پەندی پیشینان لێ زمانی کوردی خۆیدا بکەین . چونکە شیکێ زۆر ئاسایی بە کە لە دیالیکتە جیاوازەکانی کوردیدا بەشی زۆری پەندی پیشینان لەیەك بچیت و

ته ناهت هەر وەر گپیرانی یه کر بیت له دیا لیکتی که وه بوئه و پتر .
 هه ندی جار له یه کئی له بیچووه کانی (۱۹) دیا لیکتی که وه بوئه و پتر
 هه ندی په ندئه گۆرپی ، وهك بلیین له رووی زمانه وه زۆر جار په ندیک
 که ناوهرۆکو دارشتنی یه که وه له ناوچه یه که وه بوئه و پتر که
 دیا لیکتیان یه که وه له بیچووه کی جیان ، ئه گۆرپی . وهك مو کر یان و
 سلیمانی و هه ولیر (سۆران) ، که هه رسی لا به کرمانجی خواروو
 ئه دوین به لام هه ر یه که له بیچووه کن په ندی پیشیان ئه گۆرپی . ئه م
 گۆررانه ی په نده کان ، هه ر ئه و گۆررانه یه که له زمانداو له قه دا له
 ناو دیا لیکته کان و بیچووه کانیانا روو ئه دات . وهك ئه وه ی فه رمانی
 داها توو له سلیمانی به (ئه) ده ست پین ئه کات ، که چی له هه موو
 دیا لیکته کانی ترداو له بیچووه کانی تری کرمانجی خواروو شدا له
 (سۆرانی ، مو کری ، سنه یی) دا هه ر (ده) یه . وهك ئه لێن ئه پۆم ،
 ده پۆم ، ئه خۆم - ده خۆم . هه ت . یا وهك له یه ک په ندا ئه یین
 په نده که هه رووه خۆ به تی که چی ووشه ی که له شیر بووه به که له باب ،
 یا مریشک بووه به مامر . زۆر جار یه هه یه به جارێک نیوه رستیکی یا
 رستیکی په نده که به جۆریکی تر ئه گپیرته وه ، بو نمونه - په ندیک
 هه یه ئه لێن : (هه تا ریوی قه واله ی خۆی خنۆینده وه پیتستان
 کرد) (۲۰) . هه ر ئه مه ئه بێن به : (هه تا ریوی قه واله ی خۆی
 خۆینده وه که ولی برا بو ده باغ) (۲۱) . یا له جیاتی ئه وه ی بلیین
 پیتستان کرد ، ئه لێن که ولیان کرد (۲۲) .

په ندیکی تر هه یه ئه لێن : (مارانگاز له خسه ی میروو ئه ترسی) (۲۳) .
 (دیاره میروو لیره دا میروو له یه) که چی هه ر ئه م په نده به جۆریکی تر
 ئه گپیرته وه که ئه لێن : مارانگاز له خسه ی گوریس ئه له رزی (۲۴) .
 په ندیکی تر ئه لێن : (چاکه بکه و بیده به دم ئاوه وه) (۲۵) . هه ر ئه م
 په نده به م جۆره ش ئه ووتری : « چاکه بکه و به ئاوی داده » (۲۶) .
 یا ئه لێن : (زمان بوه ستی سه ر زۆر ره حه ته) (۲۷) ، هه ر ئه م په نده ئه بی

به : (زمان يه لئی سەر په حه ته) (٢٨) . دياره كه ئەم جوړه گورپانان له ئەنجامی گيړانه ودا ، له شويتيكه وه بو شويتيك ، له پشتيكه وه بو پشتيك ، يا له كهيكه وه بو ئەوتيردا په يدا ئەبن . به لام ئەوهی له جوانی پهندي پيشينانی كوردیدا سەر نجرانه كيشيت ئەوه به كه زور جار له يهك مانادا دوو په ند يا زياتر داپژراون كه مه بهس هەر به كه به لام ديهنو و وینه يان جيايه (٢٩) . بو نسوونه په نديك هه به ئەلئ : (ئاسنی سارد به فوو نهرم نابئ) . هەر له م ماناو كه ره سه به په نديكي تر داپژراوه كه ئەلئ : (ئاسنی سارد ئە كوتيت) (٣٠) . يا په نديك هه به ئەلئ : بوو به كورده كهی له ههردوو جهزن بوو . هەر له م مانا يه دا له كه ره سه به كهی جيا په نديكي تر داپژراوه كه ئەلئ : (بو ريش چوو سيملي نايه بان) (٣١) . جاري وا هه به مانا به كه وه كه ره سه جيايه و شيوهش جيايه . په نديك هه به ئەلئ : (چه م بي چه قه ل نابئ) (٣٢) . هەر له م مانا قوولهی ئەم په نده دا ، له شيوه به كهی ئەده بي ره نگینا په نديك داپژراوه ئەلئ : (گول بين قنچك نابئ) (٣٣) . يا ئەلئ : (باغ بين درك نابئ) (٣٤) .

كورد ئە لئئ : (تاريكي مانگه شه و سەر له ئيواره دياره) (٣٥) . هەر له م مانا يه دا په نديكي تر ئەلئ : (سهرماي زستان له هه وه له وه دياره) (٣٦) . په نديكي تر هه به ئەلئ : (ريووی ده می به تري نه گات ، ئەلئ تر شه) (٣٧) . هەر ئەمه به جوړيكي تر ئە گيړ پرتسه وه ئەلئ : (ريووی ده می نه ئە هه يشته تري ئە يووت تر شه) (٣٨) .

له پهندي پيشينانا جاري وا هه به هەر تاقه كه ره سه و وینه به بو دوو مانا به كار ئە هينري و مانا كان زور له يهك جياوازان . ئەم مانا جياوازی به له يهك نه چوو يكي زور قوولي ژيان خووی و سروشتي شتيك له ژياندا ئە خه نه روو و كه ئە توانين بلين شي كرده وهی ئە و بنه ره تهی يری فه لسه فه ن كه ئەلئ ، زور جار شتيكي پيکه وه لكاو يا پيکه وه ژياو له ناو جهر گه ی خویدا سروشتيكي له يهك نه چوو ی هه به . ئەمه

له پهندي پيشيناني كورديدا له وینهی (مۆم) دا دهرئه كهوئى . له زۆر شوینداو له ئەده بیاتی كلاسیكى زۆر نه ته وهی پوژه ه لاتنداو له لای كوردیش (مۆم) وینهی فیداكارى و سووتاندن بووه ، بـۆ ئەوهی پرتگه بۆ خهلكى تر پوژش بىكات هوه . كه چى ئەیین له پهنديكى كوردیدا ههر ئەو مۆم یا (شه م) ی وینهی فیداكارى به بۆته نیشانه و وینه بۆ كه سىك كه سوودى بۆ كه سن و كار (له ئاسۆی ته سـكدا) و بۆ وولات و نه ته وهی خۆى له ئاسۆی فراواندا نه ییت . ئه وه پهنده ئەلئى : (وهك مۆم شه وقى بۆ بنى خۆى نى به) (٣٩) . ههر لهم مانایه وه نريك ، په نديكى تر هه به كه ئەلئى : (وهك چرا شه وقى بۆ ژېر خۆى نى به) (٤٠) .

زۆر جار له پهندي پيشينا نا ئەیین له گيړانه وه به كه پهنديكا ووشه به كه كوردى به كار نه هينرى ، له گيړانه وه به كه تر دا ووشه به كه عه ره بى يا زماتىكى تر كه (هاوتا) و هاومانای ووشه كوردى به كه به به كاردیت . ئەمهش ديسان به پى شوین و كات و گيړانه وه و ئه وه كه سه كه ئەيگيړت هوه ئەگورپى . بۆ نمونه په نديك هه به ئەلئى : (حه یا قه تره به كه تكا ، تكا) (٤١) . جا له هه ندى گيړانه وه دا ئەبى به (قه تره به كه به ناوچه وان هوه كه تكا ، تكا) (٤٢) . به لأم ليردا مه بهس له ووشه ی (حه یا) به كه له هه ندى گيړانه وه دا ئەبى به (ناموس) كه له ووشه ی (حه یا) نريكتره له كوردى به وه ، وه ووشه ی (قه تره) ی عه ره بى كه له گيړانه وه ی تر دا ئەبى به (تنوك) يا (دلوپ) ی (٤٣) كوردى (٤٤) . له پرووى تىكه ل بوونى ووشه ی عه ره بى به وه ئه م په ندانهش نمونه ن : (بۆ بیاوى عاقل ئيشاره تى به سه) (٤٥) ، (قه زاو به لا له مالى دونیا بكهوئى) (٤٦) ، (عوزر له قه باحه ت خراپتره) (٤٧) . يا ئەلئى : (عه قل به بى جان له عه زا به) (٤٨) . له گه ل ئەمه شـدا په ندى پيشينانى كوردى وهك پهندي گهلانى تر نرخب و بايه خى گه وهى له زمانه كه بى دا به ، واته نمونه به كه جوانى كوردى به تى و ساده به .

بۆ نموونه كورد ئەلین :

(دل ئاوتەنی دلە) (٢٩) ، (مەنجەلی مەردان بە چل سال دیتە
جۆش) (٥٠) . (ئەو شویتە خوۆشە کە دل لینی خوۆشە) (٥١) ، (سال
بە سال خوۆزگەم بە پار) (٥٢) . لەم پەندەدا ویتە یەکی جوانی زمانی
كوردی ئەیین ، تەپی و پاراوی زمان ، سادەیی و جوانی كوردی
پەتی . ئەو ووشانە پەندە کە پین دارێژراوە لە خویدا کەرەسە یەکی
باشە بۆ ساغ کردنەوی کۆنی و تازەیی پەندە کە خووی . ئەوەی کە
پەندەکان خوۆیان بە كوردی یەکی پەتی سادە نووسراون ، بەلگە
کۆنی ئەم پەندانەن . واتە پەندی کاتیکن کە كوردی ئەوەندە
تیکەل بە زمانی بیگانە نەبوو . یا پەندی چەند جینگەو تیرە یەکی کە
خەلکە کە کەتر تیکەلی گەلانی تر بوو . زمانە كوردی یەکی خوۆیان
بە سادەیی و پەتی پەتی پاراستو . هەندێ لەو پەندانە ووشە
زمانی تری وەك فارسی و تورکی و عەرەبیان تیکەل بوو ، پەندی ئەو
دەمەو ئەو شویتانەن کە كورد لە گەل ئەم گەلانەدا دەستی بە تیکەل
بوون و هاتو چۆ کردو . ئەم رووداوە هەروەك ئەبێ زمانەوان
ساغی بکاتەو ، هەروەها میژوو نووسیش ئەتوانێ هەولێ ساغ کردنەوی
بدات . بۆ نموونه لە پەندیکائەلیت : (شیرێ میسر لە کالانا
ناوەستی) (٥٣) . جا ئەبێ میژوو نووس ئەوە ساغ بکاتەو کە کە
كورد ناو یا دیمەنی شیرێ میسرێ بیستی یا دیسی . یا ئەلی : (شاران
لە حەسرت بەغدا ئەکران ، بەغداش وێران بو) (٥٤) . ئایا ئەم پەندە
ئەبێ باسی کام وێران بوونی بەغدا بکات ؟ ئەوی زەمانی هۆلاکو یا
وێران بوو تیکێ تر ؟ . هەروەك هەندێ پەندە یە ریکاورێک باسی
هەندێ ناو و شار ئەکەن کە سەرچاوە زانیی خەریک بوو تیکێ
ئەوتوی ناوی . وەك ئەلی : (نەوشیروان حاکم بێو بەختەك وەزیر
بێ ، هەزار کەلاو بە پوولیک) (٥٥) . یا ئەلی : خەبەر بدەن بـ
یەزە نەجرت (٥٦) ، کارە کەر کارە کەری گرت (٥٧) . یا ئەلی : خوالە

سولتان مەھسود گەورە ترە (۵۸) . ھەر لە پرووی زمانەوہ ، زۆر جار وردە کاری بەکی جوان لە پەندی پیشینانی کوریدا ئەیین ، بۆ نمونە ووشە دوورو پوو رو سوور لە چەند پەندیکدا . پیشیان ووتوبانە : ئەوی لە تو دوورە ، رەنگی سوورە (۵۹) . ھەر ئەم دوورو سوورە لە شوپینکی تردا بوو بە پەندیک کہ ئەلین : ناگرە سوورئ لە خۆم دوورئ (۶۰) ، یا ، خەتاسوورئ لە خۆمان دوورئ (۶۱) . یا ئەم سەجە خراوتە مانایەکی ترەو بوو بە پەندیک کہ ئەلین : چوومە دوور بووم بە پوو (۶۲) . لە شوپینی تردا لە پال جوانی سەجەدا یەك بە دواي یەکا هاتی ووشە ئەیین کہ لە شتوہی تاڤگەدا دینەخوارئ ، وەك : زۆربین و بۆربین ، بۆربین و تیربین ، تیربین و تیربین بۆ دووم ئەبیت (۶۳) .

ووتمان زمان لە پەندی پیشیناندا رەگەزیککی بنەرەتی بەو جوانی پوختەبی و ساکاری زمانیش روخساری دیاری ئەم زمانەوہ . زۆر جار لە پال جوانی ناوەرۆکدا پەندیک وەك پەیکەریکی جوان دیتە بەرچا ، بۆ نمونە - کورد ئەلین : بە گولیک بەھار نایەت (۶۴) . یا ئەلین : بە سایە گۆلە گەنمیکەوہ ھزار گولە مرۆر ئاو ئەخواتەوہ (۶۵) . یا (گولە جوہەك ئاو ئەخواتەوہ) (۶۶) . یا پیشیان ئەلین : شەمە بە کەم کەس (۶۷) . یا ئەلین : دیزە رەشە دوو کەل لە بن ، دەستە چەورە کە خۆت ئەسووی لە من (۶۸) . یا لە مەیدانی جوانیدا پەندی وا ئەیین کہ نرخی گەوھەر و گەوھەری زمان پیشان ئەدات وەك : گەوھەر لە ناو قوردا وون ناییت (۶۹) . جواترین پەندی کوردیش ئەوانەن کە سەر بارەي « دل » ووتاون ، وەك : (دل ئاوتنەي دلە) (۷۰) . (دل پارنچە گۆشیکە) (۷۱) ، واتە « زۆر ناسکە » ، یا (ئەو شوپنە خۆشە گە دل لینی خۆشە) (۷۲) . ئەم پەندە لە پال جوانی ووشەو زمانا پەیکەریکی ئەوتوبە کہ ئەزوتئ ، واتە ساردو سرنی بەو دل ئەکات بە سەرچاوەی ژیانو ھەستی بەرزئ .

ئادەمىزاد ئەكات بە سەرپشكى خۆشى و ناخۆشى لە يەك جيا كوردنەو .
 لە مەيدانى زمان و جوانى دارشتنا گەلەك پەندمان هەيە كە لووتكەي
 تىكەل بوونى جوانى دىسەن و ناوەرۆكن وەك ئەلئى : ژالە بۆ وا تالى ؟
 ئەلئى لە بەر برا مردن ، گووت بۆ وا جوانە ؟ ئەلئى لە بەر دۆست و
 دوژمن (٧٣) . يا پيشينان ئەلئى : رازت لاي يەكك دانئى و پرست لاي
 هەزار (٧٤) . يا ، لە گوليان پرسى زۆر گەشى ، ووتى باخەوانە كەم
 مەردە (٧٥) . هەندى جار پەندىك و پەندە دىسەن و تابلۆ يەك پيشان ئەدات و
 نەخشەيان ئەكيشى و پەندە كە ئەخاتە بزوتنەو . وەك ئەو پەندەي
 ئەلئى : (بەرمالى بەسەر ئاوەووە ئەگەرى) (٧٥) . جا گەر لە مانا
 بگەرىن و هەر سەرى « تابلۆ » ي خەيالى بەرمال و روبرو سەر
 ئاوبەكەي ، دىمە تىكى تەواومان دىتە بەرچا و . پەندىكى تر ئەلئى :
 (سىروان لىشت نەدەم هەر ئەمبەيت ؟) (٧٦) . ئەميش گەر ناوەرۆك و
 چىرۆكە كەي لە لولاو دابىين هەر دىسەنى سىروان و هەلچون و لافا و
 رىبوارى لە دوورەو هاتوومان دىتتە بەرچا و كە خۆي لە ئا و لابدات ،
 بەلام ئاوى وەك ئاگر بى ئامان هەر دواى بگەوئت و بىبات ، ئەوئش
 بەوپەرى بەسزمانى يەو كزو بەلكو بە سۆزىشەو بەلئىت : سىروان
 لىشت نەدەم هەر ئەمبەيت .

- (١) قسەي پيشينان اسماعيل حقى شاوھىسى ، بەغدا ، ١٩٢٢
- (٢) ھەزار بىژو بەند ، دامزراو كۆكردەوھى معروف جياووك ، بەغدا ١٩٢٨
- (٣) بەندى پيشينان . شىخ محمدى خال ، بەغدا ، ١٩٥٧
- (٤) جگەرخوين . گوتنا پيشينا ، شام ١٩٥٧
- (٥) جەيل كە . امثال كردية . حلب ١٩٥٧
- (٦) ديوانى نائى . ھەولير ، ١٩٦٢ ، ل ٧١
- (٧) ديوانى ئەحمەد حمدى بەقى ساحىبقران ، بەغدا ، ١٩٥٧ . ل ٧٢

(۸) دستنویس

(۹) خال . ل ۶ ۱۳۰

(۱۰) خال . ل ۳۶

(۱۱) خال . ل ۵۱

(۱۲) خال . ل ۱۶

(۱۳) دستنویس

(۱۴) خال . ل ۱۷

(۱۵) لهم باره یهوه نووسر جمال بابانو محمد معسوم مانی هولوئیکى بانسیان داوه . ههر چه ده بمرهمه که بیان لهم باره یهوه نغیا به رادیو بلاگراره نهمه وهیشتا چاپه گراوه .

(۱۶) خال . ل ۱۷۳

(۱۷) دستنویس

(۱۸) گمر رۆما لای گهلانی نهوروبا چبگه ی بابا بیتو خه لکی له نه جامدا یوریکه نهمه نهری ، نه بن بوج لای نیجه (بانه بههلیرا بیتو . تو بلخی لبعمر نهمه بیت که سهره پزیکه به کی کسونه مه زنگای کاروانی بازگساری دهوریکی ژبانی کورده واری بووه ؟ یا هۆیه کی تر هه به ؟ نهمش له خۆیدا کمره سه به یۆ لی کۆلینه وه به کی تر .

(۱۹) وهک نه زاین له ههموو زمانیکدا چهند دیالکتیک هه یهوه ههر دیالکتکه لمبن سه چهند به شیکه وه ، نهو به شاننه شتیکن نه دیاکتیک بچووگتر ، که له ناره به کی تمسکتردا قسه ی پنه کری ، له ههر زماندا شتیکن بهم به شسه نهووتری . توفیق وهه بی ، به کوردی ناری ناره « بیتجووه شیهوه » ، بۆ نمووته شیهوه گرماچی خواروو که به ههله سوراری پنهووتری ، نه بن به چسار بیتجووه دیالکتیکه که : (سلیمانی و سۆرانرو سنه یی و موگری ان) . « بره به : توفیق وهه بی : زهاره گانی سالم ، به کسمی نوواری گهلاییز ، به غدا ۱۹۳۹ » .

(۲۰) شاهه بی . ل ۶ (۲۰) خال . ل ۱۰

(۲۱) دستنویس (۳۱) خال . ل ۲۹

(۲۲) دستنویس (۳۲) خال . ل ۵۷

(۲۳) دستنویس (۳۳) خال . ل ۱۲۴

(۲۴) خال . ل ۱۴۲ (۳۴) دستنویس ۱

(۲۵) خال . ل ۵۵ (۳۵) دستنویس

(۲۶) خال . ل ۸۸ (۳۶) خال . ل ۵۹

(۲۸) دستنویس ۱ (۳۷) دستنویس ۱

- ۴۳۸- خال . ل ۸۵
 ۴۳۹- دهستووس
 ۴۴۰- خال . ل ۱۶۴
 ۴۴۱- دهستووس ۱
 ۴۴۲- دهستووس
 ۴۴۳- خال . ل ۶۰
 ۴۴۴- ئەم باسە سەرچاوە و کەرەسە بە بۆ وردبوونەوه لە کاتوشوونی تیکسەل بوونی
 زمانەگمان لەگەڵ زما، تێدا و چون ووشە زما، تر ۶ وە بسە کام پێبازدا
 هاژۆتە ناو کوردی یەوه .
 ۴۴۵- خال . ل ۲۹
 ۴۴۶- دهستووس
 ۴۴۷- خال . ل ۱۰۵
 ۴۴۸- ووشە (جان) لێرەدا تیکسەل بوونی ووشە فارسیش لەگەڵ کوردیدا
 دەرئەخات .
 ۴۴۹- خال . ل ۷۲ (۶۲) دهستووس ۱
 ۴۵۰- خال . ل ۱۵۳ (۶۳) دهستووس ۱
 ۴۵۱- دهستووس ۱ (۶۴) خال . ل ۲۷
 ۴۵۲- خال . ل ۹۰ (۶۵) خال . ل ۳۶
 ۴۵۳- خال . ل ۱۰۴ (۶۶)، (۶۷) دهستووس ۱
 ۴۵۴- خال . ل ۹۹ (۶۸) خال . ل ۲۹
 ۴۵۵- خال . ل ۱۶۱ (۶۹) خال . ل ۱۲۹
 ۴۵۶- بەزده جوړد مەبسه . (۷۰) خال . ل ۷۲
 ۴۵۷- دهستووس ۱ (۷۱) خال . ل ۷۳
 ۴۵۸- سولتان ەحموودی غەزەوی . (۷۲) دهستووس ۱
 ۴۵۹- خال . ل ۶۳ (۷۳) خال . ل ۱۷
 ۴۶۰- خال . ل ۲۳ (۷۴)، (۷۵) خال . ل ۱۳۷
 ۴۶۱- خال . ل ۱۲ (۷۶) خال . ل ۹۸

ناوهرۆکی پهندی پێشینانی کوردی :

ئه‌ریستۆفای ژنه‌نووسه‌ری سوۆفیتی ئه‌لین : « ژیری و هوشیاری به‌کی گه‌وره له‌ حیکایه‌تی ناوخه‌لك و په‌ندی پێشینانو قسه‌ی نه‌سته‌قدا ده‌رئه‌که‌وێ . له‌ویدا وێه‌ی میژوو ، قسه‌وماو ، په‌وشت و عاده‌تی گه‌لی کورد پروون و دیاره . له‌مانه‌دا پێوه‌ندی کورد له‌گه‌ل منداآدا ، به‌ تابه‌تی له‌گه‌ل کورپی خۆیدا ، پێوه‌ندی له‌گه‌ل پیاو و ژنی پیردا ، له‌گه‌ل خێزانی خۆیدا ، له‌گه‌ل خانه‌خوێ و که‌بیانودا ، له‌گه‌ل ئافره‌تدا ، له‌گه‌ل دۆست و ناسیاودا ، له‌گه‌ل دروستدا به‌ باشی ده‌رئه‌که‌وێ . کورد ئه‌لین (١) : حورمه‌تی پیران بگه‌ر ، که‌ پیربووت ئه‌نجامی ئه‌ینی . هه‌روه‌ها ئه‌لین : ژن کوله‌که‌ی ماله . یا ، ته‌ماشای ژن ، مه‌که‌که‌ پروانه‌ دایک و باوکی ، هه‌روه‌ها ئه‌لین : ژنی شه‌رمن دێنی شارێک ، پیاوی شه‌رمن بزێیک نایه‌نێ . یا ئه‌لین : ئه‌وی له‌ دۆستی بێ خه‌وش بگه‌رێ ، بێ دۆست ئه‌یینه‌وه .

له‌ باسی ئه‌فسانه‌ی کوردیدا ووتمان : ئه‌فسانه‌ به‌ره‌مه‌ی ده‌وری منداآیته‌ی ئاده‌میزاده ، وه‌ به‌ره‌مه‌ی کاتیکه‌ که‌ هێشتا ئاده‌میزاد کشتوکالی نه‌کردبوه‌ پێشه‌ به‌ لکو هه‌ندی ئه‌فسانه‌ به‌ره‌مه‌ی پێش ناگر دۆزینه‌وه‌ شه‌ .

گه‌ر ئه‌فسانه‌ له‌ پرووی ئاینه‌وه‌ زۆر پیروباوه‌ری تیاپت که‌ به‌ ته‌واوی ، له‌ ئایه‌ کونی پێش ئیسلامه‌وه‌ وه‌رگیراییت ، ئه‌وا په‌ندی پێشینان به‌ ته‌واوی شه‌قلی ده‌وری موسولمانبوونی له‌لایه‌که‌وه‌ تیاوه‌ له‌لایه‌که‌ تره‌وه‌ به‌ روۆشی دیاره‌ که‌ به‌ره‌مه‌ی کاتی ده‌ستدانه‌ کشتوکالی و پاش ئه‌و پله‌یه‌ی ژبانی کۆمه‌لایه‌تی به‌ . کورد ئه‌لین : خاڵۆی ده‌سه‌وسان ، چه‌خوای گه‌رمیان و چه‌خوای کویسان (٢) . یا : (ئو که‌سه‌ی گیان ئه‌دا گیانی ئه‌سینی) (٣) .

ئەم پەندانە بە تەواوی ئاوتنەى پروای ئىسلامەتى بە خواپەكى
 تاق و تەنيا ، كە ژيان و مردنو زىندوبوونەو بە دەست ئەو ، وە ئەمە
 تەواو پىچەوانەى ئەو باوەرپە بە كە لە ئەفانەدا ديمان ، باوەرپى خواى
 شەرو خواى خىر ، كە لە ئاينى كۆنى پيش ئىسلامەو وەرگىراو .
 لەم جۆرە پەندانە زۆرن وەك : (تا ئەنايە تەبلىق نەبووت ،
 ئەللاھوسەدەق)^(٤) ، لىرەدا مەبەسمان ووشەى ئەللاھوسەدەقە . يا
 كورد ئەلئى : بانگى محەمەد بە ئاشكرا خۆشە^(٥) . وە ھەرچەندە ئەم
 پەندە بۆ ئازابى بەكارئەھىترى . بەلام زۆر ديارە كسە لە چىرۆكە
 بەناو بانگەكەى عومەرى كورپى خەتابەو وەرگىراو^(٦) .

يا كورد ئەلئى : « سۆفلىكەى بەرمان بەشان ، بە رۆژ ئەگەرى
 كۆلان بە كۆلان ، بە شەو دیتەووە ئەلئى - ئەللاھو ئيمان »^(٧) .
 ديارە مەبەسپش لىرەدا ھەر ووشەكەى دووابى بە .

بەندىكى تر ھەبە ئەلئى : « كە ووتى تىژ تىژ »^(٨) ئەمپش ئەو بە
 كە كابرەكى ئارمەزورى لەو تىر ئەپرسى ، برا خوا چۆن ئەم
 دركانەى تىژ كردوو ؟ ئەو پش ئەلئى : « برا ، كە ووتى تىژ ، تىژ » .
 جا ئەمە ھەرچەندە لە لىن كۆلىنەو بەكى سادەو پەيدا بوو ، بەلام
 تەواو تىر گەبىستى ئەو ئايەتەى قورئانە كە ئەفەرموئى : « انما امره
 اذا اراد شيئا ان يقول له كن فيكون »^(٩) .

ھەندى پەند ھەبە لە پەپرە وىكى ئىسلامەو وەرگىراو ، يا
 دىبە تىكى ژيانى موسولمانى پشان ئەدەن . وەك ئەلئى : « تا فەرز
 وەستابى سوتەت ھەرامە »^(١٠) . يا كورد ئەلئى : (بوو بە بزەكەى
 ئەخفەش)^(١١) . چىرۆكى بزنى ئەخفەش ھەرچى بەكەبىت ھەبە .
 بەلام ئەو ديارە كە مەبەس لە ئەخفەش ، زانای گەورەى نەھوى
 عەرەبى بە . وە ئەم پەندە تەواو پەندى كاتىكشە كە كەلچەرى
 عەرەب لەناو كورددا بلا بووتەو وەو زادەى بىرى مزگەوتى
 كوردەوارى بە . شايانى باسە كە ژيانى مزگەوت و جۆرى خویندن و

گوزهرانی تایه تی مهلاو فهقی ، په ندو قسه ی نه سته قی زوری
هیئاو ته بهرهم که له خانهی په ندو قسه ی نه سته قی مزگه وندا
تومار نه کریڼ .

هر له باره یه وه چه ند په ندی کی تر هه به که ئه بې لیره دا
بنووسری ، وهك ئه وه ی ئه آئی : « عیسا نه بوو ، موسا بوو ، خوا
خواداری خوی هره نه کرد » (۱۳) یا وهك ئه آئی : « که سی بې که سان
خوا به » (۱۳) . هم دوو په نده له پال جه وه هری قوولئ کومه لایه تیاند
نه چنه پال ئه و په ندانه ی باسی تاك وته نیایی بوونی ئه زملی خوا ئه که ن .
وهك ووتمان ، په ندی پیشینان بهرهمی دهوری کشتو کال و
پاش ئه وه یه . بۆ به لگهی ئه م قسه ی ش ئه بې ئه وه بزاین که
دهست دانه کشتو کال و دهست دانه حیوان مالی کردن ، له سه ره تایی
پله ی کومه لایه تی میژو دا نریکی به کن . بۆ به سه زوری باسی
مالات و ناوی جوره ها . ئازم ، وهك : « بز ، مهر ، گا » ناوی
« تانجی و سه گ و کهر و ئه سپ و ئیسترو حیواناتی تر ، سه موو
به لگهی ئه ون که هم په ندانه بهرهمی ئه و پله ی میژوون .
وه هر چه نده له په ندی پیشیناندا زور جار ناوی حیوانی نامالی
« کیری » و ناوی درنده دیت . به لام دیاره که به جوریک ناویان دیت
که دوورن له ژیانی روزه نه ی خه لکه وه ، واته په ندی کاتیکن که
کردر هاتو ته ناو خانو و به ره و گونده وه و ته ناته هندی شاری
دروست کردوه ، بۆ نمونه ، له په ندی پیشینانی کوردیدا به زوری
باسی شیرو پلنگ و ریوی و که متیار و ناوی هندی بالنده ی وهك
قهل و هلوو باز ئه بین . هر وه ها له په ندی پیشیناندا ناوی هندی
گیاو گوله کیوی دیت ، به لام له ویشدا دیاره که ئه و په ندانه ش
بهرهمی کاتی شارستانی نین . دیسان باسی دیسه نی شوانیش
ئه وه درنه خن که ئه و په ندانه ی له بهر دهستاناندا په ندی کاتیکن
که کشتو کال سه بووه . گوند ، دیت ، خانو و به ره سه بوه ،

با شوايش لسه ميژووي كومه لايه تيدا توزيك پيش كشتوكال
 كه وتبي . نمونهي نم قسانه لهم په نداندا نهينين : (ديارى
 شوان يا شنگه ، يا هه له كوك) (١٤) . (باران نه بارى ناشى نه گپي ،
 باران نابارى جووتى نه گپي) (١٥) . يا نه لئ : (بز نه جلى هات
 ناني شوان نه خوات) (١٦) . (بز بوشه ويك جپى خسوي
 نه كاتهوه) (١٧) . يا نه لئ : (بوو به ئاردى ناو دركان) (١٨) . (بهرد
 له جپى خوي سه نغيته) (١٩) . يا : (تهوور كلكى خسوي
 نابريتهوه) (٢٠) . ههروهه كورد نه لئين : (تو كاله ك خوري سا
 يستان پرن) (٢١) . يا نه لئ : « توبه ي گورگ مرگه » (٢٢) يا « دوه ون
 به ناشه » (٢٣) يا « رپوي له كوني خوي هه لگه رپتهوه گه پ نه بين » (٢٤)
 يا « گورگه له پيستي مه رايه » (٢٥) ، ههروهه : (لهو جپه ناو
 هه يه زهوى نيه ، لهو جپه زهوى هه يه ناو نيه) (٢٦) . يا نه لئ :
 (مانگه مردو دو برا) (٢٧) . يا (رپوي كپ شايه ته ؟ ووتى :
 كلكم) (٢٨) . ههروهه : (شوان به شواني عهيب نيه به نانهوه
 چيني عهيبه) (٢٩) . يا نه لئ : (چي بچييت نهوه نه درويتهوه) (٣٠) .
 يا له چيروكيكي ژباني ديهاتهوه په ندى : (بوو به كورده كه ي لسه
 ههردو جه ژنان بوو) (٣١) هاتوته به رههه . ههروهه كورد نه لئ :
 « مالي پره له رازبانو به دل يسه نه مرئ » (٣٢) . نم په نده دياره كه
 به رههه مي كاتيكه كه كورد فيري نهوه بووه كه گياي كيوي بكات
 به دهرمان بو ئه هم نه خوشي و نهو نه خوشي . ههروهه له
 په ندى پيشيناندا نه توانين ديسه ني ورده ورده به رهه و پيش چووني
 ژباني كومه لايه تي لادئ و له ژباني ديهاتهوه بو شارو
 شارستاني به تي به دي بكهين . وهك له نمونه كاني له موه به را ديمان ،
 چون باسي جهنگل و دارستان بوو به باسي ئاژه لو حه يواني مالي .
 ناسي جووت و زهوى كيلان ، باسي ئاردو ناشى به دواذا هات ، كه
 پله به كي تری پيش كه وتووه له ژباني ديهاتا . ههروهه ميژوو نهوه ي

پیشان داوین که له ناوجهرگهی ژبانی کشتوکالو دیتهاندا تووی پیشه سازی له شیوه به کی ساده و سه رته تای دا سه ره له ئه داو ورد. ورده پهره ئه سینخ و وهك هموو وولاتانی جیهان گه شه ئه سینخ و کومه ل بهره و پیشه سازی ته بات • نمونه به کی هم تووه ساده به له په ندی پیشینانی کوردیدا دیاره • بو نمونه له دیمه نی « جولا » و « شتچین » و بارو بهره م پروه و شاره تیانو له ناوی « چهك » ی کوردیدا دهرئه که وئی •

وهك دیمان هر دوا به دوا ی کشتوکالو له گه ل دست دانه نان کردنا ، ئاده میزاد پی وستی به « ئاش » دروست کردنو گه نم هارین بوو ، هم پروداوه دیاره پاش دست دانه کشتوکاله • وه هروهك ئه مه دیمه نی بهره و پیش چوونی زیانه ، هروه ها خوری رستن و چین و جولایی پله به کی تر له پیش که وتی ژبانی ئاده میزاد له دیتها تا و سه رته تایه کی ساده ی پیشه سازی پیشان ئه دن • به لکو له هندی وولاتا جولایی و رستن و چین چه شتیکن له « مانفا کوره » • له په ندی پیشینانمانا هم دیمه نه ئاشکرا و دیاره و به دیمان په ند هه به که له پال مانای قولی کومه لایه تی بدا که ره سه که شی له م هه نگاوه ی زیانه وه وهرگرتوه • بو نمونه کورد ئه لین : (ربه که مان بووه به خوری) (۳۳) • یا : (قوم کرد به جولا مه کوم بدزی) (۳۴) •

له په ندی پیشینانمانا دیمه نی ئه و کاتهش ئه بینین که بهره می کشتوکال بر او ته شارو به شیوه ی ریکوپیک و سه رپه رشت کراو ، له زیر چاودیری دا فرۆ شراوه • بو به ئه بینین له په ندی ئیکدا باسی باج سه ندن ئه سه کریت • کورد ئه لین : (بارت بگروه و باجت بیته) (۳۵) • هم بهره و پیش چوونه له هندی په ندی تر دا دیمه نی تر پیشان ئه دن وهك ئه لین : (سوان کیمیا به) (۳۶) - جارئ سوال کردن خۆی دیمه نی ژبانی ناوشاره • مه به میس به کیمیا ، زانستی کیمیا

پیش « لاقوازیه » به که واه بهسی کیمیاگران نهوه بووه کسه
 ره نهزی هرزان بکن به زیر . دیاره نهه پهندهش نیشانهی نهوهیه
 نه نورد له کاتی خویدا ناگاداری نهه جوره کارهی زانستی کیمیابووه .
 له باسی « چهك » دا دیه یتکی تری بهره و پیش چوون
 نهینین . له باسی چهکی کوندا کورد ئه لاین : (تیرك و دوو
 نیشانه) . له پاشدا « شیر » یش دیتته کایه وهه و ئه لاین : (تیرو
 شیر له یهك نه سوون) (۳۷) . له م دوایی به دا تفه نگیش دیتته ریزه وهه
 نه لاین : « تفهنگ به تاریکی به وهه نه بیت » (۳۸) .

له باسی « پاره » دا په ندی پیشیان په رده یه کی تری
 بهره و پیش چوونان پیشان نه دات . له زانستی « ئیکو تومی -
 اقتصاد » دا پاره به چه ند پله به کدا ئه روا . یه که میان نه وهیه که
 پاره هوئی ئالو گووره . دواشت پازه نه بیته هوئی کرین و فروشتن
 واته نه بچ به « عمله » . له په ندی پیشیانی کورددا پاره ههر وهك
 « عمله » دیاره .

تهه اشاکردنیکی قوولی په ندی کوردی

په ندی پیشیانی کوردی - وهك ووتمان - بهری ته جروبه و
 دنیا دیده بی گهلی کورده . له هه مو مهید تیکی ژيانا ، تالی و
 ترشی ، هه وئدان و چه رمه ساری ، ژیری و ووریایی له هه مو
 کوچه به کی ژيانا .

له م په ندانه دا سه قلی تایه تی زور به که ی گهلی کورد دیاره ،
 نهوی به ره نجی شان نه زی و به ئاره قی ناوچه وان نان په یدا نه کات و
 فه لسه فه ی ژيانی هه وئو کوشه ، دوژمنی نه وهیه که ته مه لئو له
 سایی سیهردا دانیشن و له سر ورگی خه لك بوونه زهرو بیته
 په یره وی ژيان . وینه ی نهه فه لسه فه یه له م په ندانه دا نهینین : « تیر
 ناگرای نی به له برسی » (۳۹) . « کرده ی منه و برده ی تو » (۴۰) ، بو
 کوردی هه ژار ، چ گورگه بچ سوار (۴۱) ، یا خود کورد نه لئو : « به

حوشتریان ووت کسورت بوو ، ووتی باری خۆم له سه‌ر پستی .
 خۆمه « (۴۲) . هه‌روه‌ها کورد ئه‌لین : « فه‌قیر ئه‌یه‌لێ له ئاش بێته‌وه ،
 ده‌وله‌مه‌ند نایه‌لێ له ساج بێته‌وه » (۴۳) . یا ئه‌لێ « دنیا به‌هه‌شتی بلحانه ،
 گاهێ بنو ، راهێ بخو » (۴۴) .

یا له‌م باره‌یه‌وه به‌ سووکی ته‌ماشای پیاوی ئیش نه‌که‌ریان
 کردوه و وتویانه : « حازرخۆری به‌رسیه‌ره » (۴۵) .

کورد ئیش کردنی زۆر لا به‌ نرخه‌و به‌ چاوی به‌رپێزی و به‌رزیه‌وه .
 ئه‌روایتته ئیش کردن و ئارمق‌رشتن . بۆیه پیشینان ئه‌لین :
 « ده‌ستی ماندوو له‌سه‌ر زگی تیره » (۴۶) . یا « هه‌ر که‌سیک په‌ری
 تاوسی ئه‌بوئ ، ئه‌بێ زه‌حمه‌تی سه‌فه‌ری هیندستان بکێشێ » (۴۷) .

کورد به‌ به‌رزیه‌وه ته‌ماشای پیاوی زه‌حمه‌تکیشیان کردوه و
 دنیاییان پیشانداوه که دوا‌رۆژ ژبان هه‌ر بۆ ئه‌وه ، بۆیه ووتیاته
 « سه‌ری بێرزق له ژیر خاکی دایه » (۴۸) . یا ئه‌لێ « ئه‌گه‌ر جوتیار ، جوتیار
 بیت ، له‌سه‌ر شاخی جوت ده‌کا » (۴۹) ، ئه‌م په‌نده له پال ، به‌به‌رزگرتنی
 په‌نج کیشاندا بایه‌خدانی ته‌واویشه به‌ هیمه‌تی مه‌ردانه‌ی ئاده‌میزادو
 نرخ پێدانی هونه‌رو پسه‌پۆرییه . هه‌روه‌ها له‌م باره‌یه‌وه کورد ئه‌لین
 « هه‌موو که‌س تانی خۆش ئه‌بوئ ، وه‌ک شوان نای گرتی به‌سه‌ر
 دلییه‌وه » (۵۰) ، دياره نان لای شوان بۆیه خۆشه‌ویسته چونکه
 په‌نجی بۆداوه . وه هه‌ر له‌م باره‌یه‌وه ووتراوه : « گوشتی لا پانم
 ئه‌خۆم و منه‌تی قه‌ساب هه‌لناگرم » (۵۱) . یا به‌و په‌ری دنیایییه‌وه له
 ئه‌نجامی ئاسوده‌ی ره‌نج‌کیش و ئه‌نجامی ره‌شی پیاوی زه‌رو سروشت
 ووتویانه : « ئه‌وی به‌ ته‌مای مالبه‌ دراوسی بیت بێشێو سه‌ر
 ئه‌بێته‌وه » (۵۲) . وه ئه‌م په‌نده مانا فراوانه‌که‌ی له سنووری په‌نج
 کیشان ئه‌چێته‌ ده‌روه‌وه ئه‌توانی له کۆری ژباندا بکری به‌ به‌لگه‌ی
 ئه‌وه‌ی که ئه‌بێ موقوف پێش هه‌موو که‌س ، له کاری خۆیدا پشت به
 خۆی به‌ستی .

یا ئەلین « دەوله مەندی بە دلە بە مال نیریە ، گەورەیی بە عەقلە ،
 بە سأل نیریە » (٥٣) . لیرەدا هەرچەندە پەسندی دل باشی و عەقل و
 ویریش کراوە ، بەلام دیارە فەلسەفەیی پیشینانمان ئەوە بووە کە
 پارە کۆکردنەووە پیاو دەوله مەند ناکات ، بەلکو دەوله مەندی ئەوەیە
 کە پیاو خواوەنی گەنجینهی دلی باش و رابوردووی باش و خزمەتی
 باشی کۆمەڵییت . ئەو فەلسەفە قوولەیی پەندی پیشینان کەوا بەم
 جۆرە ئەروایتتە رەنج کیشان زۆر بە وردی و ژیری و تەبیینانە دواپۆژی
 ئەو خەلکەش ئەینین کە ئەیانەوێ بە کارکردن نەخشەیی دواپۆژی
 بکێشن . بۆیە پەندی پیشینان ئەلین : « هەر دەوونە ئەین بە دار ، لە
 بنیا دائەنیشن فقیر و هەوار » (٥٤) . پیشینانمان کە ئەم فەلسەفە
 و رەویان هەبووە بەرامبەر بە ژیان ، دیارە دوژمنی سەرسەختی
 زۆرداری و زولم کردنیش بوون . دەیان پەندی وا ئەینین کە
 فەلسەفەیی سەخت و نەلەرزویی خەلکە بەرامبەر بە خراپەو زولم کردن و
 ئەنجامی زۆرداریش لە پەندی پیشینانماندا هەر ئەمانە . کورد ئەلین :
 « زالم زەوالی بۆ ئەین » (٥٥) یا « سەگی هار چل شەوی عومرە » (٥٦)
 یا ئەلین : (بەین کینی زالم باوەر مەکە) (٥٧) . وە هەر لە خانەیی باوەر
 بە زالم و پیاوخراب نەکردنایە کە کورد ئەلین : (تۆبەیی گورگ
 مەرگە) (٥٨) . یا ئەلین : « شەری مار بە دار » (٥٩) . یا « گورگەو
 لە پیستی مەردایە » (٦٠) . یا « زۆردار ماوی سەرەو ژیر دەروا » (٦١) .
 لە پەندی پیشینانی کوردیدا بە سووک تەماشاکردنی هەموو
 کرداریکی ناپەروا و ناشیرینی ناو کۆمەڵ ئەینین . ئەو رەفتارانەیی لە
 گیانی راستەقینەیی گەلی کوردهووە دوورن . بۆ نمونە ، کورد زۆر
 دوژمنی رۆدی و رەزلییە ، بۆیە پەندی پیشینان ئەلین : (مالی خۆ
 نەخۆر بۆ چەکمە بۆر) (٦٢) . یا « رۆدی ریسوایی لە دواوە » (٦٣) .
 هەر وەک کسورد دەربارەیی درۆزنی ئەلین : (درۆزن دوژمنی
 خواوە) (٦٤) . یا « درۆزن هەر جارێک ناستائەکات » (٦٥) . هەر لەسەر

رہفتارو رپوشتی ناشیرینی ناو کومہلہ کہ کورد ئه لئین : (ئه گەر گوئ
نہیت ، درکیش مہ بہ) (٦٦) . یاخود : (زمان بوہستی سہر زور
رہحہ تہ) (٦٧) .

گہلی کورد زور ہہ قہرستو ہہق خواہ ، بویہ لہ پهندی پیشیناندا
ئہ لئین : ہہق ئاو رادہ و ہستینی (٦٨) . یا : ہہق بہ ہہق ، نائیکی رہق و
تہت . ئہم پهندیان زور دیار بیہ کہ لہ کہ یہوہ ہہیہ . بہلام لہ
ووشہی « ہہق » دا کہ لہ « حق » ی عہرہ بیہوہ و ہر گہراوہ ،
دہرئہ کہوئی کہ بہلای کہ مہوہ پهندی پاش ئیسلام و تیکلاو یسانہ لہ گہل
عہرہ بدا . ہہر چہ بندہ پهنده کہ خوئی لہ جہوہ ہردا تہواو و ہر گہرانی
بہ ندیکی یاسا کونہ کہی حہمورابی شای بابلہ کہ ئہ لئین : (دان بہ
دان و چاو بہ چاو) . واتہ ہہقی خوئ بہ سہر کہ سہوہ مہیلنہ .
کورد دوژمنی دووزمانی و نیوانی خہلک تیکدان و ئازاوہ نانہوہن ،
بژیہ لہ پهندی پیشینانا و تہیہ کی سامناکیان بو خواہنی ئہم
رہوشتانہ کیشاوہو ووتویانہ : (زمان بوہستی سہر زور رہحہ تہ) .
واتہ زماذ نہوہستان ، نئک تہ نیا سہر ئیشہشی لہ دوایہ ، بہلکو سہر
لہ ناوچوونیشی لہ دوایہ .

کورد زور دوژمنی ہہلپہرستی و رارایی و رپاکردن . بویہ لہ
بہ پهندی پیشیناندا و تہیہ کی کومیدی و پیر لہ پپہ کہ نین بو پیساوی
ہہلپہرست نہخشہ کیشراوہو ووتویانہ . (وہک پہشتہ مالی حہمام وایہ ،
ہہر دہم بہ بہر یہ کیکہوہیہ) (٦٩) .

ہہر لہم بارہیہوہ ئہ توانین بلئین کہ کورد راستگوئی بان لہ
قہداو سہر راستی بان لہ ئیش دا لایہ سہدبووہو بہ مایہی سہر کہوتیان
داناوہ بویہ ووتویانہ : (راست بہو بہلای شیرا برؤ) (٧٠) واتہ لہ
ہیچ کہس مہترسہ . ہہروہا ئہوہ ئاموژ گاری بان بووہ کہ پیساو
لہ سہر ئیشی خوئی سووریتتہ ووتویانہ : « دئو بہ ئاسنیش
کون ئہ کات » (٧١) . ئہم پهنده بہر پہچی ئہوانہش ئہداتہوہ کہ

ههولئى پياوى بچووك بهشت نازان ، بهلگه به كيشه بۆ ئه وهى كه
ئەبى ئادەمىزاد له ههول و كووشدا يىنى فراوان يىتو زوو وهرس
نه يىت ، وه پيشنان لهم باره به وه ووتويانه ، « كه سى له پرىك نايته
كوپرىك » (٧٢) . يا ووتويانه : « ليرهش بچووكه » (٧٣) .

كورد له په ندى پيشنانا گه ليك و ينه ي نيشتمانپه روهرى و
گه له په روهرى نه خسه كيشاوه . دوژمنى باوك كوشتى كه سيكه كه
پشت ئه كاته گه له كهى خوى . لهم باره به وه با پرواينه ئەم په ندانه :
« رىوى له كونى خوى هه لگه رپته وه گه ر ئەبى » (٧٤) . ئەم په نده
هه ر و دك و ينه ي نيشتمانپه روهرى به ، و ينه ي شانازى مروئى
كورد يشه . به بنچينه ي هه زارو رەنجدهرى خۆ به وه . هه روه هـا
كورد ئەئين : « هه زار سال بكه يت يىگانه په رستى ، دوايى هه ر ئەه ينى
نشوستى » (٧٥) . يا ئەئين : « دار كرمى له خوى نه بى هه زار سال
ئەوى » (٧٦) ، يا ئەئين : « دار يوازي له خوى نه بى
ناقلىشى » (٧٧) . هه ر له كورى شانازى به نيشتمان و شوينه وارى
باوك و باپيره وه دا كورد ئەئين : « به رد له جى خوى سه نگينه » (٧٨) .
واته : كه له ناو وولات و نه ته وه و كورى خۆ تا نه مايت ، ئىتر ئه و
نرخه ي جارانت ناميتى . هه ر ئەو و ينه ي نيشتمانپه روهرى به و اله
كورد ئەكات كه سه ربه زانه ئاور بداته وه و پروا يته چاكانى
ده ورو پشتى و بلجى : « پشتم سه فين يىت ، تف له ئاسنيس ئە كه م » (٧٩) .
هه ر لهم مه يدانه شدا ئەئين : (٨٠) « ئاو بپرى له روخبانه ، خۆ نايىت
به يىگانه » (٨١) .

كورد پشت گرى پياوه تى و مه رده به تى و چا كه كردن . بۆ به له
ده يان په ندا په سندن كردنى ئەم رده و شتانه و به سووك يىنى
پتچه وانه كه يان ئە يىنين . كورد ئەئين : « ئاو بتبا له پردى ، نام مه رد
مه په ر مه وه » (٨٢) . يا خود ئەئين : « ئە گه ر گول نيت در كيش
مه به » (٨٣) . يا پياوى باش په سندنه كه ن و ئەئين : « ئە و دند شه رپه سه

به قوزه لقورتیشه وه ئه خورئ « (۸۷) .

هر له په سندی چاکه دا ئه لئین : « چاکه بکهو بیده به دم
ئاوه وه » (۸۵) . له مهیدانی چاکه دا کورد باسی به خشندهی ئه کـ
ئەلئین : « جۆگه یه ک ئاوی پیاپروا زهحه ته ووشک بئج « (۸۶) .

کورد فهلسه فهی چاکه و خزمهت کردو ره ووشتی باش نواندن له
چوار چپوهی تاغه په ندی کدا کۆئه کاته وه ئه یکات به سنور بۆ به ره وه
دهستهی چاکه له گه له به ره وه دهستهی خراپه د ، به لکو وه ک له زانستی
فهلسه فدا (هۆ) هه یه وه (ئه نجام) هه یه وه ئه نجام له هۆ وه
په یدا ئه بیته ، کوردیش ئه م فهلسه فه قووله له په ندی کدا کۆ ئه کاته وه وه
ئەلئین : « چی بچیتت ئه وه ئه دروو ته وه » (۸۷) .

کورد وینه یه کی قووله و جوان و ره نگی ، به لکو نه خشه یه کی
ته وا و بۆ فیدا کاری و له خۆ بوردنو له پیناوی ده وروپشتا هه و لدا ن
نه خشه ئه کیشین . په ندی پینانی کورد ئەلئین : « چرا شه وقی بۆ
خۆی نی ره » (۸۸) .

گه ره له په ندی هه ندی گه لی دراوسج دا پیاوی فیدا کارو
خزمهت گوزار کرایت به مۆم بۆ خه لکی بسووتن ، ئه وا ئه بینین که
کورد کردوو یه تی به چرا به ک که هه میشه ئه سووتن و شه وق ئه داته وه ،
رئگه بۆ هه مووان روونا ک ئه کاته وه ، بئج ئه وه ی خۆی شیک له م
شه وق و روونا کی به ی خۆی بینن ، یان ئه م شه وق و روونا کی به
سوودئکی بۆ خۆی هه بیته .

هر له م باسه دا ئه توائین له وهش بدوین که کورد هه روه ک
راست گۆو سه رراستن ، هه روه ها هاو پشتی ئه وه ن که پیاو به کردار ،
ئه ک به قسه ، په سندی و به رزی و کرداری باشی خۆی به مئینن ،
بۆیه ئه لئین : « به ریش نی ره به ئیشه » (۸۹) . هه ره له باسی ره قتاری
جوان دا په ندی کی به ناو بانگ هه یه که له قوولنی و جوانی و ره واننی دا
به یکه ره ئک و وینه یه که . کورد ئەلئین : « دل ئاوی نه ی دلّه » (۹۰)

قوولنی پهنده که ئەو یە که دلی مرۆف بە شتیکی پاكو بن گەرد
 ئەزائیت وەك ئاوتنە ، ئەو ئاوتنە یەش دلی هەموو مرۆفیک ، هەموو
 کوردیکە که ئەین بەرەبەر بە یەك پاكو بن گەرد بیت ، جوانی
 پهنده کەش لە رووی زمان و دارشتنەو دیارە . ئەم پهندهو چەندین
 پهندی تر ئەو دەرنەخەن که کورد لە سروشتی نەتەویمی خۆی دا ، لە
 میژوووی دا ، لە ژبانی رۆژنەیی دا دلی پاكو بن گەردە ، دلی پاكی و
 خۆشەویستی کردوو بە رابەری ژبانی . هەر لە پهندی پیشینانەو
 بۆمان دەرنەکویت که کورد لە فەلسەفەو تەجروبی سالتەهای ژبانی
 خۆی دا دلی پاكی و خۆشەویستی نەختۆتە چوارچێسەوی شوین و
 کاتیکی تاییەتی یەو ، بەلکو لە هەموو شوین و کات دا خۆشەویستی
 رابەری ژبانی بوو . کورد ئەلین : ئەو شوینە خۆشە ، که دلی لێی
 خۆشە» (٩١) . که واتە لای کورد کاتیک و لە شوینیکدا خۆشی ئەیسرنی
 که دلی تیا خۆش بیت ، دلش هەر وەك لە پهندی پیشیان دا دیان ،
 ئاوتنە بوو ، وینەیی پاكی و سەرراستی بوو ، بۆیە لە هەر شوینیک دا ئەم
 نرخ و رەوشتانە سەرکەوتوو بن ئەو دلی خۆشە ، پهندی پیشیان
 کوردی گەلێک سروشتی تری کورد دەرنەخات ، بۆ نمونە ، لە پهندی
 کوردی دا وینەیی ئازایی و مەردایەتی و ، دوژمنی پیاوی ترسۆک و
 وەرەبەرداو بە رۆشنی دیارە ، هەر ئەو کوردەیی و توپەتی : « پشتم
 سەفین بیت ، تف لە ئاسنیش ئەکەم » (٩٢) . و تووشیەتی : « ئەوی
 بترسی ناخە لەسێ » (٩٣) . هەر وەها کورد ئەلین : « ئەگەر لە جافان
 یە کێک بمین ، هەقی بەرەو دوو لە گشت ئەستین » (٩٤) دیسانەو
 ووتیانە : « رۆژنیک بە کسە ئەشیری ، هەزار رۆژ بە مریشکی
 مەژی » (٩٥) . هەر وەها « مەنجەلنی مەردان بە چل سال دیتە جۆش » (٩٦)
 واتە پیاوی ئازا چەند خۆی بەرەبەر زۆر راگری ، چەند داخ و
 کینه لە دلایا پەنگ بخواتەو ، دوایی هەر خۆی ناگریت و مەردانە
 دیتە کایەو .

لهم باره يه وه كورد همه ميشه له گه ل پياوى نازاو له خو بوردوان و
 كه سيك خوى دوره و كه نار گرتين به لايانه وه خراپه • پيشينيان
 ووتويانه : « سريك له ناو سهرانا نه يت ، بو برين چا كه » (٩٧) هر
 لهم باره يه وه پيشينيان نه ويان خستوته پيش چاو كه نه ميراد
 هه ركارى كي كرد نه بين نه نجامه كه ي له بهر چا ويتو خوى بو فيداكارى
 له پيشاوى دا ، ناماده بكات ، بويه ووتويانه : « نيسان له بن
 كوره دا يت پريشكى لين نه پرژيت » (٩٨) • وه هر لهم مانايه دا
 ووتويانه • « گوزه هموو جار يك به ساغى له كانى ناگه رپته وه » (٩٩)
 چه ند په نديكى تر هه يه كه لهم مانايه وه نزيكن ، وه كه نه وه ي نه يت :
 « ريش نه يت به توشه وه ، كه بوو نه بين شانە ي بو
 هه ل گريت » (١٠٠) •

بو به لگه ي نه م باسه و باسى ته جرو به و دنيا ديده ميش نه توانين نه م
 په ندهش بكه ين به نمونه كه نه يت : « سوار تا نه گلن فاييت به
 سوار » (١٠١) • په ندى پيشينيان له پال نه م هموو په وه شتى جوانو
 رهفتاره په سندانە ي كوردا پياوچاكي و به شهره فى خهلكى ساده
 دهره خات و نه وه نه خات روو كه پياوخر اپ به ره وه نه مان نه روات و له
 نه نجام دا هر دوو چارى خراپه ش نه يت • پيشينيان نه لين : « هر
 كه سيك چالى بو كه سيك هه ل كه ند خوى تين نه كه وي » (١٠٢) • بن گومان
 نه م په نده ته نها له كوردي دا ني به بهلكو لاي گه ليك نه ته وه ي جيهان
 هه يه ، نه ميان هاو به شى و هاوسانى خهلكى دل پاك و ساده ي نيمه
 له گه ل هموو دل پاك و پياوچاكو رهفتار جوانى نه م سر زهوى يه دا
 اه سروشت و رهوشيان دا دهره خه ن • په ندى پيشينيان له پال
 نه مانه ش دا وه فادارى و نه مه ك دارى و چا كه له بهر چاوى كورد
 دهره خات • گه ليك په ندمان هه ن كه به لگه ي نه م سروشته به رزه ي
 كوردن ، نه و سروشته ي كه شه قايكى تابه تي ميژووى نه ته وه ي مان

بووه ، بۆ نموونه كورد ئەلین : « كانی بەك ئاوی لی بخۆیتسەوه ،
بەردی تی فری مەده » (۱۰۳) .

یەندی پیشانی كوردی مەروەك تابلۆیەکی پەنگینی
نیشمان پەرۆری پیشان داین هەرۆهها نزیک لەو مەبەستەو دیسەنی
پەرۆش و بە تەنگەوه هاتنی دۆست و خزم و کەش و کاریشمان
پیشان ئەدات ، کە ئەمەش وێنە بەکی ژبانی کۆمەلایەتی کوزده لە
پلە بەکی تایبەتی میژووی ئابوری و کۆمەلایەتی دا .

كورد ئەلین : « پاروو لە دەم د کەوێت ، بۆ كۆش باشە » (۱۰۴) .
یان ئەلین : « خیر بۆ خوێش ، نەك بۆ دەرویش » (۱۰۵) .

قەیه کی تری كوردی هەیه ئەئیت بوە بە مامەخمە ، واتە بە
خەم خواری ئەو خەاكەو اه گەن دەردو ئازارو كارەساتی هەموو كەس دا
ئەتلیتەوهو دەربەستی هەموو كەسە .

هەرچەندە كورد حەز بە ئازایەتی و مەردایەتی و پیاوێتی ئەكەن
بەلام هەرۆهك میژوو دەری خستوو نەتەوهی كورد هیچ كاتێك
شەڕانی و ئازاردەرو خۆین رێژ نەبووهو هەموو كات حەزی بە ئاشتی و
هێمنی و ئاسودەیی كردوو . یەندی پیشانی بەلگە بەکی ئەم
پراستی یەش ئەدا بە دەستەوه ، كورد ئەلین « ئاشتی دواى شەڕ
خۆشە » (۱۰۶) . یا ئەلین : « دواى شەڕ ئاشتی بە » (۱۰۷) . بەلكو زۆر
لەمە قووتر ئەروانە باسی ئاشتی ، بەوهی كە شەڕ بە رووداویكى
نەمردانائین لە ژبانی ئادەمیزادا ، بەلكو بە شتیكى ئەوتوی ئەزان
كە دیت و ئەروات و لەناو ئەچیت ، بەلام ئاشتی و هێمنی بە شتیكى
هەمیشەو زیندوو و جیگیر دانائین لە ژبانی ئادەمیزادا . بۆیه كورد لە
كاتی شەردا هەمیشە ئاشتی لە بیرەو ئەلی : « شەڕ كەر ئاشتی لـ
دە دت » (۱۰۸) . بان لـ كاتی شەردا ئەلین : « بەشی ئاشتی
تیا بەتەر موه » (۱۰۹) .

ههروهه پهندي پيشنان نهوه مان بو دهرئه خات كه كورد زور به
 قوولي له و پروداوه گه يشته كه پهي نهين جهنگ . كورد نهين :
 « كاسه پر ناشتي ماله » (۱۱۰) . واته كاتيك كاسه له مالد ، له
 وولاتدا ، له زمينه پانو بهرينه دا پر بو ، نهوسا ناشتي مال
 دته كايهوه ، ماليش بو خيزان خانوه ، بو نهتهوه نيشتمائيك
 سنوورداره ، بو مروقايه تي سه رزمينه ، بهلكو ناسمانو ناساني بهرينه .
 پيشنان به ساده بي ، بهلام به ووردي و قوولي و ژيري له فهلسه فه
 جهنگ گه يشتون . نه بهسوفو زاناياني نه مرو نه ماني جهنگ له
 ژياني نادميزان نه بهستن به نه ماني رژيسي نيسيرالي و نه هيشتي
 چهوساندنه وهوه له ژياني مروقايه تي دا ، نه م پهندي پيشناني ئيهش له
 ره گي فهلسه فه دا به ته ووي نه چته سه ره نه و جو ره ليك دانه وه به .
 له باسي هه ندي به شو . فو لكلوري كورد دي دا ووتان كه
 بو ژه لاتسان زور به ، لگه له فو لكلوري كورد ي سه وه وه ره گرن بو
 نه وه ي بيه لئين كه و كورد ژني اهلا به ريزه وه به به رزي به وه نه روا نيته
 نافرته . له ميژووي كوردا (به تايه تي له ميژووي ژياني كومه لايه تي و
 نابوري دا) نهوه مان بو دهرئه كه و يت كه نافرته به زوري هاوشاني
 بيه ساو بووه له ئيش ، كدو له ژياني كومه لايه تي دا ، به لگه ي نه م
 قسانهش له پهندي پيشنان دا نهيين . كورد نهين : « ژن كو له كه ي
 ماله » (۱۱۱) .

نه م په تا نه ژن له سنووري مان نه به نه دهره وه بو ناو سنووري
 كومه لو به شيوه به كي ژيرانه نه روا نه نافرته باش وه به بناغيه
 به خياري كومه له ، دانه ئين . كورد نهين : ژيش هه به و ژايش هه به ،
 واته نه وي باش ، بيت لاي كورد نه وه ژني راسته قينه به .
 له ژيان ، ناموري ، ديهاتدا ، كورد نافرته به بناغو كو له كه
 دانه نيت و ، و لتكه ، گه و ره ي له و مه بدانه دا نه داتي و نه لي : ژييكه
 نه ووت ژانه ، بيسته بكا به هه مانه (۱۱۲) . له پال نه مانه دا نافرته له لاي

کورد وینهی شرف و مردی و سرفرازی به ، کورد ئه لئین : (کج
قه لایه ناگیرتی) (۱۱۳) .

وه له مهیدانی ئازایه تی دا کورد شانازی به و نیشه وه ئه کات ،
پیشیان و تو یانه : « شیر له بیسه دهرچیت ، ج تیرین و ج من » (۱۱۴) .
ههروهک په ندی پیشیان لای هه موو نه ته وه یه کی جیهان به ره می
دنیادیده پی و زه دی ته جروه به کی درتزی ژیا نه ، ههروه ها سه ختی و
ئالۆزی و هه مه ره نگی بی ژیا ن پیش هه مووشت وای له کورد کردوو ه
که به ووردی و قوولی له سه رچاوه ی ژیا ن بگات و فه لسه فه یه کی
جی گیری به رامه ر به هه موو رو خساری ژیا ن و کۆری گوزه ران و
هه ل و و ران هه بیت . کورد به ساده پی و ساکاری ناروا بیتسه
رووداوه کانی ژیا ن به لکو هه موو روود و تیک ئه به ستی به پرتگه که یه وه ،
کورد ئه لئین : « ئاو له سه رچاوه وه لیله » (۱۱۵) . واته سه روودا و بین
جهوه ر نی به و ئه نجامیش له هۆ به که وه په یدا بووه . گه ر ساده تر له م
په نده وورد بیسه وه ئه زانین که کورد ژیرانه ته ماشای سه رچاوه ی هه موو
ئیش و کار و روودا و یکی کردوو ه ، ته جروه بی ژیا ن تی ی گه یاندوه که به
دیه ن هه ل نه خه له تی و بچیته بنج و بناوانی ئیشه وه . کورد ئه لئین :
« ئه م کاسه به بین ژیر کاسه نی به » (۱۱۶) . واته هه موو روودا و یکی
ژیا ن بناغه و سه رچاوه ره گیتی هه یه ، له ژیا نی کومه لایه تی و
ئابوری داو هه ر گیز ناگونجی دیسه نیکی ژیا ن بین بناغه و سه رچاوه
بیت .

با له م باره یه وه و تراوه « گیا (۱۱۷) له سه ر بنجی خۆی
ئه رو ئی » (۱۱۸) وه هه ر ئه م په نده له شیوه ی ته وسدا کراوه به په ندتیک
که ئه لئین : « ئه وی له مشک بیت جه و آل ئه در ئی » (۱۱۹) . ئه م شیوه ی
ته وس و گالته یه پێ کردنه له زۆر په نددا ئه یین ئی که هه ر یه که بۆ
مه به سیکر ، ئاشکرا به کار ئه هین ئی وهک ئه لئین « خوا غه زه ب له میرووله
بگری بالی لئین په یدا ئه کات » (۱۲۰) . یا « له شو ئینیکی مه لای نه بی به

که له باب ئەلین بلفاسم (۱۲۱) . ههروهها ووتراوه « که کەس لەمال
 نهبوو رهجهب سهراپالهيه » (۱۲۲) . ئەمه بو شوينيكه که ئيش بدريته
 دەست پياوي لپنههاتوو ، وه ههه لهه بارهيهوه ووتراوه : « گهه له
 پيشه شير نهما ، گورکو مامريوي ئەکهونه سهما » (۱۲۳) يا ئەلین :
 « پشيله لهمال نهبوو مشکان تلي لپلي يانه » (۱۲۴) يا « کيزي ههاته
 ريزي » (۱۲۵) .

پيشيان دهرسيكي به زخي ژيانان بو بهجي هيشتووين و ئەوهيان
 تپه ياندووين که به چاويكي کراوهوه پرواينه ژيانو باش ناسوي
 دواروژ بينين و دوست و دوژمن بناسين - بويه ووتويانه : « ئەوه
 چاوه کوتر بيت که خه نيسي خسوي نايني » (۱۲۶) . يا ناموژگاري
 ئەوهيان کردووين که به فروفيل ههله خه له تيين و ئەوه بزائين که
 « دوست ئەوهيه ئەتگرتي » (۱۲۷) ، دوژمن ئەوهيه بيت ئەکه تيني » (۱۲۸) ،
 ههه دهر بارهه هوشياروي له فروفيل گهشتن ووتويانه « ئەوه
 خورمايهه تو ئەيخويت دهنکه کهي واهه گيرفاني مندا » (۱۲۹) .
 تهجروبهه دوورو دريژ وني له خاوهن په نه کردوه که له سههه تاي
 کارهوه له ههموو کارتي بگات و ئەمهش له په نديکا داپري و بلن
 « تاريکري مانگ ، سهه له ئيواره دياره » (۱۳۰) ههه لهه کوپري
 تهجروبهه له چالکو خراپ گهشتندا (۱۳۱) پيشيان ووتويانه : « سه
 زستان جارتک ئەلین (۱۳۲) سارده » (۱۳۳) ياخود « مارانگاز له خسهه
 مروي ئەترسي » (۱۳۴) . ههه زريك لهه مانابه سهوه پيشيان ناموژگاري
 ئەوهيان کردوه که له کاردا پشت به خويمان بهستين و خويمان به دواي
 دهرمانه دهرودو نازارمانا بگه رين ، چونکه به تهجروبه لهوه گهشتون
 که « تا مال وهستايين ، مزگهوت حهرامه » و (۱۳۵) خاوهن مال باشتر له
 کار و باري ناوماله خوي ئەگات بويه ووتويانه « به ههزار سههيم
 به قهده دهرده دارتي نازان » (۱۳۶) .

کورده باوههه به سپووري و لپهاتووبي ههيه و ئەوهه زانيوه که

هر که سه ئیسی خۆی ههیه ، بۆیه ووتویه تی « نان بۆ نانه و او
 گوشت (۱۳۷) بۆ قساب » (۱۳۸) ، وه هر نزیك بهم مانایه داوای له
 هه موو کس کردوه که خۆیان بناسن و هه وئو تهقه لایان به پێی
 توانای خۆیان بیت ووتویانه « به قهه به پرهی خۆت بیت
 راکیشه » و (۱۳۹) ئه وه شیان پیشان داوه که هر کاره سنووری خۆی
 ههیه ، بۆیه ووتویانه « هه موو شت به خۆی و خۆیش به مهنا » (۱۴۰) .
 په ندی پیشینانمان گه لیک ته جرو به ی تری ژیان ژیرانه
 پیشان ئهدات . ئهم په ندانه هه ریه که ئه نجامی ته جرو به یه کن ، کورد
 ئه لێن : « چه پله به ده ستیک لێ نادری » (۱۴۱) ، یا ئه لێن : « جام ئه لێ
 بشکیم و نه زرن گیمه وه » (۱۴۲) یا « گه و ره ئاو ئه رێژی ، بچووک پێی
 هه لئه خلیکی » (۱۴۳) یا ئه لێن : « له هه موو هه وریک باران
 ناباری » (۱۴۴) . په ندی پیشینان باوه ری قوولی خه لک به وه ده ر ئه خا
 که کاروانی ژیان به ره و پێشه وه ئه روات ، بۆیه زۆر به دلنایی روویان
 کردۆته کو سپه کانی سه ره پێ و ووتویانه « سه گه و به مانگه شه و
 ئه وه ری » (۱۴۵) . هه روها زۆر به ره نگی و جوانی و له قالیکی
 به رزی هه نه ردا هیوایان به دوا رۆژ نیشان داوه و ووتویانه « که له شیریش
 نه بیت خوا رۆژ هه ر ئه کاته وه » (۱۴۶) یا ووتویانه « له پاش ته نگانه
 خۆشی به » (۱۴۷) یا « هه تا تالی نه یینی خۆشیش نایینی » (۱۴۸) .
 هه روها ئهم په ندانه باوه رێکی به تین ده ر ئه برن به جه وه هری ئینان و
 به توانای به ره و پیش چوونی - بۆیه ووتراوه « ئینان وه ک گا » (۱۴۹)
 له پێستیکا نابی » (۱۵۰) . هه روها په ندی « هه ر ده وه نه ئه بن به دار ،
 له بنیا ئه حه سیته وه فه قیرو هه ژار » (۱۵۱) . په ندی پیشینان وه لامی
 ئه وه شمان ئهداته وه که ژیان چۆن به ره و پیش ئه چیت و ئه تیت : « لافاو
 له تکه تکه په یدا ئه بنی » (۱۵۲) . ئهم په نده به ته وای له یه کی له
 یاسا کانی فه لسه فه ی تازه ئه چیت - ئه ویش ئه وه یه که هه موو
 کوبو و نه وه یه کی شت له میقدار - کم - گۆرینی جۆر (کیفیه ی)

له دوايه .

وهك ووتمان - په ندى پيشيان - نمونې فلسفه ي خه لكه ،
وه گهر ته ماشاي ههر كشيكي فلسفه بكه ين نه يينن فلسفه به
زانستيك دائه نرئ كه هموو ژيان - به سروشتو كومه ل و پيره وه
بگريته وه . بويه نه يينن كه په ندى پيشيانيش هه موو كورپكي
ته جرو به و ژيان نه گريته وه . بؤ نمونه - له پال نه و هه موو
مه به ساندا كه دهرمان خستن په ندى پيشيان چوته ناو ژيانى روظانه ي
خه لكه وه و ته جرو به ي دهر باره ي به جئ هيشتو وه .

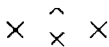
له كورپي پاراستي ته ندروستيد ووتويانه : « كه م بخو و
مه چوره سره كه كيم » (۱۰۳) يا « خو - كا - هي خو ت نه بوو كايه نه كه
هي خو ت بوو » (۱۰۴) .

ههر له مه بدانه فراوانه كهي ووربايي و دنيادیده بي دايه كه كورد نه لئ:
« كه م به دوى خوئ نالئ ترشه » (۱۰۵) . بئ گومان نه مه وا
نه گه يئيت كه زمه ته پياو دان به هه له ي خويدا بئيت . به لام نه مه
وا ناگه يئيت كه پيشيان هم ره وشته يان لابس بووه . چونكه هم په نده
به ته وسه وه به يه كيك نه ووترئ كه بئ بناغه شانازي به شتيكي
خويه وه بكات . ههر له م باسه دا نه لئ « دو م بئو كلاش بؤ خوئ
بكات » (۱۰۶) . هم په نده له و مانايه ي ييشو وشداو بؤ په سند كردنى
كردارى باش و پيسپوريش به كاردئت . ههر له شيوه ي ته وسدا
پيشيان باسو چهند سروشتيكي تری ئاده ميزاديان كرده و ووتويانه :
« له نه سپي (نه بوو) ناخوري بؤ هه لئه به ستئ » (۱۰۷) يا ووتويانه
« رپوي خوئ به كونه وه نه نه چوو هه زغيكي دواي خوئ
خستبو » (۱۰۸) . له كورپيكي تری ژياندا - له باسي رووكه شي و
خونواندنې بئ بناغه و بناواندا ووتويانه : « ناوي گه وروه دئې
ويران » (۱۰۹) يا ووتويانه : « دهنكي ده هول له دوور خو شه » (۱۱۰) .
له باسي ئيشي نابه جئ و ناوه ختو نه كولاوو سره كه شي دا پيشيان راي

خۆيان له په نديكي جواندا دارشتوه و نه نجامي ئه م جوړه كاره يان
 خستو ته روو و ووتويانه : « كه له شير له ناوه ختا بخوښت سهرى
 خوى و ساحيبي ئه خوا » . ههر له باره ي كردارى نابه جي و په شيمانى
 له دودا ووتويانه « په شيمانان شاخيان لږ پروايه ، شاخى
 لږ دهر ته هات » (١٦١) واته - تا ئه مرئ نيشانه ي په شيمانى پتوه دياره .
 په پرهوى ژيان و قسه و باوى خلكى له لاي پيشيان زور
 ديار بووه . ههر وهك ووتويانه : « قسه هه زاره و دووانى به كاره » (١٦٢) .
 هه روه ها ئه وه شيان زانيوه كه په ندو باو و قسه هه مووكات (له كومه لى
 ئيمه دا) راست نى يه . به تايه تى بو كه سيك كه كه وتبى پيشيان ئه م
 باسه يان خستو ته چوار چپوهى ئه م په نده ره ننگينه وه كه ئه لږ :
 « گلو له م كه وته لږى ، كه س خامس پڼ نا ئوى » (١٦٣) . با ههر له
 باسى دنياديدى دا پرواينه ئه م په نده ش كه ئه لږ « سه گه به زه برى
 كلكى ئيسقان ئه شكيتى » (١٦٤) به راستى ئه م په نده له مه يدانى سياه تى
 ئه مرؤدا به سهر زور شتدا دتته دى . ههر له م باره به وه په نديكش
 هه به ئه لږ : « كه چه ل حه كيم بوايه ، دهرمانى سهرى خوى ئه كرد » (١٦٥) .
 وه ههر له مه يدانى ته جرو به دا ووتراوه « قسه له پاش حه هوت كيو
 ئه گاته وه به ختو » (١٦٦) . يا له مه يدانى درؤ و راستى قسه دا ، له
 باسى به مهردانه و ئاشكرا قسه كردن و ئازايانه را دهر برينا ، به شتوه ي
 ته وسه وه پيشيان ووتويانه : (له پاش مردوو درؤ ئه كرى) (١٦٧) .
 ههر وهك ووتمان په ندى پيشيان له لايه كه وه بهرى ته جرو به به و
 له لايه كى ترمه وه ولى زانينى ژيان و ناسينى جيهانه ، واته به شيكه له
 تيؤرى زانين له لاي ئاده ميزاد ، ههر به م چاوه ئه توانين پرواينه ئه و
 په نده ي ئه لږ : « دز بازارى شتواوى ئه وئى » (١٦٨) گهر ئه م په نده له
 جوغزى خؤمالى به وه به رينه جوغزى ژيانى ئابورى و سياسى
 جيهانه وه ئه و دمه قوولى ي په نده كه مان بو دهر ئه كه وئى ههر له م
 باره به وه په نديكش هه به ئه لږ : « مالى سبى بو رؤژى رهش » (١٦٩) .

ئەم پەندە ھەر چەندە لە ئامۆژگاری یەکی سادە ئەچیت ، لە کۆمەڵیکدا
 کە ژبانی ئادەمیزادی تیا مسۆگەر نەکرەو . بەلام گەر لە جوغزینکی
 فراوانتر تەماشای بکەین دیسان قوولێ مەبەسمان بۆ دەر ئەکەوێت .
 ھەر لە کۆری تەجرو بەدا گەل شانازی بە ووریایی خۆبەو ئەکات و
 ئەنێ « خەلکی کاغەزی سپی ئەخویننەو » (١٧٠) . واتە خەلک زۆر
 سادە نین و بە هیچ شتیک ھەنناخە لەتن .

گەل ھەمیشە بە چاویکی رووناک ئەروائیتە ژبان و ئاسۆی دوور
 بە رووشنی ئەبینێ و هیوای بە دواڕۆژە ، بروسکە ئاوات لە پەندی
 پێشینان ھەمیشە ئەدرەو شیتەو . کورد ئەلین : « کسۆترە چیت
 ئەوێ ؟ دووچاوی ساغ » (١٧١) . دیارە ئەمە ھەر بۆ کوێر نییە ، ئاوات
 لە چوارچێوەیەکی تەنگتردا پێشان دراوە و وتراوە « کوێر تا ئەمرێ
 بە تەمای چاوە » (١٧٢) . دیارە کوێر تا مردن لە چاوی بێ بەرییە ، بەلام
 ئەم پەندە قوولێ هیواو ھەمیشەیی پێشان ئەدا ، تەنانەت لە تاریکە
 شەوی نا ئومیدیدا . ھەر لەم بابەدا ووتراوە : « تینو ئاو ئەبینێ لە
 خەوا » (١٧٣) . یا ووتویانە « خوا کلاوی بۆ بەروو کردووە » (١٧٤) .
 بەلام پێشینان ئەو تەجرو بەیان پێشان داوین کە ئاوات بە قسە نایەتە
 دی بۆیە ووتویانە : « قسە فەقیرە ھەموو کەس پێی ئەوێرێت » (١٧٥) .
 وە لە ناخی دنیا دیدەیی بەو گالته یان بە هیواو ئاواتیک کردو ، کە
 بە قسە بۆی بچیت ، بۆیە ووتویانە « ئەگەریان دا بە مەگەر کورێکیان
 بوو ، ئاویان نا کاشکی » (١٧٦) .

پەندی پێشینان وەك زانیمان خۆلاسی دنیا دیدەیی سالان و
 سەدە یانی ژبانی گەلەو پیاوی ژیری نەتەو ئەو تەجرو بەیان کردووە
 بە سامانی ئامۆژگاری و بۆیان بە جێ هێشتوین . بەلام تیا ئەم گەلە
 یا نەتەو بە ھەمووی ، ژبانی لەسەر یەك هیل و بە یەك ئاراستەدا
 روێشتوو ؟

وهك ئەزانين « مېژووی ھەموو كۆمەلېك تا ئەمپرۆ (يا پارسستر ئەو ھەيە بلېين مېژووی تۆمار كراو . چونكە لە سالتى ۱۸۴۷دا مېژووی ئەو پرژيمە كۆمەلایەتى يانەى پېتش تۆمار كردنى مېژوو كەوتوون ، كە بە دەورى پېتش مېژوو ئەزانرېن ، لە ئەزانراو ئەچوو) ، ھەر مېژووی كېشەى تېوان چينە كانە . كۆيلەدارو كۆيلە ، مېرو گەدا ، ئاغاو جوتيار ، وەستاو شاگرد ، بە كورتى ، چەوسېنەرەوھە كانو ئەوانەى ئەچەوسېنەرەو ، ھەر لە ناكۆكى دا بوونو جەنگىكى بەردەوام لە تېوانيانا ھەر ھەبوو ، ئېتر جارووبار ئاشكرائو جارووبار شارراوھە بوو ، جەنگىك كە ئەنجامە كەى يا گۆررانيكى شوڤر شگيرانە بووھە كە ھەموو كۆمەلى گرتۆتەوھە ، يا پېتكەوھە لە ناوچوونى ھەردوو ئەو چينە بووھە كە لە كېشەدا بووون » (۱۷۷) .

كەواتە نابىن لە پەندى پېشيانا وینەى ئەو كېشەيە ديار نەبىو نابىن وینەى بېرو پراو ھوشيارى كۆمەلایەتى دەستەى دووھەى ئەو كېشەيە ديار نەبى .

ئەوھى تا ئىستا پېشانماندا پەندى زوربەى گەلە ، كە لە سەرتاپاى فۆلكلۆردا ناوماننا بەرەى خېرخوا . بەلام لە پەندى كوردیدا وهك پەندى ھەموو نەتەوھە كانى تری جېهان ، پەندى ئەوتۆ ھەيە كە بېرو جېهان بېنى دەستە كەى تری ئەو كېشەيە پېشان ئەدا ، كە بەشىكى كەمى نەتەوھەو لە ھەندى جېگەدا ناومان نا دەستەى پەنجخۆرو لە سەرتاپا كەى فۆلكلۆردا ناوئرا بەرەى شەر ، يا بەدخوا . كە گيانو بېرى تەواو پېچەوانەى ئەو گيانو بېرەيە كە لەمەوبەر دېمان .

لە يەكە لەو پەندانەدا ئەلېن « ئاگرە سوورې ، لە خۆم دوورې » (۱۷۸) . ئەمە پەندى كەسېكە كە نەبەوئى لە كۆرى بەرەو پېتش چوونى ژياندا رۆلىكى ھەبىو سەرى خۆى داخا نەبەوئى گرى سوورى قوربانى دانى رېنگەى تى كۆشانی بەرېكەوئى . پەندىكى تر لەم بارەيەوھە ئەلېن « دەست بە كلاوى خۆتەوھە بگرە با

فهیسات» (۱۷۹) . یا ئەو جۆره کەسە تەواو ئەچنە جەرگە ی
 خۆپەرستی بەووە ئەلین «کە من نەمام لە پاش من دنیا و تیران بێ» (۱۸۰) .
 گەر پەندی دەستە یە کەم و زور بە کە ی گەل پیر بێ لە وێنە ی
 ئازایی و لەخۆ بوردن ، ئەوالە پەندی ئەم دەستە یە تر دا ئەلین :
 « دەستیک نە توانم بێ پریم ، ماچی ئە کەم » (۱۸۱) یا ئەلین « کێ دا ی کە ی
 هینا پنی ئەلیم مامە » (۱۸۲) . یا وێان ئە کە ن بە بازار تکی کرین و
 فرۆشتن و قازاجی تاقە کەسی دوور لە دەروونی پاک ی بە نرخی
 ئادە میزاد . بۆ یە ئەلین « بۆ یە پیت ئەلیم مامە ، کە چۆ لە کەم بۆ
 بگری » (۱۸۳) یا ئەلین « تۆم کرد بە جۆلا مە کۆم بدزی » (۱۸۴) .

لە زانستی تازە ی ئیکۆتۆمی دا باشیک ی دریزو قوول بۆ مەسە لە ی
 « پارە پەرستی - واتە - صنمیه النقود » تەرخان ئە کرێ . کەوا
 ئادە میزاد خۆ ی پارە دروست ئە کاو دوا ی خۆ ی ئە بێ بە کۆیلە بۆ ئەو
 پارە یە . جا ئەم بیرە لە پەندی پێشینانی کوردیدا بە شێوە بە کە ی سادە ،
 بە لام زۆر بە پەنگینی خراوە تە روو . پەندیک هە یە ئەلین « دەستی
 تە مەع دریزە » (۱۸۵) یا ئەلین « پارە بە دەیت مە لا لە مزگەوت
 دە ئە کە ی ت » (۱۸۶) . یا ئەلین « پارەت بوو کەس ناپرسێ کوری
 کێ ی ت » (۱۸۷) . هەر لە م بارە یە شەووە پاش گێرانی هە ی چیرۆکیکی
 دریزی گالتوگە بی کوردی پەندیک ی کورت هاتۆ تە کایەووە کە ئەلین :
 « کەوا بخۆ » . یا چەند ناوی وە ک « پارە پەرست » یا « پارە پیس »
 هاتۆ تە فەرەنگی زمانەووە .

لە م مانایەووە نزیک پەندیک ی تریش هە یە ئەلین « نان ئەو نانە یە (۱۸۸)
 ئە مرۆ لە خوانە » (۱۸۹) .

لە کۆری ئائۆمیدی یا ووتر اوە « سال بە سال خۆزگە م بە
 پار » (۱۹۰) وە بە رامبەر بەو هەموو پەندە ی رەنج دان و هەول و
 کۆشش و پیاوی زەحەم تکیش بە بەرز ئە زانی ، پەندی تر هە یە کە
 پێچەوانە ی ئەو یە ، وە ک ئەلین « کیزنی هاتە ریزی » (۱۹۱) یا دەو لە مەند

به پیاوی ههزار ئەلێ « بۆز به له پری » (١٩٣) یا « کەری دێز حەز به
 توپینی خۆی و (١٩٣) زەرەری ساحتیی ئەکا » (١٩٤) . یا ئەلێن « مەیموون
 جوان بوو (١٩٥) ئاوەلەشی دەردا » (١٩٦) . ئەم پەندە له کونجیکبەوه
 له گەل ئەو پەندەدا یەک ئەگرێتەوه کە ئەلێ « مال خۆی له خۆیدا
 نەبوو ، دزیش رووی تێ کرد » (١٩٧) . هەر لەم باری سەرنجسەوه
 ووتراوه « خوا کیو نەبینێ بە فری تێ ناکا » (١٩٨) . ئەم پەندە لێ
 پەندەوه نزیکه کە ئەلێ « حەیا تۆکیکه کە تکا ، تکا » (١٩٩) . هەر
 لەم بارەیهوه ئەتوانین ئەم پەندەش بکەین به نمونە کە ئەلێ « ئاسنی
 سارد به فوو نەرم نابێ » (٢٠٠) وه ئەتوانین لێرەدا چەند پەندیکی تر
 دووبارە بکەینهوه ، وه ک ئه وهی ئەلێ « چەپەرە شیری ، چ
 پیوه بدزی ، چ لیوه بدری » (٢٠١) یا « به حوشریان ووت کورت بوو ،
 ووتی باری خۆم له سەرپشتی خۆم » (٢٠٢) . وه له کۆری خۆپەرستی
 « ئیگۆزیم » دا ئەتوانین ئەم پەندە بلێینهوه کە ئەلێ « پیاو کە چووه
 شاری کۆریان ، ئەبێ دەست به چاوهوه بگری » (٢٠٣) .

- (١) دەستووس .
 (٢) دەستووس ٦
 ٤٠ . خال . ل ٤٨
 (٤) (٦٧) (٥) دەستووس ١
 (٧) خال . ل ١١٩
 (٨) دەستووس
 (٩) فورتانی بیروز ، سورەتی یاسین ، ئایەتی ٨٢
 (١٠) (١١) دەستووس ١
 (١٣) ئەش ووتری خوا بهی خۆی هەرله کرد . (دەستووس ١) .
 (١٣) دەستووس ١
 (١٤) (١٥) دەستووس ١
 (١٦) (١٧) خال . ل ٢٨
 (١٨) خال . ل ٣٠
 (١٩) خال . ل ٢٤

- (۲۰) خال . ل ۵۱
 (۲۱) خال . ل ۵۰
 (۲۲) خال . ل ۴۸
 (۲۳) خال . ل ۸۰
 (۲۴) خال . ل ۸۵
 (۲۵) خال . ل ۱۲۳
 (۲۶) خال . ل ۱۳۹
 (۲۷) خال . ل ۱۴۵
 (۲۸) (۲۹) دهستووس .
 (۳۰) خال . ل ۵۶
 (۳۱) خال . ل ۳۰
 (۳۲) خال . ل ۱۴۴
 (۳۳) خال . ل ۸۵
 (۳۴) خال . ل ۵۲
 (۳۵) خال . ل ۲۵
 (۳۶) خال . ل ۹۱
 (۳۷) خال . ل ۵۲
 (۳۹) خال . ل ۵۱
 (۴۰) خال . ل ۱۸۶
 (۴۱) خال . ل ۳۹
 (۴۲) خال . ل ۴۲
 (۴۳) خال . ل ۱۰۶

(۴۴) خال . ل ۷۳ . (نم‌بمنده باوه‌ریکی قوولیشی تیا به بزه‌ی که بیازی بلج هسه)

دنیای هه‌یمو نموه به‌هشتیتی ، نیتر به‌هشتی‌تر نابینن .

- (۴۵) خال . ل ۵۸ (۵۴) خال . ل ۱۷۰
 (۴۶) خال . ل ۷۹ (۵۵) دهستووس
 (۴۷) خال . ل ۱۷۱ (۵۶) خال . ل ۹۸
 (۴۸) دهستووس (۵۷) خال . ل ۲۱
 (۴۹) دهستووس ۱ (۵۸) خال . ل ۴۹
 (۵۰) خال . ل ۱۷۳ (۵۹) خال . ل ۱۰۱
 (۵۱) خال . ل ۱۲۴ (۶۰) خال . ل ۱۲۳
 (۵۲) دهستووس (۶۱) خال . ل ۸۸
 (۵۳) دهستووس ۱ (۶۲) خال . ل ۱۴۴

- (۶۳) خال . ل ۸۲
 (۶۴) خال . ل ۷۰
 (۶۵) خال . ل ۷۱
 (۶۶) خال . ل ۱۷
 (۶۷) دهستووس
 (۶۸) خال . ل ۵۸
 (۶۹) خال . ل ۸۲
 (۷۰) خال . ل ۷۲
 (۷۱) دهستووس ۱
 (۷۲) خال . ل ۱۸۸
 (۷۳) خال . ل ۸۵
 (۷۴) دهستووس
 (۷۵) دهستووس ۱
 (۷۶) خال . ل ۶۷
 (۷۷) خال . ل ۶۷
 (۷۸) خال . ل ۴۴
 (۷۹) خال . ل ۴۲

(۸۰) نم بنده بممچورمه به به : نای پروا بق پڑخانه ، خویش بیخووا ، نهله
 بیگانه . (خال . ل ۱۴) .

(۹۳) خال . ل ۲۱	(۸۱) خال . ل ۱۲
(۹۴) خال . ل ۱۷	(۸۲) خال . ل ۱۲
(۹۵) خال . ل ۸۲	(۸۳) خال . ل ۱۷
(۹۶) خال . ل ۱۵۲	(۸۴) خال . ل ۲۰
(۹۷) خال . ل ۹۶	(۸۵) خال . ل ۵۵
(۹۸) خال . ل ۲۴	(۸۶) خال . ل ۵۳
(۹۹) دهستووس ۱	(۸۷) خال . ل ۵۷
(۱۰۰) خال . ل ۸۵	(۸۸) خال . ل ۵۶
(۱۰۱) خال . ل ۹۱	(۸۹) خال . ل ۳۵
(۱۰۲) خال . ل ۱۷۱	(۹۰) خال . ل ۷۲
(۱۰۳) خال . ل ۱۱۰	(۹۱) دهستووس
(۱۰۴) دهستووس .	(۹۲) خال . ل ۴۲

(۱۲۱) هر لم باره یوه کڼ بیان گه یانغویږن	دهستووس	(۱۰۵)
که نه خهفت بدین به دوست ، دوزمن به	خال ، ل ۱۰۶	(۱۰۶)
خومان خوشگه یڼ . له شپوه به کی گمده یڼ	دهستووس	(۱۰۷)
بمژدا ووتویانه : « لملی ژاله بؤ وا تگلی ؟	دهستووس ۱	(۱۰۸)
له بهر برا مردن ، گولت بؤ وا جوانه ؟ له بهر	دهستووس	(۱۰۹)
دوست دوزمن .	خال ، ل ۱۱۰	(۱۱۰)
(۱۲۲) نم پندانه له مانادا لهو حمدی می	دهستووس	(۱۱۱)
پیغمبر نه چن که نه فرموی « لا یدلغ الکونین	دهستووس	(۱۱۲)
من جبر مرین» واته خاوهن باوهږ دوو چار	خال ، ل ۱۱۱	(۱۱۳)
له کویکمه یتوهی نادرئ .	خال ، ل ۱۰۴	(۱۱۴)
(۱۲۳) خال ، ل ۳۶	خال ، ل ۱۱۶	(۱۱۵)
(۱۲۴) (۱۲۵) (۱۲۶) دهستووس	خال ، ل ۱۸	(۱۱۶)
(۱۲۷) هر لم باره یوه له عسره ییغا ووتویږه	هر لم پنده بویچه وانمی لم مه بسه	(۱۱۷)
(اعط الفوس باریها) « واته ، گوان یسه	هی به کار دیت .	
دهست خاوهنی .		
(۱۲۸) خال ، ل ۱۰۶	دهستووس	(۱۱۸)
(۱۲۹) دهستووس	دهستووس	(۱۱۹)
(۱۴۰) خال ، ل ۶۷۲	دهستووس	(۱۲۰)
(۱۴۱) خال ، ل ۵۶	دهستووس ۱	(۱۲۱)
(۱۴۲) (۱۴۳) دهستووس.	دهستووس	(۱۲۲)
(۱۴۴) خال ، ل ۶۴۰	خال ، ل ۱۲۶	(۱۲۳)
(۱۴۵) خال ، ل ۹۷	دهستووس	(۱۲۴)
(۱۴۶) خال ، ل ۱۱۸	دهستووس	(۱۲۵)
(۱۴۷) هر لم پنده له مانادا له نایمی (ان مع	دهستووس	(۱۲۶)
الصر صرا) (سورتهی - الاشراف - نایمی	یا (بیت یڼ له کفن)	(۱۲۷)
(۷) له بیت . واته له کفن له کفن خوشی به.	دهستووس ۱	(۱۲۸)
	دهستووس	(۱۲۹)
(۱۴۸) خال ، ل ۳۶۷	دهستووس ۱	(۱۳۰)

۱۴۹) نیشورتری : نیشان گانیسه	۱۷۷) مارکس.ک. ننگلز.ف. مانهیستی
نمری له بیستیکا بیت دهستووس	پارتی کومونیزیت (سال ۱۸۱۸) ه چایی
۱۵۰) خال ، ل ۲۴	مۆسکۆ ، ۱۹۶۴ . ل ۳۷
۱۵۱) خال ، ل ۱۷۰	۱۷۸) خال ، ل ۱۲
۱۵۲) خال ، ل ۱۳۱	۱۷۹) خال ، ل ۷۷
۱۵۳) خال ، ل ۱۱۹	۱۸۰) خال ، ل ۱۱۹
۱۵۴) (۱۵۵) دهستووس	۱۸۱) خال ، ل ۷۸
۱۵۶) خال ، ل ۷۵	۱۸۲) دهستووس ۱
۱۵۷) خال ، ل ۱۳۲	۱۸۳) خال ، ل ۳۱
۱۵۸) خال ، ل ۸۰	۱۸۴) خال ، ل ۵۰
۱۵۹) دهستووس	۱۸۵) خال ، ل ۷۸
۱۶۰) خال ، ل ۷۹	۱۸۶) خال ، ل ۴۱
۱۶۱) دهستووس ۱	۱۸۷) دهستووس ۱
۱۶۲) خال ، ل ۱۰۷	۱۸۸) گهلیک په به به به به دوو جیژور
۱۶۳) خال ، ل ۱۲۵	لیکن نادریتوه ه بویه که لیره نا کردوومانسه
۱۶۴) خال ، ل ۹۷	به نمونه مانای وانیه که به شیوه یه کی
۱۶۵) دهستووس ۱	پنجهوا به لیکن نادریتوه .
۱۶۶) خال ، ل ۱۰۷	۱۸۹) خال ، ل ۱۵۵
۱۶۷) خال ، ل ۱۴۳	۱۹۰) خال ، ل ۹۰
۱۶۸) خال ، ل ۷۱	۱۹۱) دهستووس
۱۶۹) خال ، ل ۱۴۴	۱۹۲) خال ، ل ۲۹
۱۷۰) خال ، ل ۶۶	۱۹۳) له همنی کیرانه ودا ، (زهره)
۱۷۱) (۱۷۲) خال ، ل ۱۱۴	نهبی به (زیان) یا به (مهرگه او
۱۷۲) خال ، ل ۵۲	(ساحیب) بش نهی به خاوه ن .
۱۷۳) خال ، ل ۶۲	دهستووس
۱۷۴) دهستووس	دهستووس ۱
۱۷۵) دهستووس ۱	۱۹۴) دهستووس

- (۱۹۵) یا - مهیموون خوی زور جوان بوو ، ناولهشی دهردا .
- (۱۹۶) خال ، ل ۱۵۲
- (۱۹۷) دهستووس ۱
- (۱۹۸) دهستووس
- (۱۹۹) خال ، ل ۶۰
- (۲۰۰) خال ، ل ۱۰
- (۲۰۱) دهستووس ۱
- (۲۰۲) خال ، ل ۳۲
- (۲۰۳) دهستووس ۱

گالتھوگپ :

گالتھوگپ یا قسەي خوش ، له جیهانی ئەدەبیاتاسی و فۆلکلۆر ناسیدا جینگە بە کەمی گرنگی هەبە و زۆر له زانایانی جیهان بە کۆکردنەوە و لێ کۆلێنە و مەبەنە خەریک بوون . گالتھوگپ بە شیکە بە زخی سامانی نەتە وەبە و ئەدەبی سەرزاری خەلکە و بە کیکە لێ و جۆرە ئەدەبانەي که شەفلی شوین و کات و سەردەم و سەدەي خۆي پێوەبە و ئەبێتە ئاوبەنەي تایبەتي گەلیک له روداوێ کانی کاتی خۆي .

قسەي خۆسي کوردی یاخود ئەوی هەموو نەتە وە کانی تر تا ئێستە وەک هەموو بە شیکە فۆلکلۆر دە ماودەم و پشتا و پشت بەک بۆ بە کەمی گێڕاوە تەو . بەو پێیە له گێڕاوە وە زۆر مانە وە دا بە پێی کات و شوین و دیالیکتی ئەو کەسەي ئەبێتە وە گۆڕینی بە سەردا هاتووە . قسەي خوش له رووی ژانری ئەدەبی بەو ئەبێتە پزێی حیکایەتي کورتە وە . هەرچەندە بە هەموو باریک قسەي خوش هەر لێ پزێی فۆلکلۆر دا بە ئەدەبی نووسراو .

قسەي خوش چیرۆکی کورتە بەلام بە جۆریکی گالتھوگپ دارپێژراوە و گیانی پێکەنینی کراوە بە بەردا .

پێکەنین له ئەدەب و له ژياندا جاری واهەبە هۆبە جاری واهەبە له خۆیدا مەبەسە . ئەو پێکەنینەي هۆبە ، ئەو له کۆری ئەدەبیاتدا ئەبێتە ژانریکی تایبەتي . ئەبێتە هۆی پەخنە گرتن له هەموو دیمەتیکە ناھەموار و خوار و چەوت له ژياندا ئەبێتە هۆبە کە تیزی گەران و یشکەن له هەموولا ، له هەموو جێبەک ، له هەموو کاتیکدا بە دواي کەم و کوری و باری نالە بارداو له شێوەي گالتھوگپ بەو دیمەتە پەردە لێ رووی ئەو کەم و کوری بە لا ئەدری .

ئەو پێکەنینەي هۆبە ، له خۆیدا هاوار و نرکەبە کە نارەزایی و پرۆتێستە بەرامبەر بە هەموو شتی کە بە لای ئادەمیزادەو چەوت و

نارتيك بيت . ئىتر ئەۋ شتە يا كەسكىكە يا كۆرتىككە يا دەۋرو زەماتىكە يا رۇبىم دەستە يەكە . زۆر جار ئەم جۆرد پىكسە نىنە لە دەروو پىكى زامدارو پر ئازار دەۋ دىتە دەرىئو ئەيىتە دەنگىكى سەرشۆر نە كردن بۇ بارى چەوتى ژيانو بانگىكى هىواو سەركەۋەتتەو شىۋە يەكى گالتە كردن بە سەۋك زاننى بارى چەوتى ژيانە شەر ئەم رۇدە يە كە گەلىك لە مېزوونوسانى ئەدەب قسەى خۆشيان دابەش كوردورە بەسەرخانەى قسەى خۆش و گالتە و گەپى سىياسى و كۆمەسە لايەتى و ئابوريشدا ، ئەم رۆ لە ژيانو جىھانى گەلاندا ، بە تايەتى لە وولانانى ئەۋرۇپادا گالتە و گەپى سىياسى ، لە مەيدانى رەخسە گرتتى سىياسى و دەرىنى پىرى خەلكىدا چىنگەى خۇى ھە يە . ۋە لە زۆر وولاندا رابەرانى سىياسى و كار بەدەستانى گەۋرە خۇيان بە دواى ئەم جورە گالتە و گەپەدا ئەگەرىن كە زۆر جار ئەيىتە ئاۋىنەى راستە قىنەى راي خەلك بە رامبەر بە خۇيانو كردارىان .

ھەرۋەك فۆلكلور تىكرا بە سەرەتاي ئەدەبى نووسراۋ ئەزانرى ھەرۋەھا ئەم بەشەشى سەرەتايەكە بۇ نووسىنى ئەدەبى گالتە نامىز كە بە (سەتير) و (يەمور) ناۋئەبرى .

ئەۋ پىكە نىنەش كە (ھۆ) نى يەۋ مەبەسە ئەۋىش چىگە يەكى تايەتى خۇى لە مەيدانى ژيانو ئەدەبدا ھە يە . ئەۋ چىكايەتى گالتە و گەپەى جەۋھەرۋ مەغزايەكى قولى كۆمەلە يەتى نى سەۋ رەگۇ رىشە بەكى ئەۋتۇى لە ناۋ ژيانى كۆمەلدا دانە كوتاوە ، ئەۋىش ھەر ئەچىتە رىزى ئەدەبى ئامانچ دارەۋە چونكە پىكە نىتىكىش كە لە خۇبدا مەبەسە يت ئەۋىش ھەر ئامانچ مەبەسكىكى لە ژياندا ھە يەۋ لە ئەنجامدا ئەيىتەۋە ھۆ نەك مەبەس .

ئەدىبىكى ھاۋەسەر ئەگىرىتەۋە كەۋا سەردەمىكى ژيانى خىۋى لە گەل دەستە ئەدىبىكىدا بىردەسەر ۋە رۆژى چەتد سەعاتىكىان بە قسەى ئەۋتۇ و باسىۋاۋە ئەبىردەسەر كە پىچى پىكەنن و پىچى

رابویرن • ئەو ئەدیبه ئەلئ : هەرچەندە پوۆزی چەند سەعائیت پیر
 بەدئ هئیندە پئ ئەکەنن کە تەواو بېچرئین ، بەلام واما ئەزنی کە
 کاتئ خۆمان بە پوۆچ و قسئ بئ ماناو بئ نامانجەرە ئەبەینە سەر
 (کاتئ زئیرنمان) لە دەست خۆمان ئەدەین • بەلام ئیستا کە ئەوان
 دا پراوم و دوور کە و تومەو و هەندیکیان وان لە ژئیر گئدا ، ئیستا
 هەست ئەکەم کە ئەو کاتە زئیرنمان بە فیرۆ نە پوۆشتبەر • ئیستا
 هەست ئەکەم کە بئیکە نئین شئیکئ گرنگە ئەو شتائەئ کە پئوستئ
 نادەمیزادە و مېچ لە هەناسەدانز خواردن و خواردەوئ جیا ناکەمەوئ
 زبائئ نادەمیزاد بە بئ بئیکە نئین بە فیرۆ ئەسەر وات و نارئابئ پەشئ
 نائرمئئئ بە سەر خۆئدا ئەداو وات لئ ئەکات کە ئەسۆئ فراوانئ زان
 نەسنف •

کەو تە بئیکە نئین دورەمئش ئامانجئیکئ بەرزئ هەبەو بە کئئک ئە
 بەیادە کاتئ ئەدەبیات بە جئ ئەهئئئ •

چیرۆکئ گائتە و گەپ وەک بە شئیک لە ئەدەبئ فۆلکلۆر خزمەتئ
 خەلک ئەکات ، چونکە ژبائئ پیر لە بئیکە نئین وئئەئ راستەقئئئ ژبائئ
 بەختیارە لەو تەو بەرھەمئ شاعیرانئ جیھاندا زۆر جار بئیکە نئین ئەکرتئ
 بە نئشانەئ بەختیارئ ، ژبائئ پیر لە بئیکە نئین ئەکرتئ بە ئامانجئ کە سائیک
 کە هەولئ شادئ و بەختیارئ یانە •

قارەمانئ گائتە و گەپ : گائتە و گەپ هەمئشە لە شئوئەئ چیرۆکئیکئ

کەرتدا دائەرئژئئ ، جا ئەو چیرۆکە – یا – حیکایەتە – یا بە ناوئ
 کەستیکەو ئە گئیرئتەو بە چەند قارەمائیکئ (ناسراو) یا (نەناسراو)
 ٤٠٥٥ ، (قارەمانئ گائتە و گەپ) باسئیکئ فراوانە لە باسە کاتئ ئەدەبئ
 فۆلکلۆر • چیرۆکئ گائتە و گەپ ، لای کوردو هەموو گەلان شەرت نئ بە
 کە (قارەمان) و (کەسانئ) حیکایەتە کەئ هەر ئادەمیزاد پئئ ، بە لکو
 هە ، وەک (حیکایەت) زۆر جار لە زمان دێندەو مالائ و (فێرندە) هەو
 ئە گئیرئتەو ، هەر وەها لە حیکایەتئ گائتە و گەپ شئدا هەمئشە دێندەو

بالنده ئەيىتە (نيشانە) بۆ شىتىك لە ژيانى ئادەمىزدا .
 بەكارهيتانى نيشانە — يارەمز — لەگەل ئەدەبى (سيمفالىزم —
 رەمزى) دا جياوازه . چونكە بەكارهيتانى نيشانە ، مەبەسى ئەدەبەكەى
 رۆشن و ديارەو باس لە شىكى ئەم ژيانە ئەكات . بەلام ئەدەبى
 (رەمزى) شىكى دووره لە ژيانەووەو جۆره راگردىتەكە لە ژيان و
 تەمومژو نارۆشنى دايەكە بە ئەدەب .

چيرۆكى گالتەو گەپى كوردى كە (نيشانە) ي تيا بەكار هيتراوه .
 ئەم جۆره چيرۆكە تەنيا قالبى (پىكەنە) كە لە هيكايەنى تىرى
 جيائە كاتەووەو ئەيخاتە رىزى گالتەو گەپەووە .

بۆ نمونە ئەم هيكايەتە ئەخەينە بەرچاوكە لە رىزى ئەو
 هيكايەتەنەدايە كە پىكەنى كردووە بە (هۆ) بۆ مەبەستىك :

— ئەلەن كابرەك گيسىك و مەيموتىكى هەبوو لە گەلىيان
 رايئە بوارد . رۆژىك كابرە چوو دەرەووە جامە ماستىك لە مالا
 دانرا بوو ، مەيسوونە كە چوو ماستەكەى هيتا هەمووى خواردو دەم و لىوى
 خۆى پاك كردهووەو چوو گيسكەكەى هيتا تۆزى ماستى لە دەم و لىوتى
 ئەو هەلسوو جامەكەشى بە خالىتى لەو ناوهدا فريداو خۆيشى چۆو
 لەولاو قىت و قنج لىنى دانىشت : لای نيوەرۆكە كابرە هاتەووە .
 سەبرى كرد جامە ماست هيجى نەماو ، سەبرىكى مەيموون و
 گيسكەكەى كرد ، تەماشای كرد مەيسوون لە گوشەيەكەو بۆ خۆى
 كزۆلەى كردووەو دانىشتو ، گيسكەكەش لەولاو بە
 دەم و لىوتى ماستاوى يەو هەلقوون هەلقوونەتى . دارىكى هەلگرتو
 چوو و يزهى گيسكى بەسەزمان ، مەيسوونەكەش لە ترسى ئەو كە
 نەووەك كابرە دواچار بايداتەووە سەرئەو ، هەموو جار دەستىكى بۆ
 دەم و لىوتى گيسكەكە درېژنە كردو كابرەى تى ئەگەيان كە ماستەكە
 گيسكەكە خواردووەتى ، ئەو تە هەمووى بەدەم و لىوتىووەتى : بۆ
 خۆى خۆيشى وەكو بەرزەكى بانان بۆى دەرچوو . (۱) .

ئەم هيكايەتە لە پال ئەووەدا (بىر) تىك و « مەغزاومانان » بەكەى .

قول و مه به سیکي تباداهه به ، بناغه که ی هر له سه ره گی قسه ی
 خوش و پیکه نین دانزوه (رایه ل) ی چنیز و دارشته که ی به کارهیتانی
 (نیشانه) به له ئه ده با • (نیشانه) کسه ش لیره دا (گیسک) و
 (مهبوون) به که هه ره به که بریتین له نیشانه ی تیپ - یا جـۆره -
 که سیک له کومه لدا ، که سیک ی خام و به خۆ نه زانو که سیک ی زۆرزان و
 تاواندار که دهستی چهوری خۆی به سه ری خه لکی تر دا ئه سوئی به لام
 له گه ل هه موو ئه مانه شدا ئه م چیرۆکه هه ره له ریزی گالته و گه پدایه •
 چیرۆکی « گالته و گه پ » زۆر جار - وه ک حیکایه تی تر - ئه یته هۆی
 داچه سپاندنی به ندیک له په نده کانی پیشیان ، واته حیکایه ته که له
 ریزی چیرۆک و (گالته و گه پ) دا ئه مینتته وه و په نده که ئه چیته ریزی -
 په نده وه •

بۆ نموونه ی ئه و په ندانه ی له (گالته و گه پ) و (قسه ی خوش) هوم
 هه لقوولاون ئه م قسه به ئه گیرینه وه •

ئه لین جاریک دراستی به کی - مه لای مه زبووره - چو و بۆ
 لای مه لا تا که ره که ی بداتی باراشی پخ بیاته ئاش • مه لا ووتی : باوه ر
 بکه له دوینچه وه که ره که م ناردوو به بۆ شار • کابرا خه ریک بوو به
 نا ئۆمیدی بگه رتته وه دواوه که چی که ره که له (ته ویله) دا زه راندی •
 کابرا به مه لای ووت : ئه ی ئه وه نی به که ره که ت له ته ویله دایه ؟

مه لاش ووتی : به خوا زۆر سه بری به زه ره ی که ر باوه ر ئه که ی
 به ریشی سپی من باوه ر نا که ی (٢) •

جا ئیستا له ناو کورداندا به ندیک باوه که ئه لی : به زه ره ی
 که ره که ی باوه ره به ریشی سپی مه لای باوه ر نی به • ئه م په نده خۆی و
 حیکایه ته که ی له ناو کورداندا ، به لام له ریزی په ندی پیشیانماندا
 چه ند په ندمان هه به که له شتیه ی « گالته پخ کردن » و ره خنه ی به
 پیکه نینه وه دارێژراون ، به لام ئیستا ئیمه حیکایه ته کانیان نازانین •
 گه ره له گه ل په نده کانا حیکایه ته کانیان ، بمانایه ، ئیستا ئه وانیش

ئەمچۈرۈنە سەر سامانى بە زىخى گالتەوگەپ و « قەدى خۆشمان » ،
 زۆر تىرى قەدى خۆش بە دەم يە كىكەۋە ئەگىرىتتەۋە ، جا يا
 چىكەتە كەش دەر بارەدى تاقە كەيتىك يا چەند كەيتىكە ، ئەو كەسە ،
 يا ئەو كەسانە زۆر جار ھەيە ناسراون لە ژيانى ئىسەمپرۆ يا دوتىنى
 خەلكدا ، يا لە مېژوۋى گەلىكدا يا كەسىدان كە ناوۋ شوتتەۋارىان
 نەماۋە ، يا كەسى خەيالىن . ئەۋەش چىكەتە تى لە دەمەۋە ئەگىرىتتەۋە
 يا ئەسلىكى راستەقىنە يە يا كەسلىكى خەيالى يە كە لە ئەدەب ناسىدا
 بىنى ئەۋورتى « قارەمانى گالتەوگەپ » . قارەمانى گالتەوگەپ
 لائى ھەموو گەلان كەسلىكى راستەقىنە يە خۆى لە خۆى دا قەسە
 خۆش و نوكتە پىژو قوشمە يە قە ئەكات و ئەكەۋىتتە ناو خەلكەۋەو
 بلاۋئەيتتەۋە ، جا ئىتر ئەو خەلكەش شىتلىكى ئەخەنە سەرو لىنى
 زىادئەكەن و قەدى تر بە دەم ئەو كەسە (راستەقىنە) يەۋە
 ھەئە بەتن و ھەر كەسلىكىش قەيەكى خۆشى بۆ ھات بۆ
 (برەو) يا بۆ زۆر تر خۆش كەردنى قەسە كە ئەيداتە پال ئەو كەسە
 راستەقىنە قەخۆشە ، يا جارى وا ھەيە گەر قە خۆشە كەسە
 س روشىتلىكى سىياسى ھەبوو ، ئەو ئەدرتتە پال كەسلىكى
 قەخۆش ، كە قەسى لى ناگىرى . زۆر جار ش « قارەمانى
 گالتەوگەپ » كەسلىكى خەيالى يە ، خەلكدروستى ئەكەن ،
 تاقەى بدەنە پال و بە ناۋى ئەۋەۋە قەسە بگىرىنەۋەو رەخە لە بارى
 ناھەموار و نارىكى ژيان بگرن . زۆر جار قارەمانى « گالتەوگەپ »
 تەنيا ھى ناۋچە يەكە ، واتە لە ناۋچە يەكدا ناسراو بە ناۋبانگە ، زۆر
 جار لە ناۋ نەتەۋە يەكدا بە ناۋبانگە ، زۆر جار ش قارەمانىكى
 « گالتەوگەپ » ھىندە ناۋبانگ پەيدائەكات كە قەسى لە ناۋ چەند
 نەتەۋە يەكدا بلاۋبىتتەۋە ، يا چەند نەتەۋە يەك « قارەمانىكى
 گالتەوگەپ » يان بەۋ ناۋەۋە ھەبىن ، يا بەشداربن لە قەسە گالتەوگەپى
 تاقە قارەمانىكدا ، ئىتر ئەو قارەمانە راستەقىنە يىت يا خەيالى .

ئەبىن ئەو ھىسان لەبىر نەچىت كە قسەى خۆشى ئەم قارەمانى
 گالتەموگە پانە ، تەنيا لە چەند سال و دەورى كىدا ناگىررىتەو ، بەلكو
 پشناو پشت ، چەند سەدەيەك ئەم قسانە ھەر باوئەبن ، لەناو نەتەو ەيەك
 يا چەند نەتەو ەيەكدا لەبەر تىشكى ئەم فاكتانەدا ئەتوانىن پرواينە ئەو
 گۆرپىنەى بەسەر ئەم قسە خۆشانەدا دىن و پرواينە دارشتيان لە پرووى
 (زمان) ەو ەو پرواينە مەسەلەى قارەمانى ھاوبەشى لە تىوان چەند
 نەتەو ەيەكدا ، لە ئەدەبى فۆلكلورى گەلاندا .

بۆ نمونە — لەناو گەلنىك نەتەو ەى رۆژھەلاتدا ريزە قسەيەكى
 خۆش ئەدرىتە پال تاقە يەك (قارەمان) ، قسەكان ھەريەكن ،
 ەو ەرىانى پىر بە پىرى حىكايەتەكانن لە زمانى يەككىك لەو نەتەوانەو ە
 بۆ زمانى ئەوى ترە . ئەم حىكايەتانە بەو ناو ەو ە گالتەموگە پى
 قارەمانىكى (قوشمە) ى رۆژھەلاتە خراو ەتە سەر زۆر زمانى
 ئەو روپا .

جا ئەو قارەمانى (گالتەموگە پ) ە ، لای كورد بە (مەلای
 مەشھور — يابە — مەلای مەزبور ە) ناو ئەبرى لای ەرب ئەيتە
 « ججا » ياخود « ججای رۆمى » لەلای تورك و ئازربايجان و ئەو
 نەتەوانەى زمانە كەيان لە كۆمەلە زمانە توركى بەكاندا بە « خواجە
 نەسرەدين » و « مەلە نەسرەدين » و « نەسرەدين ئەفەندى » ناو ئەبرى ،
 و ە لە لای گەلى (وىگور) كە لە چىن ئەوين ئەيتە نەسرەدين
 (ئەفاتى) واتە (ئەفەندى) .

لە سەرەتاي كىيى « لەتيفەھى تاجىكى » دا كە كۆكردنەو ەى
 قسەى خۆشى تاجىكى بەو لە سالى ۱۹۵۸دا لە تاجىكستان چاپ كراو ە
 ئەو « گالتەموگە پ » انە ئەكرى بە تاجىكى ، بەلام دەربارەى
 قارەمانەكەى ئەلن :

« بەشى زۆرى گەلانى رۆژھەلات ئەيدەنە پال خۆيان و قسەى
 جياجيا دەربارەى رەگەزو بنچىنەو جىگەى ھاتنە دنياو ەى ھەبە . »

دهرباره‌ی مه‌لای مه‌زبوروه (شخصیه‌تی) گه‌لیک (را) و ئی کۆلینه‌وه‌ی
عیلی هه‌یه ، وه له جیهانی فۆلكلۆرناسی‌ی ئەم‌ڕۆدا گه‌لیک
به‌ر په‌چ‌دانه‌وه له‌م باره‌یه‌وه هه‌یه^(۳) .

« گه‌ردلیشکی » که فۆلكلۆرناسی‌کی گه‌وره‌یه مه‌لا هه‌ر
به‌و « خواجه نهره‌دینی تووسی به‌ ئەزانی که له سه‌ده‌ی سیانزه‌یه‌مدا
ژباوه‌و زانایه‌کی گه‌وره‌ی ریا‌زیاتیش بووه »^(۴) . به‌لام ده‌سته‌یه‌ک له
زاناکانی ئەکادیمیای زانستی نازربایجانی ، پاش ئەوه‌ی له‌ناو
(نازهری) به‌کاندا قسه‌ خۆشه‌کانی « مه‌لا » یان کۆکردۆته‌وه‌و له
« شخصیه‌تی » « مه‌لا » کۆلیونه‌وه « ، به‌ر په‌چی قسه‌کی
گه‌ردلیشکی ئەده‌نه‌وه‌و به‌هه‌لی ئەزانی و « مه‌لا » به‌شخصی‌کی
خه‌یالی دانه‌تین^(۵)

کامیل گه‌یلانی له‌ گۆفاریکی عه‌ره‌یه‌یدا ، ئەم قاره‌مانی
گالته‌و گه‌په‌ به‌ « دوجه‌ین کوری سایت » ی عه‌ره‌بی دانه‌تی که‌وا به
« جحا » ناوی ده‌ر کردوه‌وه ئە‌لین « قسه‌ خۆشه‌کانی ئەم تیکه‌ل
به‌قه‌ی خۆشی « ناسره‌دین » ی « تورك » کراوه^(۶) . جا ئەم قسانه
هه‌رچۆتیک بن ، ئینه « مه‌لا » به‌ قاره‌مانی گالته‌و گه‌پ قسه‌ی
خۆشی کوردی دانه‌تین . هه‌رچه‌نده هه‌ندی له‌ زانیان له‌سه‌ر ئەو رایه‌ن
که « مه‌لا » که‌سیکی خه‌یالی‌یه‌و قسه‌ خۆشه‌کانی به‌ر هه‌می چه‌ند
سه‌ده‌یه‌کن ، به‌لگه‌ی ئەم قسه‌یه‌ش جۆرو بردنه‌وه سه‌رچاوه‌ی
مێژوویی قسه‌ خۆشه‌کانی‌یه‌تی . واته‌ له‌وچه‌ند سه‌ده‌یه‌دا ، له‌ ناو ئەو
چه‌ند نه‌ته‌وه‌یه‌ی رۆژه‌لاندا چ قسه‌یه‌کی خۆش کراوه‌ دراوه‌ته‌ پال
« جحا - یا - مه‌لا نهره‌دین - یا - مه‌لای مه‌زبوروه » به‌م جۆره
له‌لای گه‌لانی رۆژه‌لات سامانیکی گه‌وره‌ی گالته‌و گه‌پ
کۆبۆته‌وه‌و دراوه‌ته‌ پال ئە‌و (قاره‌مانه) قۆشمه‌یه ، هه‌رچه‌نده
قه‌کانی هه‌ریه‌که شه‌قلی مێژوویی کۆمه‌لایه‌تی و که‌ره‌سه‌و بابه‌تی
ده‌ورو زه‌مان و شوێنیکی جیاوازی پێوه‌یه . هه‌ر له‌به‌ر ئەمه‌ نه‌ته‌وه‌ی

کوردیش ئەتوانن شەخسیەتی « مەلای مەزبۆرە » بە قارەمائیکی
 قسەى خوش و فۆلکلۆرى خۆى بزانی . تا ئیستا سنجار بە کوردی
 کۆمەلە قسەى خۆشى « مەلا » بلۆکراوەتەو . بەکەم جار لە
 سالی ۱۹۳۹دا لەلایەن محەمەد مستەفا کوردی یەوە چاپکراوەو
 پیشەکیى بۆ نووسراوە (۷) ، دووهم جار خاوەنى چاپخانەى « تەرەقى »
 لە کەرکوک چاپی کردووە ئەم پیشەکیى بەى پیشووی لە
 چاپداوەتەو (۸) . سێیەم جار سالی ۱۹۶۷ لە چاپخانەى هەولێر
 گیوی موکریانى کۆمەلێک قسەى خۆشى مەلای بە ناوی « مەلای
 بەناوبانگ - مەلای مەشهور - بۆ پێکەنین » ەو لە چاپداوەو
 پیشەکیى بەکی بۆ نووسیوە (۹) .

محەمەد مستەفا کوردی « مەلا » بە کورد ئەزانن ، واتە لە
 ڕەگەزدا بە کوردی ئەزانن بۆیە لە پیشەکیى بەکەیدا ئەلێ :

(مەلای بەناوبانگ ناوی نەسرەدین و لە کوردەکانى مازندەرانى
 بوو بەلان ، ورشو گنجەلى رۆژگارى چەنگەر (چەپالەى) داو ،
 تا گەیاندوو بەتى بە شارى (ئاقشەر) وهاوچاخى (سولتان ئۆرخان)
 بوو و تا سەردەمى سولتان (یلدرم بايەزید) ژیاو . هەتاکوو
 سەرتەئای سەدەى حەوتەمینى کۆچى مابوو ، گۆبا پیاویکی زیرەکو
 زاناو خوش وەلام بوو لە گەل زاناياندا بە زانایى وە لە گەل نەزاندا
 بە پێى سەلیقەو هۆشى ئەوانە داو ، لە تەمەنى (۶۰) سالی لە
 ۶۷۳ى کۆچى لە (ئاقشەر) دا کۆچى داوى کردوو و گۆرەکەى
 لەویدا زیارەتگایەکی گەورە (۱۰) .

گیوی موکریانى ئەم پیشەکیى جارىکی تر نووسیوەتەو
 ئێنى زیاد کردوو و رای خۆى دەربریو و ووتیەتى :

بەلام لە چاپەکانى تری کوردی و بە تايەتى هی ییگاناندا گەلێک
 بیرو رای لێک جیاواز لەم بارەىو دەربرآو ، هی واهەیه لای وایە
 مەلا فارس بوو و گەلێکیشیان لەسەرئەوین کە مەلا نەسرەدین لە

په چه له کدا تورکو له دئی (سیوری هسار) له دایک بووه و له سالی ۶۸۳ ی کوچی له شاری (ئاق شههر) دا کوچی دووایی کردوو و له ناو بنه چهی خوی دا به هونروه و زانا ناو بانگی دهر خستوه و له چاپه کانی میریشدا به عه ربی ده زانن . پاشان موکریانی له زمان خوالی خوش بووان ئه مین فیزی به گو حاجی مسته فا پاشای نه مرودو مه و لانا زاده ره فعهت و ئه ده هم به گی چه رکه سه وه چیرۆکیکی سهیر دهر باره ی پهیدا بوونی قسه کانی مهلا نه گیریته وه (۱۱) .

به داخه وه ئه وانهی به کوردی قسه ی مه لایان چاپکردوه به ته وای بو ئه وه نه چوون که چۆن یه لیتن که « مهلا » کورد یا « قاره مانی » گالته و گه پی کورده .

خاوه نی رشته ی مرواری له بهرگی یه که مدا له سه ره تا که دا له م باره وه نووسیوی به : « ئه بئ ئیسه ئه وه بزاین که له ناو کوردا مهلا دهسته یه کی دیاری و ئاشکرابوون به وهی خوینده وارو زانیار هر ئه وان بوون . له هه موو وه ختی کاو له هه موو شویتیکا به په نجسه په نجیهان بوو راکیشاون . ئه م دهسته یه له ناو مهردوما تا ئه وه په ری په چاوی گه وره پی و ریز لی گیراوی به وه ته ماشا کرابوون . له ئیشی بچووک و زلدا پرس به وان کراوه . ته نانهت ناوی هچ کومه لیککی عم نه بوه به رامبهری له گه ل ناوی ئه وان بکا . له بهر ئه وه ناوی ئه مان له سه رزمانی گه وره و بچووک بووه . فه رمانی که ئه مان دایتیان گیرانه وهی نه بووه ، جا به م بوو نه یه وه هه ر کارو فرماتیک بووین دراره ته پال ئه وان و توویانه (مهلا وای ووتوه) یا (مهلا ووتی) ووتی ئه م ناوه له سه رزمانی خه لک هه مووی نیشانه ی خوشه وستی و گه وره پی ئه وان بووه . وه کو چۆن له مالیکا خیزانو مال و منالی نه و ماله هه ر کامیکیان ههستن و قسه به ک بکه ن بوو ئه وه که ئیتر نه و ئیسه کیشهی تیدانه بئ هه ر ئه لین (باو کم وای ووت) یا (باو کم ووتی) .

دیاره ئەم رسته نیشانه و بەلگە یە بۆ گەورەیی باوکە کە لە بەرچاوی خێزانه کەو ، ووتنی ناوی مەلایش لە بەرچاوی تیکرایی مەردمە کەو . ئەم سەمەرە یە بوو بۆیە لە زۆر شوێنی سەرگوزەشت و قسە ی کوردیدا ووشە ی (مەلا) پالەوانی سەرگوزەشتە کە یە . ئەم زایە گەر بە نێبەت هەموو ئەو قسانە شەو و نە یە تەدی کە ئەدریتسە پال (مەلا) خۆ بۆ زۆر لەو قسانە راستە ، بێ گومان زۆر جار بوو هەر (مەلا) یە کێ تریا کە سێکی تر قسە یە کێ خۆشی کرد بێ هەر دراو تە پال « مەلای مەزبورو » (۱۳) .

گالتە و گەپ ، وەك هەموو بەشە کانی ئەدەبی فۆلکلۆر و وەك بەشیکی ئەدەب بە تیکرایی جۆرە (هوشیاری یە کێ کۆمە لایە تی بە) کە لە شیوہ یە کێ تایی تە ی هونەردا دائەریژی و (زمان) و (ووشە) ئەیتتە کەرەسە ی ئەو دارشتە . جا سەرچاوە ی ئەو (کەرەسە) یە واتە زمان و ووشە کان چی بن و مولکی کام نەتووە بن ئەو ئەیتتە (هۆ) یە کە ئەو بەرھەمە بدریتتە پال ئەو نەتووە یە . لە بەر ئەو ی قسە کانی « مەلا » بە کوردی ئەگێریتە وە لە ناو کورددا باون ، ئەو ئەو قسانە مولکی نەتووە ی کوردن و خاوەن و قارەمانە کە شی قارەمانی گالتە و گەپی کوردە .

رەنگە بووتری کەوا ئەو قارەمانە — واتە — مەلای مەشهور و قسە کانی تەنیا لای کورد نین ، ل — وەلامی ئەمەشدا ئەلین ، گالتە و گەپیش وەك بەشە کانی تری فۆلکلۆر ، وەك زۆر داستانی دلداری و میژوو یی ، وەك پەندی پیشیان ، زۆری بەچەند زما تیکە هەن : باون و زۆر جاریش هەریەك پەند کتوومت وەرگێرانی پەندی نەتووە یە کێ ترە .

لە کاتی خۆیدا و وتان — کات و شوین — واتە ، زروفی — لە یەك چوو ، پەند و بەرھەمی فۆلکلۆری لە یەك چوو لای گەلیك نەتووە ئەھیتتە — کایەو . ئیستاش ئەلین کات و شوینی لە یەك چوو ،

روخسای له یه كچووی به ره و پیش چوونی میژووی ، قسه ی خوش و
گالت و گه یی له یه كچوو نه هیتته کایه وه . وهك به په نده كانسان
ووت - په ندی - هاوبه شی چند نه ته وه یه ك ههروه ها بهم قسه
خوژانهش نه لئین مولکی هاوبه شی فولکلوری چند نه ته وه یه ك .

که واته شه خیه تی « مه لای مه شهوور » راسته قینه بیت یا
خه یائی له ره چه له کدا له هر نه ته وه یه ك بوو بیت ، به لای ئیه وه
هر کورده و قاره مانئ گالت و گه یی کوردی به . یا نه و په ره کسه ی
نه توانین - بلین به شی کوردی پیوه به ، وه یا نه و قسانه ی که
له ناو کوردا باون ، با هه ندیکیان به زمانئ تریش هه بن . . . نه وانه
مولکی سامانی نه ته وایه تی کوردن . له سر نه م بناغه به له قوولی و
فله سه فه ی نه و قسانه نه کولینه وه که نه درته پال « مه لا » و به نژی
نه وه وه نه گپرتته وه ، نه و قسه خوژانه ، له لایه که وه پین که نینان
کردوه به مه به سو له ریگه ی پیکه نینه وه ئاسووده یی و خوشی نه خه نه
ژبان وه له لایه کی تره وه ، پیکه نینان کردوه به (هو) بو گالت و پین کردن و
پیکه نین . به هه مو و روخسارنکی ناشیرین و ناره و او چه وتی ژبان .
نه و قسه خوژانه ی له زمان « مه لا » وه نه گپرتته وه ،
ره خه گرتتیککی به ته وسه له رژئسی کومه لایه تی له که مو کورپی نه و
رژئمه و ژبانئ کومه لایه تی به تیکرای بی لام قسه کانی « مه لا » له و
رژئمه کومه لایه تی به ناچتته دهره وه که مه لا و قسه کانی تیابه ، یا بلین
ره خه به کی نهرمی به ته وسه وه به و هه ولداتیکه بو نه وه ی دهردی
کومه لایه تی و که مو کورپی ژبان له چوارچیوه ی نه و رژئمه خویدا
چاره سر بکری ، ره خه به له تهلارو بینای کومه لایه تی و ناگاته سر
ره گ و بناغه . جار و بار ره خه کانی مه لا ریک و ره وانرئزی کومه لایه تی و
لووتکی رژئمه که نه گرتته وه ، جار و بار ناچاره شیوه ی نیشانه ، یا ره مز
بگریته بهر .

په ندیکنی کونی کوردی هه به نه لئین : خوا کیۆ نه بیئت به فری

تختی ناکات (۱۳) . جا ئەم پەندە بکە بە حیکایەتییکی کاریکاتور، و تابلۆیەکی
 یۆ بکە و سەرەخواری بکەرەوه ، ئەم حیکایەتە ی مەلا ئەگریتەوه که
 هیوا یەکی زۆرو ئاوات و داخوازی ئەوهی تیا بە که زۆردار هیچ کات
 دەسلاتی نەبیت ، بەلام ئەیین خاوەن قەسە ی خوش رینگە ی نیشانە
 ئەگریتە بەرو زۆردار که بە لای خەلکەوه ئەبێ لەشیکی زەبەللاهی
 هەبێ لە وینە ی زلترین هە یواندا که لە بەر چاویا نەخشە ئە کیشری و
 ئە گێریتەوه ئەلین : دەستە مرۆتیک لە بەر مەلا دە پارێتەوه کە لە
 سەرمینبەری مزگوتی نامۆزگاری بە کیان بکات . ئەویش
 چوو سەری و رووی تی کردن ووتی : خەلکینە سوپاس و ستایشی
 خوا بکەن ، ووتیان بۆچی ؟ ووتی : چونکە بانی نەداوه بە حوشر ،
 گەر بانی بیوا یە بە سەربانە کاتانەوه ئە نیشتهوه و هەمووی بە سەرتاندا
 ئەرووخان و مال و تیرانی ئەکردن (۱۴) .

ئەم هیوا یە مەلا که ئاواتی ئەو خەلکە بە کهوا قەسە که یان
 حروست کردوه یا ئە بگێر نەوه یا ئە بیستن ، ئەم هیوا یە که زۆردار
 دەستی نەبیت و بانی نەبیت ، تا خەلکی مال و تیران نەبن ، ئەم هیوا یە
 ئەبیتە باوەرێکی ئەوتۆ که زۆردار کاتیک دیتەوه ریزی خەلکی و
 ئەچیتەوه پۆخی جارێ که بە تەواوی سەرگوێ بکری ، لێرەشدا
 لە تابلۆیەکی کاریکاتوریدا رینگە ی نیشانە ئەگریتەوه بەر .

لێرەدا زۆردار ئەخریتە شیوهی مەلیکی گەرەوه ، بەلام
 بەلندە یەکی ناشیرین و ئیسک قورس ، که وەختیک لە شت ئەچیت که
 سەرگوێ بکری و بە تەواوی روخساری ناشیرین بێ ئەگیرنەوه
 ئەلین « رۆژیک مەلا حاجی لەقلەتیک ئەگری و ئەبیتەوه مالتی و
 تەماشای سەزوسە کوتی ئەکاو ناشیرینی دیتە بەرچا و ئەلێ لە (مەل)
 تاجێ ، دوا ی که مەن بیر کردنەوه رانەپەری ، چەقۆیەکی زۆر تیز دیتێ ،
 دەنووک و کلکی لە بنداو هەردوو لاقی لە ئەژتۆدا ئەپریتەوه و لەسەر
 کورسی هک دایەتی و لە بەردەمیا رانەوهستی سەرنجی ئەداتێ و ئەلێ :

ها ئیستا له (مەل) ئەچیت (۱۰) .

چیرۆکه کانی مەلا هەمیشە لە رینگە (نیشانەو) رەخنە لێه
ناقۆلایی کۆمەل ناگرن . بەلکو زۆر جار رێک و پەوان رەخنە
دەرئەبرن . یا شیوەی چەند کەسیکی کۆنی میژووئەکن بە نموونە ،
بۆ ئەوەی لەو شیوەیدا رەخنە لە ئەمرۆو ناقۆلایی بارو کمانی
ژیانی ئەمرۆ بگرن .

بۆ ئەم مەبەسەش لە حیکایەتە کانی مەلا دا شەخسیەتی تایبەتی
خۆی دروست کراوە .

هەندێک لەو رەخنانە گشتین و باسی کەسیک یا بەدخواھیکە کە
مەلا پێ بە دل گالتە خۆی پێ ئەکات و لە رینگە ئەرگالتە پێ کردنەو
داخی دلی خۆی پێ ئەپێژی و رەخنە لەخۆی و کرداری ئەگرێ زۆر جار
ئەر « بەدخواھی » و بەدخواھانە تاوانباردێتە بەردەمی « مەلا » و
حیکایەتیش « مەلا » ی کردووە بە « قازی » بەک کە بریاری پردادی
خۆی یان بەسەردائەدات .

ئەم حیکایەتە قازی بەتی مەلای مەزبوورە لە زۆر سیماو
روخاریا لەو حیکایەتە ئەچیت کە ئەدرتێ پال « قەرەقۆش »
ئەمیش هەر چەندە لە ئەنجاما بوو بە پیاویکی خەیاالی بەلام لە رەگەزدا
کەسیکی راستەقینە بوو . ئەو بەهائەدین قەرەقۆشە بوو کە زۆر لە
چینگە خۆیدا بریاری سەیری بەسەر پیاوخرایاندا داووە جەرمانی
کردوون و پێ بە پیستی خۆیان سزای داوون . بەلام چونکە سزادانە کە
شیوەیەکی سەرو عەتیکە تیا دا بوو ، بۆیە زۆرداران و پیاوخرایان
سوودیان لەو « رەگەز » ی سەیری بەدیووە تا خواوەنە کە بەدناو کەن .
هەر و هەر ئەو حیکایەتەش کە ئەدرتێ پال « قازی » و قەرماندەر وایەتی
مەلا ، هەر لەو بابەتەن . لە حیکایەتی « مەلا » دا شەخسیەتی
راستەقینە میژووش بەکار ئەهێترێ و ئەگرێ بە نیشانەو رەمزێ
زۆرداری و خەلک چەوساندنەو . ئەوەش شەخسیەتی

(تیمووری لهنگ) • وهك ئەزانین تیمووری لهنگ له تیوان سالانی ۱۳۳۶ و ۱۴۰۵ ی میلادیا ژباوه (۱۶) • جا ئه و گالت و گه پهی له زمان مهلاوه ئەگێرتته وهو باسی تیمووری لهنگ ئەکات ، یا ئەبێ بەرهمی سەدی چواردهەم یا پاش ئەوه بیت ، یا تەنانەت زۆر جار ناوی تیمووری لهنگ هەر نیشانه یه و سوود له بوونی میژوویی ئەو بۆ ئەوه سێراوه ، که بکێرتە دیسه و پەرده بۆ هه موو پیاویکی زۆردار • هەر وه کو میللت که داهێنەری ئەو قسانه یه له و دیو پەردە ی باسی تیمووری لهنگه وه بلیت : زۆرداری و خرایه له هه موو شوپن و کات و سەده و سەرده میتکدا هەریه که و یه ک روخسار و مانا و جه وه هری هه یه و ئەنجامیش هەریه که • بۆیه قسه یه کیش که ئەمرۆ دروست بکێرت هەر ئەتوانی بدێرتە پال تیمووری لهنگ و به زمان مهلاوه بگێرتته وه • به لگشمان بۆ ئەم قسه یه ئەمه یه که ئەو قسانه ی باسی تیمووری لهنگه و له زمان مهلاوه ئەگێرتته وه شیوه و روخاریکی گشتیان هه یه و دەر باره ی هه موو که سێکی له وتنه ی تیموور ئەووتری • ئەو قسانه هیچ شکێکی میژوویی شەخی تیمووری لهنگ خۆی و میژووی سەردەمی ئەویان پێوه نی یه • له گەل ئەمانه شدا شەخیه تی تیمووری لهنگ له م چیرۆکانه دا به شیوه یه کی گالت و ته وس و کاریکاتۆری پشان ئەدریت • مه لاش له کانی دلوه گالت و به و شەخیه ته گه کات • ئەگێرتته وه ئەلین :

جارتک مه لای مه زبووره و تیمووری لهنگ له جه مامدا یه کتر ئەیین • په شته ماله کی تیمووری لهنگ چه ند ریز زێری لێ دراوه ، تیموور له مه لا ئەپرسێ : مه لا - من پیاویکی چۆنم • مه لا ئەلێ : پادشام تو پیاویکی زۆر باسی پینج سەد لیره ی زێری گه هیتیت • تیموور ئەلێ : تەنیا په شته ماله که م باپی پینج سەد لیره • مه لا ئەلێ : قوربان ئەوه شت حساب کردوه (۱۷) • گەر ئەم قسه خۆ شه وادەرخلێ که به لای گه له وه پیاوی زۆردار و

خوین رېژ هېچ ناهيتيت و به تهاوی دواپردی له تیان خسهلكو
 زورداریدا نه هيتيت ، تهاوه كانی تری مهلا دهر باره ی تیسووری
 له نك ، ههر له چوارچېوهی حوكمداری تیسووردا په خه له كردارو
 ژریمی نه گری و ه ناره زایی خهلكی به رامبر به وانه دهر نه بری و قسه و
 په خه ی نه خاته شیوهی گالته كردهوه نه گپړ نهوه نه لین .

روژنك تیسوور له مهلا نه سره دین نه پرس و نه لین : خه لیفه كانی
 عه باسی ههر به كه یان له قه یتكیان بووه وه كو (موفق بالله ومتوكله
 على الله ومعتمم بالله) وه ئیتر نه گهر من به كيك بوومايه له وان ،
 له وانه كامه یانم هه لېژار دایه ؟ مهلا خیرا له وه لاما نه لین - خاوه ن شكور
 بن گومان ، ناو نه نرای (نعوذ بالله) (۱۸) .

ههر له سر نه م په پرهوی په خه گرتی هتواشه له تیسووری له نك و
 رژیومی نه گپړ نهوه نه لین : روژنك مهلا قازنك له ناو روژنا سـوور
 نه كانه وه ، نه هیوی به دیاری بو تیسووری له نگی به ری ، له ری دا زور
 برسی نه بن لاقیتی قازه كه نه خوا . كه نه گاته خزمهت شاو دیاری به كه ی
 پیتشكهش نه كا ، تهاشا نه كا قازه كه لاقیتی نه ماوه . نه پرس نه م قازه
 لاقیتی نی به ؟ مهلاش نه لین شاهم خهلكی وولانی ئیمه گشتی یهك
 لاقن . له پاش چند روژنك مهلا له گه ل شادا بو گه ران به قه راخ
 جوگه له یهك دا نه روژنك نه بینن چند قازنك له بهر خور له سره یهك قاج
 راوه ستاون . مهلاش نه لین : شاهم تهاشا به فرمون ئهم قازانهش
 گشتیان یهك لاقن . پاشا فرمان، نه دا به جارنك كشه یان لن بكنه .
 قازه كان له تاوا به دوو لاق بالیان فش كردو هه لاقن . پادشا ووتی :
 مهلا نهوه ننه به دوو لاقیان هه به ؟ مهلاش گوتی نه گهر به دار كشه
 له توش بكنه به چوار بن ده فری (۱۹) .

له مهلاو تیسووری له نك گه لیک حیکایه ت نه گپړ نهوه و نه توانین
 له سر بناغهی نه وانه گه لیک لن کولینه وه بخه یه به رچاو .
 گهر شه خسیه تی تیسووری له نك له هه ندی حیکایه تدا دیم سی

پیاوی زۆردارین ئه‌یین له هه‌ندی حیکایه‌تی تردا هه‌ر ئه‌و شه‌خسه‌یه‌ ته‌ ئه‌بێ به‌ که‌سیکی ئاسایی وه‌ ئه‌خریته‌ چوارچێوه‌ی گالته‌ وه‌ قسه‌ خۆشه‌ ئاسایی به‌ کانی مه‌لاوه‌ . یاخود له‌ جیاتی ئه‌وه‌ی بووتری مه‌لا به‌ کابرایه‌کی ووت ، یا که‌سیکی دی بو‌ ئه‌وه‌ی تاپۆیه‌کی راسته‌قینه‌ بدری به‌ حیکایه‌ته‌ که‌ شه‌خسه‌تیکی راسته‌قینه‌ی وه‌ک ته‌یسووری له‌نگ ئه‌خریته‌ ناو چوارچێوه‌ی حیکایه‌ته‌که‌وه‌ . یا ئه‌توانین بڵین ئه‌و حیکایه‌تانه‌ بو‌ ئه‌وه‌ن که‌ قاره‌مانی گالته‌ وه‌گه‌به‌ که‌ یا بڵین مه‌لا وابه‌خریته‌ به‌رچاو که‌ پیاویکی قه‌له‌نده‌ره‌ ، واته‌ ده‌ربه‌ستی ژبان نیه‌ وه‌ کۆ له‌ گه‌وره‌ ناکاته‌وه‌ و جیاوازی له‌ تیوان گه‌وره‌و بچوو کدا ناکات و ره‌خسه‌ له‌ هه‌موو لا و له‌ ناریکی و چه‌وتی هه‌موو لایه‌ک وه‌ک ته‌گرێ جاروبار که‌ له‌و حیکایه‌تانه‌دا شه‌خسه‌تی ته‌یسووری له‌نگ وه‌ک که‌سیکی ئاسایی پیشان ئه‌دریت که‌ مه‌لای قه‌له‌نده‌ر گالته‌ی خۆی پێ ئه‌کات ، لێره‌دا ئه‌توانین قوولتر بڵین مه‌لا یا دانهری حیکایه‌ت پاشایان و گه‌وره‌ که‌سان له‌و قاله‌دا فیری نفه‌س بچووکی ئه‌کات . له‌و حیکایه‌تانه‌یه‌ که‌ ئه‌گیر نه‌وه‌و ئه‌لین :

روژێک مه‌لا له‌ گه‌م ته‌یسووری له‌نگ ئه‌چیت بو‌ راو ، بارگیریکێ یرو شه‌لی بو‌ ئه‌هین . له‌ ریگه‌دا دانه‌کاته‌ باران هه‌موو که‌سیک به‌ غار خۆی ئه‌گه‌یته‌ مالێ ، ته‌نها مه‌لا به‌جێ ئه‌میتێ . ئه‌ویش جل سه‌ کانی دانه‌که‌ نه‌بو له‌ ژیر خۆیدا رایان ئه‌خات ، تا ته‌ر نه‌بن . به‌ هه‌ر جورێک بوو گه‌یشته‌وه‌ مالێ . بارگیره‌ که‌ ئه‌باته‌ ته‌وبله‌و جل سه‌ کانی خۆشی له‌ به‌ر ئه‌کاته‌وه‌و ئه‌چیت لای شا . که‌ ته‌ماشای ئه‌که‌ن هه‌موو له‌شی ووشکه‌ ، سه‌ریان سوور ئه‌میتێ . شا پرسێ ها مه‌لا ئه‌یینم جله‌ کانت هه‌موو وشکن ، مه‌لا ووتی بو‌چی ته‌ر بێم ، من پیش ئه‌یوه‌ گه‌یشته‌وه‌ ئه‌م بارگیره‌ وه‌کو بالنده‌ ئه‌فری .

له‌یاش چه‌ند روژیکێ تر دووباره‌ چوونه‌وه‌ راو . ئه‌م جاره‌ ته‌یسوور سواری و لاغه‌ پیره‌ که‌ بوو ، واریکه‌وت درسان پاران به‌ من گه‌رمه‌کی

دايدا . هەر که سه له ترسی سه رماو ته و تووشی به غار خویان
گه یاندهوه ناوایی . ئەم جاره ته یووور به چی ماو هه موو له شی ته ریوو ،
تا نیوو ریۆ به له قه له قو شپی و چۆره چۆری ئاوه وه گه یشته وه ماله وه و
زۆر تووره بوو و به شوین مه لایدا ناردو ووتی : کوربه هه ی به دخوو
تۆ بۆچی ئەو درۆیه ت له گه ل کردم تووشی ئەو هه موو ئازارو
ته رو تووشی به ت کردم .

مه لاش ووتی : پاشا ئەگه ر تۆش وه ك من تی گه یشتت هه بوایه ،
وه ك من جله كانت ئەخسته ژیر خۆ ته وه و ته ر ئە نه بووی (٢٠) .

هه ر له قالی ئەم چۆره هیکایه ته کورتانه ی مه لادا که ته یوووری
له نگه یی کراوه ته که سی دووه مو دواندیتیک له پێوانیادا دروست
کراوه ، هیکایه تیکی تر ئە گێر نه وه که له و دیو په رده ی هیکایه ته که وه
فهلسه فه یه کی قوولنی گه ل ئە گێر پێته وه ئەو فهلسه فه یه ی له ئە فسانه و
چیرۆک و په ندی پێشینان و به شه کانی تری فۆلکلۆری کوردی یا دیان
فهلسه فه ی گه ل ده رباره ی جه وه هری ژیان دووباره ئە کریتسه وه .
له ژیان گه یشتی خه لک ئە خه ریتسه وه به رچاو . ژیان ئە کریتسه وه به
کیشه یه ک له پێوان چاکه و خراپه داو ئەو کیشه یه ئە کریت به جه وه هرو
هۆی ژیان و په یدا بوونی سروشت و کۆمه ل و ژیان .

هیکایه ته که ئە مه یه که ئە گێر نه وه ئە لێن :

ته یوووری له نگ له مه لاهه پرسی ، تا که ی ئەم خه لکه هه ر
ئه مینیت و ئە مریت ؟ مه لاش خه ر ئە لێن تا به هه شت و جه هه نه م پیر ئە بن .
دیسه نی له ژیان گه یشتن و فهلسه فه ی گه ل له ژیاندا ، له هه ندی
شوینی چیرۆکه کانی تری مه لاشدا ده ر ئە که وی .

گه ر ژیان خۆی بریتی بیت له بزوتنه وه ی جوولانه وه و ژیان
هه میشه له به ره و پێش چوون و پێشکه و تن داییت و هۆی ئە مه ش هه ر
ئهو بزوتنه وه به بیت ، یا له کونجی ئەو فهلسه فه یه وه پڕوانیسه ئەم
هیکایه ته که قوولی و وردینی خه لکمان به رامبه ر به جه وه هری

یەیدا بون و بەره و پیش چوونی ژیان پیشان ئەدات .

ئەگێر نەو ئەلین : لە مەلایان پرسی ئەم خەلکە بۆچی هەموو
رۆژتیک بەشیک بۆ ژوو و بەشیک بۆ خواروو ، بەشیک بۆ رۆژ هەلات
بەشیک بۆ قۆناو ئەچن ؟ مەلاش ووتی : ئەگەر گشت خەلک هەر
بۆ لایەك پروات ، لەنگەری دنیا تیک ئەچیت (۲۱) .

گەر لە قسەکانی مەلادا لە فەلسەفەی ژیان وردبینەوه یا دەر بارە
هەلسوگەوت و گوزەرای ژیان لە باری سەرنجی قسەکان بگەرێن یا
دەر بارە هەموو رۆوداوتیک و باریک و دیسەتیک ژیان و دەر بارە
تیکرا پتوێندی ئادەمیزاد لە گەل یە کدا لە کۆری ژیاندا ، پتوێندی
تاقە کەس و کۆمەل یا بە پێچەوانەوه پتوێندی تیوان دەستەکانی کۆمەل
هەموو جۆرە پتوێندی یەکی کۆمەلایەتی و ئابوری و تەنانەت سیاسی
ناوخەلک ، ئەیین بە ووردی و بە شتووی لە وردەشت دوان ، لـ
قسەکانی مەلادا فەلسەفە یەکی تەو و بوومان دەر بارە ژیان دیتە
بەردەم . ئەو فەلسەفە یەش بە (تانوپۆیەوه) لە هەموو فەلسەفە
قوولە کەمی بەشەکانی تری فۆلکلۆری کوردی جیا نییە . تەنانەت لە
ری پەوی میژووی فەلسەفەدا لە زۆر دیسەنی بیری فەلسەفی جیهان
ئەچیت ، بەلام قالبی گشتی ئەم فەلسەفە یە گالتەو پتکەنین و
گالتەپن کردزو نەخشە ی کاریکاتۆری یە . هەر لەم قالبەشدا جار و بار
هەندێ قسە ئەیین کە زۆر بە ئاسانی لە قالیکی لەسەر خۆ قسە
دانەدانەدا وێنەیان لە کتیبە گەورە و زەردەکانی فەلسەفە ی ئیسلامدا
ئەیین ، لە میژووی فەلسەفەدا گەلێک بیری جیا جیا دەر بارە ی (پارە) و
پتوێندی ئادەمیزاد لە گەل پارە داو رۆلی پارە لە ژیاندا ئەیین ، جا
گەر کۆمەلە قسە یەکی فەلسەفە سووفان دەر بارە ی پارە و ئەنجامی پارە
بخەینە بەرچاو ئەوسا گوێ لەم حیکایەتە ی مەلا بگرین ، قوولێ
بیری فەلسەفی حیکایەتەکانی مەلامان دەر بارە ی پارە و بەر هەمی
مادی لە ژیاندا بۆ دەر ئەکەوت ، ئەگێر نەو ئەلین :

جاریک مهلا دابهسته کی دانا بوو بۆ قاوممه ، قوتایی سه کانی
 ویستیان به فیئل سه ری بیزنو بیخۆن . ووتیان : مامۆستا خسه بهر
 هاتووه که دووسه بی دنیا ئاخر نه بیته ، که واته تۆ دابهسته بۆچی به؟
 سه ری بیره و بیکه به خیره با به هموممان بیخۆن . مهلا ووتی زۆر
 باشه . سه ری پری و بردیانه دهشت و لهوئی کردیان به بریانی و خواردیان .
 دواي تیرخواردن خستیان رووت کرده وه و چون بۆ یاری کردن و
 مهلا یان به دیار جله کانیان وه دانا . تا هاتنه وه مهلا جله کانیانی
 کو کرده وه و ئاگری تی بهردان ، تا هموو یان سووتان ، که فهقی کان
 گه پرا نه وه و جله کانیان به سووتای دیت به سه ری خۆیان داداو ووتیان :
 مامۆستا له ری ئی خوادا بۆچی ئه م په ندهت پین داین ، مهلا هیچ خۆی
 نه شله ژاندو ووتی :

ئیه بۆچی هینده چاوچۆک و چاو برسین . ئه ی سه بنی (قیامت)
 نی به ؟ ئیتر جلتان بۆچی به (۳۳) . له کوتایی ئه م حیکایه ته شهیدا ئه وی
 ئه یگیریتته وه ئه لیت : مهلا به و جۆره ههقی خۆی لڤ سه ندن (۳۳) .
 بڤ ئه وه ی بزائیت له و دیو په رده ی حیکایه ته که وه چ فه لسه فه به کی قول
 هه به . ئه م جۆره حیکایه ته بیجگه له دهر پری جیه وه هری فه لسه فه ی
 چاکه و خراپه شیکی تری تیا به که به تیکرایی له گه ل حیکایه ته کانی
 تری گالته و گه پی کوردی که په رده به کی (ئایی) یان پیوه به و باس له
 روانینه بیرو پای ئایی ئه کن و هه لویتیک به رامبهریان پیشان نه دهن .
 ئه خرینه خانه ی باسی ئاینه وه له گالته و گه پ و فولکلوری کوردیدا و
 ئه توانزی لڤ کولینه وه ی تابه تی له سه ر بنووسری . له کۆری
 فه لسه فه دا گه لیک قسه دهر باره ی گالته و گه پی مهلا ئه کرێ . گه ر له
 جیهانی فه لسه فه و ئه ده با نرخ و با به خیکی بهرز بدریت به « ئاده میزاد »
 به خۆشه ویستی به گهرو به گیانی دوستی و برایه تی و ته بایی ، گه ر
 ئه م گیانه به رزه کرایی به سروشتیکی به رزی ئاده میزاد . ئه و گیانه
 به بهرز گیرائیت له پیوه نده ی قیوان دوو ئاده میزادا ، له پیوه نده ی

تاقه که سو کومه لدا ، له پتوهندی تیوان دوو گه لې دته بر او نیوانه
 نه توه کانی سر زه میندا ، نه یینن حیکایه تیک که به زمانی مهلاوه
 نه گپریته وه سر زه مین نه کات به نیشتمانی نه و خه لکه ی له سر
 مه زوی نه ژین . گهر زه مین هه مووی له یه ک بچیت ، بوچ نه وی له سر
 زه مین نه ژین هاو نیشتمانی و برای یه ک نه بن . له زمان مهلاوه نه گپریته وه
 نه لین .

روژ تیک مهلا چوه سر مینبر رووی کرده خه لکی ووتی :
 خه لکینه بز ان هه وای وولاتی تیوهش وه کو هه وای وولاتی
 نیمه وایه . پرسى بان : به چى دا نه زانی مهلا ، ووتی : به ودا نه بز انم
 که هر نه ستیره یه کنی له وولاتی خو ماندا نه مدی ، له وولاتی تیوهش دا
 نه یینم . جا نه م جوړه پیره له به ره می زور له فیهل سووف و نه دیانی
 مه زنی جیهاندا نه یینن . فیهل سووفی روژه لات سه عدی شیرازی -
 نه فهر موئ :

بچته هر شو تیک رهنگی ناسمان هر شینه (۲۴) .
 رهنگ هه یه شیخی سه عدی مه به سی له دهر دو نازارو مه یسه تی
 بیت . ناده میزادی هه موو جیهان به هاوبهش بز انیت له دهر دو تالی
 ژباندا . به لام نه م قسه به ی کورد له زمانی مهلاوه نه یگپریته وه ، وه ک
 دیمان ناده میزاد له خوشی و ناخوشی و سره نجاما به هاوبه شی یه کر
 نه زانی گهر نه ستیره ی ناسمان و ناسمان خو ی و شوو روژو هه موو
 سروشت به لای مهلاوه بو هه موو خه لکی زه مین بیت ، نه بن خوشی و
 ناخوشی ژیر نه و ناسمانه شینش بو هه موو بیت جا له م حیکایه تدا
 دوو باره کرده وه ی قسه به ترخه کانی ، فیهل سووفه مه زنه کانی
 روژه لات و مرو قایه تی و پیاوانی مرو قه پرستی هه موو سه ده و
 دهور تیک نه یینن و گیانی به رزی پر خوشه وستی و برای ناخی دهر وونی
 نه توه ی کورد نه یینن . نه ماتوانی گه لیک زور تر لای قسه کانی مهلا
 بوه ستین له ژیر هر حیکایه تدا لې کولینه وه لې دو اتیک بنووسین و

یەهەیکەکی بەرزى ئەدەبى وەلسەفەى بدهىن ، بەلام وا دياره ئەوه
بۆ داتىك نەيت كه كۆمهله يەكى تـهـواوى ئەو قسه بە نرخانه
كۆبكرتەوه و بايشى هەر بۆ ئەوه تەرخان كريت .

قارەمانى خۆمالى گالتهوگەپ :

له مهيدانى قارەمانى ميژوويى گالتهوگەپى هاوبەشى نەتەوه كانى
پۆزەه لاتدا ، قارەمانىكى ترى گالتهوه گەپ بە ناوبانگه . كه له ناو
خەلكى پۆزەه لاتدا بە ـ بەهلولول ـ ناوى دەر كر دووه . له
سەر تايەدا كه بۆ ئەو كۆمهله چيرۆكهى مهلا نەسره دىن نووسراوه كه
بەشى پۆزەه لات ناسى ئەكادىمىي زانستى نازربايجان
چاپى كر دووه دەر بارهى ـ بەهلولول ـ گەليك قە كراوه ، له ويدا
ئەلى بەهلولول قسه كانى له وولاتى نازربايجان و له هه موو پۆزەه لاتدا
ناسراوون ، خەلكى ئەو ناوچەيه ـ بەهلولول ـ بە عەرب ئەزان و
له ناو خەلكدا وا ناوبانگى سەندووه كه براى خەليفەى گەورەى
عەباسى ـ هارونە رهشيدە (٢٥) . له ناو كورديشدا (بەهلولول) و
قسه كانى هەر بە ناوبانگن ، كورديش كه باسى بەهلولول ئەكەن واى
دائەتەين كه برايه كى شيتى هارونە رهشيد بووه . له لای هەندىك كەس
بەهلولول ، شيواندنىكى سەخيه تى راستە قىنەى شاعىرى ناسراوى
عەرب ئەبونواسه ، ياخود زۆر له قسه خۆشە كانى ئەبونواس . وا
ئەگىر ئەوه كه قسهى بەهنولول بن ، يا زۆر له وىكايە تانەى ئەبونواس و
قسه و باس له كوشكى خەليفەدا ، له لا پەرهى كىبى گەوره و
زەردووه هاوتە ناو خەلك و لى گۆرراوه و شتى خراوتە سەرو
قارەمانىكى بۆ دروست كراوه و ناو تراوه بەهلولول ، كورد ئەلین :

قسه يا له شيت بى نا له منال . واتە شيت و منال پىچوپه ناو شت
شارد ئەوه نازان و ئەوهى له دليانا ييت بە زمان ئەلین . بۆ ئە ئەم

بهلولولەي له ناو خەلكدا بووه به قاره مائىكى شىتى گالته و گەپ •
 قسەي حەق و راستە قىنەي به زمانه وه ئەگىرتە وه • قسەي حەقىش —
 وهك كورد ئەلەين — زۆر جار (پەقە) وهك بەردىك واپە ئەدرىت
 به سەرو گوڤلاكى پياوخراپان و زۆرداراندا، وه وهك حىكايەتى كوردى و
 پۆڤهلات جووتە شەخىيەتى مەلای مەزبوورە و تەيموورى لەنگى
 كوردبوو به بەمانەي زۆر رەخنە و زۆر قسەي حەق، هەر ئەو حىكايە تانەش
 جووتە شەخىيەتى بهلولول و هاروونە رەشىد ئەكەن به پەردە و بەهانەي.
 گىپرانە وه دروست كردنى قسەي حەقى تر • بەلام وهك ووتمان مەلا
 به پياويكى ژيرو زانا دروست كراوه به هلولوليش به شەت و قسە له
 روويهكى ئەوتۆ كه كۆ له هىچ وله كەس ناكاتە وه •

بۆ ئەوهى ئەم لى كۆلینە وه به توزىك قوولتر بخەينه بەرچاو •
 بابچىنە وه سەر پيشەكى به كەي ئە كادىبىيى زانتي ئازر بايجان بۆ
 قسەكانى مەلا نەسەدين له و پيشەكى بەدا ئەلەيت :

قسەكانى مەلا نەسەدين رەخنە گرتىكى نەرمە لى رژیوم و خوو
 رەوشت و عەدەتى كۆمەلايهتى ، بەلام قسەكانى بهلولول له سنوورى
 رەخنە ئەچنە دەرە وه بۆ چوارچۆهەي راپەرين و شۆرش رووبەر و وى
 هەمووشىتىكى نارە و او كۆن له كۆمەلدا • گەر قسەكانى مەلا
 نەسەدين كەم و كۆرى كۆمەل له سنوورى رژیوم كۆمەلايهتى به كەي
 خۆيدا چارەسەر بكات ، ئەوا قسەكانى بهلولول ئەو رژیومە
 كۆمەلايهتى به به جارىك ئەخاتە لاوه ، ئەيه وئى كۆن لايبات و تازه
 بپيئتە كايە وه له سنوور و چوارچۆهەي رژیوم و پەيوەندىهكى
 كۆمەلايهتى تازه دا • ئەو ناهەموارى و ناكوكى و نارىكى بانسە
 چارەسەر بكات كەوان له بەرچاو (۳) •

بەداخه و تايستتا له ناو كورددا هەولى ئەوه نەدراوه كه قسەكانى
 بهلولول كۆبكرتە وه له دەمه وه بخيژتە سەر كاغەز • هەر له بەر
 ئەوه شه كه ناتوانين ليرەدا لىكۆلینە وه به كى گەورە و فراوانى ئەو

ھسانەى بخەنە بەرچاۋ • لىزەداۋ لە باسى شەخسەتەى قارەمانى .
 بە ناۋباىنگى گالتەۋگەپى رۆژھەلات بەھلۈولدا ھەر ئەمەۋى ئەۋە
 جىم كە بەھلۈولش ۋەك مەلا نەسەدەن گەر شەخسەتەىكى راستەقىنە
 يىتت يا خەيالى ، يا نەسەتەىكى مېژۋۋى ھەيىتتو
 گورپىنەكى شەخسەتەى ئەبونۇئاس يىتت • گەر لە رەگەزدا لە ھەر
 نەتەۋەيەك يىتت يا قەسەكانى لە ناۋ ھەر نەتەۋەيەكى تردا بلاۋىن ، بەلام
 بەھلۈول بۆ نەتەۋەى كورد ھەر قارەمانەىكى گالتەۋگەپى نەتەۋەى
 كوردە • بەلگەشمان ھەر گەر بەلگەيە يەكە بۆ شەخسەتەى مەلەى
 مەزبورە ھىئامانەۋە • ئەۋىش ئەۋەيە كە قەسەكانى بەھلۈول
 شەخسەتەى خۆى لە ناۋ كورددا ناسراۋە ۋە قەسەكانى بەسە كوردى
 ئەگىرپىتەۋە ئەچنە سەز سامانى نەتەۋەتەى ئەدەبى فۆلكلورى كوردو
 زۆر لە قەسەكانىش تەۋا ئەۋەيان پىتۋە ديارى بەكە لە ناۋ كورددا
 دورست كراۋون شەقلى تايپەتەى كۈمەلى كوردەۋارى يانە پىتۋە •
 گەر شەخسەتەى بەھلۈول قارەمانەىكى ھاۋبەشى زۆر نەتەۋەى
 رۆژھەلات يىتتو لەۋ ناۋەدا قارەمانەىكى گالتەۋگەپى كوردش يىتت
 ئەۋا كورد خۆى خاۋەنى قارەمانەىكى گالتەۋگەپى نەتەۋەتەى خۆتەتەى
 كە ھەر لەۋ تىپە يا جۆرەى بەھلۈولە ، واتە قەسەۋ ھىكايەتەكانى
 راپەرىن ۋە ھاۋارىيەكى پىر لە داخ ۋەكىنەۋ رەقە بەرامبەر بە ناپرەۋاىى ۋە
 ناخۆشى ژيان • پەرەۋىكى پىرۆزى موسلمانان ئەلې : (ناقل الكفر
 لىس بكافر) (۳۷) واتە ئەۋە كەسەى قەسەى كافران ئەگىرپىتەۋە (بەۋە)
 تابو بە كافر • بۆ ئەينىن كورد ناۋى كەر ئەحمەدى لىس قارەمانى
 گالتەۋگەپى نەتەۋەتەى بەى خۆى ناۋە •

قەسەكانى كەر ئەحمەد لە ناۋ خەلكى سادەۋ خوتىندەۋارى سەردەمى
 راپرۋودا ۋەك يەك گىرراۋەتەۋە • بەلكو بەشى زۆرى قەسەكانى
 كەر ئەحمەد لە ناۋ مزگەوت ۋە مەلاۋ فەقىدا بلاۋ بوۋە • پىساۋانى دىن ۋە
 زانا موسلمانەكانى كورد ئاسۋىتەكى فراۋانى پىر كىردنەۋەۋ جىھان

حینیان بووه ، بویه قسه کانی کفرئه حمه دیان بلاو کردۆته وه . ههروه که
 لهو قسانه دا (سهرزاری) او روخساری حمه وه دیان نه دیی که
 رهنگه نه زان به (ناره وای) بداته قه لهم . زانایانی موسلمانان کورد ،
 قوولی و جه وه هری کومه لایه تی قسه کانی کفرئه حمه دیان لیک داوه ته وه .
 گهر قسه کانی « کفرئه حمه د » قسه ی قاره مایکی راسته قینه سه
 بوایه وه همووی بیکه وه کۆبکرایه وه و بدرایه ته پال زانایه کی کوردی
 موسلمان . گومان له وه دا نه ئه بوو که ناوی ئه و قاره مانه ی ئیستا
 بۆته په رده ی گالته و گپ ئه بووه ناوی متصوفی کی گه وره و قسه کانی
 ئه چوونه ریزی بیری فه لسه فی و تصوفی کورده وه . رهنگه قسه کانی
 کفرئه حمه د له روخساردا ساده بن و نه نووسینه وه و بلاو بوو نه بو نه وه دیان
 به ناو خه لکدا و له لایه زه خه لکی ساده وه . گه یانه وه دیان دیمه یکی
 ساده یان داوه به و قسانه ، به لام له جه وه ره و مانای قوولدا ، زۆر له
 قسه ی جه لاج و فه یله سوفه متصوفه کانی تری موسولمان ئه چیت که
 به و ریگه و ریچکه یه دا رویشتون .

دیان به داخه وه قسه کانی کفرئه حمه دیش تا ئیستا نه چوونه ته سه
 سه رکاغه زو کۆنه کرا و نه ته وه له پال ئه وه شدا ئاسۆته نگی بیر کردنه وه ی
 گه لیک ره خه گر و اما ن لێ ئه کات که نه توانین لێ کۆلینه وه به کی فراوانی
 قسه کانی ئه ویش بخه یه به رچاو .

له باسی بیری وردی فه لسه فه و تصوفدا ، گهر به مانه و یت سه ره تابه که
 بۆ ئه و بیره دابنن له ناو کورددا . بێجگه له به ره سه م و کیتی زانا
 موسولمانه کانی کورد ، که زور به یان به زمانی تری — نا — کوردی —
 توو سراون ، له ناو خه لکدا و ینه به کی روشنی ئه و بیره ئه یینن . له
 باسی په ندی پیشیناندا چه ند و ینه به کی « بیری » فه لسه فی و
 « تصوف » ی کوردمان خسته روو ، لیره شدا شایانی باس کردنه که
 قسه کانی کفرئه حمه دو گه لیک چیرۆکی « بێ ناو » و قاره مان بخه یه وه
 یاد . که خاوه نی رشته ی مرواری هه ندیکانی کۆ کردۆته وه .

ئەو قسانەى بىرى فەلسەفى و تصوفى كورد بە شىۋەى گىشتى .
لە سنوورى فەلسەفى ئىسلامى داىە و رەنگە ھەر يەكەشى بېچتەو ھە سەر
رېچكەى يەكى لە مەزھە بە ناسراوە كانى فەلسەفى ئىسلام .

بىروراي فەلسەفو تصوفى ئىسلام لەلای كورد باسىكى گىرنگ و
شاىانى باسە . گەر سەرەتای ئەم بىرە لە فۆلكلۆرى كورددا « لەسە
ئەفسانە و حىكايەت و پەندى پېشىنان و گالته و گەپدا » بىنن . ئەو
« تەلارى » ئەم بىرە لە شىعەرى زۆر لە شاعىرو روژن بىرانى كورددا
دىارە . ھەرچەندە تا ئىستا لە ناو كورددا بە دە گمەن كەسانى ئەو تو
ھەلكەو توون كە لەسەر فەلسەفەيان نووسىن ، بەلام ئەوانەش
بەداخو ە . چونكە لە سامانى نەتەوايەتى كورددا براون ھىچ لاىە كيان
بەلای بىرى فەلسەفى فۆلكلۆرى كوردو فەلسەفى زاناىانى وەك .
مەلای جىزىرى و بابە تاھىرى ھەمەدانى وە ئەحمەدى خانى و مەولەوى
و مەھوى روژن بىرانى تى كوردەو ە نە كوردۆتەو ە .

لەپال ئەو قارەمانانەى گالته و گەپدا كە باسمان كىردن ، لەسە ناو
كورددا گەلىك قارەمانى تى خۆمالى گالته و گەپ ھەن ، كە ھەر
يەكە لە مەيدانى بەرە و پېش چوونى ژبانى كۆمە لاىە تىدا نوئىنەرى
جۆرە « رووداو – واتە – ظاھرە » يەكى كۆمە لاىە تىن . بۆ نموونەى
ئەو جۆرە قارەمانانە – لە كىتەبى – گالته و گەپى – بىرەمىردداو لە
رشتەى مروارىدا لە قەسى ناوخەلكدا شەخىيەتى « لالەسەرحەد »
ئەبىنن . كە بە شىۋە يەكى تاىيەتى ، لە مەيدانى حىكايەتى گالته و گەپ
گىررانەو ەدا « خەو كەى لالەسەرحەد » بە ناو بانگە . كە بە چەند
جۆرەك ئەگىررېتەو ە لە دوو كىتەبى ناو براودا بە جۆرەك
نووسراو ەتەو ە « لالەسەرحەد » نموونەى سەرخىلىكى عەشیرەتى
كۆچەرى « جاف » لە « كۆتايى سەدەى تۆزدە ھەم و سەرەتای
سەدەى يىستەمدا .

ئەو قسانەى لە زمانى « لالەسەرحەد » ەو (۲۸) ئەگىررېتەو ە يا

ئەدرتە پال كوردىكى كوچەر يا لادى يەكى ئەو سەر دەمە ، يا لى
 ھەندى چىكايە تدا باسى عەشیرە تى « ھەمە وەند » ئەكات • ھەموو ئەم
 چىكايە تانە دیمەنى ژبانی كۆمە لایە تى ئەو سەر دەمە ئەگىر تەوہ •
 خوە كەى « لالە سەرحەد » وینە یەكى روۆشنى خۆشە وىستى
 تیرە و عەشیرە تە كە بەلای زۆر لە زانا يانی كۆمە لایە تى بەوہ سەرە تاي
 ھەستى نە تە وایە تى و نىشتان پەر وەرى یە •

« لالە سەرحەد » لەو خوە (سیرە خۆشە دا دەشتى شارە زوورو
 بە ھارە كەى ئەكات بە بەھەشتو لە ناو جاف دا « روۆغزايى » وە لى
 عەشیرە تى كورد دا « جاف » و لە نە تە وە كانی دە و روپشتا كورد لى
 ھەموان زیاتر لە « بینایى چاوان » نزیك ئەخاتە وەو بە « بەھەشتیان »
 دا ئەنئى •

قسە كانی « لالە سەرحەد » و ئەوانى تری لەو « تىپە » ، ھەموویان
 لا پەرە یەكى تری مێژووی كۆمە لایە تى تیرە كانی كورد ئەگىر تەوہ •

لە زۆر چىكايە تدا باسى « جاف » و « ھەمە وەند » و رینگە گرى و
 كاروان رووت كوردنە وە لە قالىكى پىكە نیندا ئە كرى • بەلام گەر
 سەرى بكەیت ھەر لەو باسانە ئەچىت كە لە یادداشتى ئەو گەشت
 كەرە كۆنە بىگانانە دا ئەبىنن كە ھاتوونە تە ناو كوردە وارى بەوہ •

دەر بارەى « ئابىن » یش ھەر لىم چىكايە تانە دا دوو روخسارى
 نە تە وەى كورد • لە لایە كى ترە وە لە ناو نە تە وە یەكى سادەى ، زور بە
 نەخویندە وارا لە دىن نەگە یشتن و لە بەندى پەرە وە كانی ئەو دىنە
 « نەگە یشتن » بە ھۆى عەرەبى نەزائىنە وە ، وە بە ساكارى و رووكەش
 دەست دانە بە جىھىتانی پەرە وە كانی ئابىن • ئەم چىرۆكانە ھەموو ، لە
 رووی مێژووە وە ، لەو سەدە و كات و شوپنە دا ، واقور ماوى و
 سەرسامى تیرەى كوچەر و نەخویندە وارە بەرامبەر بە دىمەن و
 داھىتراو و روخسارى تازەى شارستانى و ئەو ژبانی كۆمە لایە تى

تازمه که شارستانی به تی نه پینته کایه وه .

گەر ئەم حیکایه تانه له لایه که وه دیمه نی ئەو رووداوهی میژووی
کۆمه لایه تی بن . له لایه کی تره وه « قاقاپیکه نین » ی ناخی دهروونی
شارستانی به تین به ژبانی « کۆچهری » و « نهزانی » و « نهخۆشی » و
به هه موو دیمه نه کانی ژبانی کۆمه لایه تی دواکه وتوو .

گەر کورد « لاله سه رحه د » ی « رۆغزایی » کردیت به دیمه نی
ئهو رووداوه له ئه ده بی گالته و گه پی فۆلکلۆردا ، ئەینین هه ر له و
حیکایه تانه دا که له ناو عه نیره تی « جاف » دا هه یه به تایه تی ئەو
حیکایه تانه ی له رشته ی مرواری دا کۆکرا و نه ته وه ، شه خسه ی تیکی
راسته قینه ی میژوو نه گریته به کۆله که ی ئەو حیکایه تانه و هه ر له ناو
« جاف » دا نه پینته هۆو رابه ری به ره و شارستایتی رویشتن ئه ویش
شه خیه تی ناوداری « مه حمود پاشا » ی گه وره یه .

ئه گەر « لاله سه رحه د » قاره مایکی دێهانی بیت ئەوا له فۆلکلۆری
کوردیدا و پنه قاره مایکی شارستایتیش هه یه ، که له بنه ره تدا
شه خسه ی تیکی راسته قینه یه و له سه ده ی پینشوودا له شاری « سلیمان »
ژباوه و ئیستاش قسه ی کۆنو و تازهی به زمانه وه نه گه ی پر پینته وه ، ئەویش
قاره مانێ به ناو بانگی گالته و گه پی کوردی « ئەحه ی کپنو و » ه (۲۹) .

قسه کانی « حاجی ئەحمه دی کورنو و » به ره ه می ژبانی شارستانو
سه ره تای په ی دا بوونی ژبانی تازهی شارستایتی به له ناوچه ی
« بابان » دا . ئەم قسه نه ش فرکه ی پر له پیکه نینه ، به ژبانی دواکه وتووی
دیهاتیک که له کۆشی « نهزانی » و « هه ژاری » و « نهخۆشی » و
ناهوشیاریدا « واژه ی » دی . له پال ئەمه شدا ئەو قسه نه و هه موو
ئه وانهی له « تیبی - یاجۆر » ی ئەون ره خنه یه کی نه ره له و دیمه نو
باره ناشیرینه ی له ژبانی کۆمه لایه تی شارستاندا نه پینتی .

له باره ی ره خه و - پین - پین که نین و - گالته پین کردنه وه ، ئەم
چیرۆکانه هه موو مه ی دایکی ژبانی کۆمه لایه تی و رۆژانه نه گرنه وه

باس له هموو جوړه پيوه ندى به كى كومه لايه تى نه كه نو چوه ونى
 گه ليك روخسارى هم پيوه ندى يانه دهره خن . پيوه ندى تيوان
 « ژنوميرد » ، « بولو كوخسو » و جوړى ژنه تان و شوو كردن ،
 باسى گوزهرانى خه لكى ، كارو كاسبى و مامه لى روژانه ، « سوو » و
 « سهلم » و « بازرگانى » ، په نابردنه بهر نوو شته نووسين و بهر جادوو
 بو « گري » كردنه وهى ، سهختى ژيانو ته ننگ و چه له مهى ژيانو بارى
 كومه لايه تى . نه مانه و گالته پي كردنيان كه ره سهى نه و جوړه
 چيرو كانه و گهر ره خه لى گرتيكي چه وتى ، له م په يوه ندى انسه دا
 نه ريش بيت و شتيكى وى تيا دهره نه كه ویت كه « خه لك يا گهل » كه
 خو داهيترو بلاو كه ره وهى قسه كانه ، نيازی سهر تاپا گورپنى بارى
 كومه لايه تى هه بيت . گهر نه مهش ديار نه بيت ، خو قسه كان له
 خو ياندا به لگه ناره زايين له « چه ونى » و « دوا كه وتن » و سهره تاي
 هوشيار بوونه وه و له « خه وه لسان » و راپه رينو وینه دسه ست
 دانه گورپنى بارى كومه لايه تين هم « رووداوه » كومه لايه تى به . له
 جه وه ردا ، له هموو شوتين و كات و سه دمه به كدا هه ريه كه و ههر
 نه مينى ، به لام « ورده شت » واته « تفصيلات » ي به پنى شوين و
 كات و زمانه نه گورپيت و له هموو بهر گيكيشدا هه به لگه نى
 به ره وييش چوونى كومه له .

قاره مانى گالته و گه پ ، له گهل روژدا نه گورپيت و ههر دهر ورو
 زه ماتيگ جوړه قاره ماتيگ و جوړه قسه و حيكايه تيك دينيته كايه وه .
 بويه نه بينين له پاش جهنگى به كه مى جيهانه وه چه ند قاره ماتيكي تری
 گالته و گه پ هه ن ، كه حيكايه ته كانيان وینه گالته كردن به ژيانى
 دهره به گايه تى دهر و به رى عوسمانى به كان و گيرانه وهى حيكايه ت
 دهر باره ی نه و دهره به گه نه خوینده وارانہى له پاش نه و جهنگه پايه
 بلندی فرمان به ريان دراوه تى ، له جه وه ردا ره خه و گالته پي كردن و
 پي كه نينى ناره زايى دسه تى روشن بيريا به نيستلاحى نه و دهره ،

پتکه نینی « منوره » ه کانه به « بهرہی » کونی فرمانرہواو بسہ
رژیمی کونی کومہ لایہ تی •

لہم مہیدانہدا ئەتوانین گەلیتک ناوبکەین بە نموونہ ، دەربارہی
ئەوساوە ئەمرۆش کہ قارەمانی زیندوی گالتەو گەپمان ھەبە ، لـسـہ
بەرچاوی خۆمان خۆیان لە باسی کومەلدا دوو قسە ی خۆش ئەکەن لە
ناو خەلکدا « دە » یان بە زمانەوہ ئەگێریتەوہ • بەو جۆرہ ئـسـو
قارەمانی قسە خۆشانە ی ئەمرۆ لە ناوماندا ئەژین سبەینج لـسـہ ناو
لاپەرہی میژووی ئەدەبی فۆکلۆردا ئەبن بە قارەمانی خسە یالی ی
میژوو گەلیتک قسە ی روژانی داھاتووش بسە زمان ئەوانسەوہ
ئەگێریتەوہ •

گەر ئەمرۆ لە ژبانی روژانەماندا تەماشایەکی ئەو پیاوہ قسـہ
خۆشانە بکەین کہ لە ناوماندا ئەژین ، زۆر باش بۆمان دەرئەکەوێت کہ
قارەمانی گالتەوگەپ چۆن لە دایک ئەبێت و دروست ئەکریت و چۆن
پەرورده ئەکریت و گەرہ ئەبێت و ئەچیتە سەر لاپەرہی میژووی
ئەدەبی فۆکلۆر •

ئێستا لە ژبانی ئەمرۆماندا لە ھەر ناوچە یە ، یا شارە ، یا گوندە ،
کەسێ یان چەند کەسیکی قسەخۆش ھەن ، کہ ئەمانە یا یسە کیکیان
بەرہ بەرہ ، لە گەل ئەو پەرہسە ندنەدا کہ باسمان کرد ئەبیتە قارەمانی
گالتەوگەپی ھەموو نەتەوہ و دوور نی بە بێتە قارەمانی چەند نەتەوہ یەک
یا ھەندێ لە قسە کانی بسە زمانیکی تر بدريتە پال قارەمانی ئـسـو
گەلە ی تر •

بەم جۆرہ ئەمرۆ لە ژبانی کوردەواریدا لە ھەر ناوچە و شارە
ئەتوانین ناوی چەند کەسیکی « قۆشمە » و قسە خۆش بیستین ، بەلام
میژوو ناوی کامیان ئەھیتتەوہ و قسە کانی سەدەو سەر دەم ئەداتە
پال کامیان • ئەوہ شتیکە میژوو دوا روژ بریاری ئەدات و چەرخ
بەرہ و پیتش چـسـوونی دەروران ھەمیشە شتی تازەو سەیریش

ئەھمىيىتى كايەوۈ . بۆيە لېرەدا باس لەو قسەخۆشانە ناگەين كسەوا دەورانى ئەمىرۆ تائىستا كوردونى بە مولكى تاقە كەس و لەوانەيە دوا رۆژ زۆريانە بە ناوى يەككەوۈ لە مانەيا بە ناوى كەسكى ترەوۈ تۆمار كات و پەخنەگرانى ئەدەب و نووسەرانى مىسژووى فۆلكلوريش بيانەنە پال مىللەت و يانگەن بە كەرەسەى لى كۆلىنەوۈى كۆمەلايەتى .

ئەدەبى نووسراوى گالتەوگەپى كوردى

تائىستا لە كوردیدا لەم بارەيەوۈ تەنيا ئەو « سىن جار » نووسىنەوۈيەي قەكانى مەلای مەزبۇرەمان ھەيە ئەسەرە گەرە بە نرەخەكى زانا ئەلەئەدىن سوجادى رشتەى مروارىيە كە لە نامەخانەى ئەدەبى كوردیدا جىگەيەكى تايەتى و ديارى بۆ خۆى گرتوۈو تا ئىستا سىن بەرگى و ھەر بەرگە لە ۲۰۰ لاپەرەدا لە سالانى ۱۹۵۷ و ۱۹۵۸ دى روشنايى ديوۈ ھيوادارين خۆيندەواری كورد لە بەرى بەرگەكانى تىشى بى بەرى نەيىت .

رشتەى مروارى لە كۆرى ئەدەبى كوردى و پەخنەى ئەدەبى و لە مەيدانى باسى گالتەوگەپى فۆلكلوردا باسىكى ووردو لى كۆلىنەوۈيەكى تايەتى نەيىت .

پىرەمىردىش وەك رۆشن بىرىكى گەرەى كورد كە ئەركى خۆى لە زۆر مەيدانى ئەدەب و رۆشن بىرىدا بەرامبەر بە نەتەوۈكەى بەجىن ھىتاۈ . لەم مەيدانەشدا قسورى نەكردوۈ و ھاتوۈ كۆمەلىك لە گالتەوگەپى فۆلكلورى كوردى كۆكردۆتەوۈ بە ناوى « گالتەوگەپ » ھوۈ لە چاپى داۈە .

خاۈەنى رشتەى مروارى جارىكى تر ھەموو ناۈەرۆكەكانى « گالتەوگەپ » پىرەمىردى چاپ كىردۆتەوۈ ئەو « ئەسەرەى » پىرەمىردى نەمى لە دەردى « كەمژمارەى » و « چاپخراپى » و نەمان و دەست نەكەوتن رزگار كىردوۈ .

رشتەى مروارى ھەر كىتپى گالتەوگەپ و فۆلكلور كۆكردنەوۈ

نییه ، به لکو وهك به شی زۆری به رهه مه به زرخه کانی عه لانه دین
سوجادی ، سروشتیکی ئه نسکلۆپیدی یانهی وای هه به که له گه
پلهی رۆشن پیری و چاهه مه نیی کوردیدا ئه گونجین .

ههروهك زانا باش له شوین و کاتی چاهه مه نیی کوردی گه یشتبێ و
یهوێ هه ر که کومه له به رهه میتکی نووسینی ته و او بوو هه لی چاپی بۆ
هاته پێشه وه ریگه ی خۆی بگری به ره و چاپخانه ، بێ نه وه ی چاره پری
بیت که هه ر جۆره باسه له سیاره به کی جیادا له ژیر ناویکدا چاپ
بکات و هه ره که ی به رتته وه سه ر به کیک له سه رچاوه کانی زانستی
ئاده ب و زانست به گشتی .

بۆیه له رشته ی مرواری دا ، کومه لیک له به شه کانی فۆلکلۆر
ئه یین رسته چیرۆکیك کۆکرا و نه ته وه و نووسرا و نه ته وه که ئه چنه ریزی
ئه فسانه ی کوردی به وه ، چونکه که ره سه کانی ئه و چیرۆکانه هه ر له
که ره سانه ی ئه فسانه ی کوردین که له مه و به ر باسان کردن .

هه ندێ چیرۆکی تر کۆکرا و ته وه و نووسرا و ته وه ، که ئه چنه
ریزی حیکایه تی کوردی به وه ، ئه ویش هه ر له به ر ئه وه ی که ره سه که ی
له که ره سه ی حیکایه ت و به کورتی قاره مانه که ی له با تی « دین و درنج » و
هه ندێ « په له وه ر » ئاده میزاده و حیکایه ته کان چیرۆکی کیشسه ی
ئاده میزاد ئه گپێ نه وه له گه ل ژیا نا .

له رشته ی مرواریدا گه لیک لاپه ره و باس هه به ، که ئه چنه ریزی
زانستی فۆلکلۆره وه به گشتی ، به لام دوورن له باسی ئه ده بی
فۆلکلۆر . ئه و باسانه بۆ گه لیک لێ کۆلینه وه ی زانستی تریش به کار
دین . له کۆری فۆلکلۆردا کومه لیک عاده ت و ره وشت و خسووی
کونی ناو کورده واری ی کۆکردۆته وه که له مه و به ر ئیسماعیل حه قی
شاوه یس له ژیر ناوی « پروبوچی پێشینان » دا هه ندێ باسی له وه وه
زیککی له سالی ۱۹۳۳دا نووسیووه ته وه و (۳۰) چاپی کردووه ، ئهم
جۆره باسه که ره سه یه کی ده وه له مه نده بۆ ئه و زانا یانه ی به ژیا نی

كۆمهلهۋە خەرىك ئەبن ،

لە چەند لاپەرهەپە كى تر دا هەندى زانىارى بە نرخی دەربارەنى
رۆژو سالى مانگ كۆكردۆتەۋە كە بۆ ئەۋە دەست ئەدات بىكرىت
بە سەرەتاي بايىكى دريژ دەربارەنى زانستى «فەلەك» لى لاي
كوردان ، بە تايەتى گەر تۆزى دريژ ترو وردتر لە سەر حسابى
گلەزەردە زاناي گەورەى «فەلەك» ى كوردان شىخ حەسەنى
گلەزەردە بدوايە .

«رشتەى مروارى» لە گەلىك لاپەرهەپە دا وەسفى چەند دەورىكى
مىژوۋى زىانى كوردان و ناوچەى سلىمانى خستۆتە پيش چاۋ ، بە
تايەتى دەورى جەنگى بە كەمى جىهان و سالانى گرانى و رۆژانى شىخ
مەحمودى نەمرو لافاۋە دوا بە دواكانى سلىمانى . ئەم وەسفا نە
پال «فاكتە» مىژوۋى بە كەمى خۆيدا يارىدە بە كى باشى مىژوۋ ناسان
ئەدات كە بە جۆرىكى راستەقىنە لە مىژوۋى نەتەۋە كەمان بىكۆنەۋە .
زۆر باسى لەم بابەتەى رشتەى مروارى ئىستا لاي خۆتەرى كورد
ئەو نرخی نى بە ، چونكە ئەو شتەنى لەۋيدا وەسفى كراۋە وان
لە بەرچاۋا لە سنوورى پىرەۋەرى ى خەلك نەچوۋنەتە دەرەۋە . بەلام
ئەو باسانە بۆ سالانى داھاتوۋ بايەخىكى زۆرى ھەيە .

لىرەدا جىگەى يادداشتىكى ئەدەبىى بچووك تۆمار كەرنە . لە
سالى ۱۹۵۲ كە زانا ئەلەئەدىن سوجادى كىتى «گەشتىك لى
كوردستانا» ى چاپ كەردوۋ باسەكانى بە لاي زۆر كەسەۋە سەىر بوۋ ،
لە وەلامدا ئەى ووت : من ئەمەم بۆ ئەمىرۆ نەنوسىۋە ، دواپوژ
نرخی ئەزانن . ئىستا كە زۆر بەسەر نووسىنى ئەو كىتىدا رانە بووردەۋە ،
ئەينىن زۆر لە باس و زانىارى بە كانى ، تەنانەت لى روى روخسارى
«جوغرافى» ى وولاتىشەۋە نرخیكى گەورەى ھەيە . رشتەى مروارى
لە پال تۆمار كەردنى حىكايەت و ئەفسانە وەسفى مىژوۋيدا ھەندى
شتى تىايە كە ئەچىتە خانەى «ھەۋالى ئەدەبىى ەۋە» وە بۆ مىژوۋ

ئەمىنەتتەۋە • نىروونەي ئەمانە ئەۋ دەنگ وباس و قە خۆشانە يە كە
 لە نيوان گەلىك لە شاعيراندا رووي د'ۋە • قسەي خۆشى « شىخ
 رەزاي تالە بانى » لە مەيدانى ئەدەبدا ئەچىتتە پال شىعەرە كانى و
 تابلۆ يەكى ژيانى زانستى و ئەدەبى وولات لەو سەردەمانەي رابوردوا
 نەخشە ئەكىشى • ھەندى پارچە شىعەرى تازە ۋ ھەندى نامەي ئەدەبىي
 تۆمار كىر دوۋە لە فەوتاندن پاراستوونى • لەوانە نامە يەكە كە شاعىرى
 بە ناۋ بانگ « نارى » - مەلا كاكە ھەمەي يىلو - بۇ شىخ مەحمودى
 نەمى نووسىۋە پارچە يەك لە نووسىنى پەخشانى كوردىي سەردەمى
 نارى و ئەيدىيانى ۋەك « نارى » مان پىشان، ئەدات (۳۱) •

خاۋەنى رشتەي مروارى گەلىك قسەي خۆشى دەربارەي
 « نەزانى » ۋە « ۋىل » دوورى تىرە كۆچەرە كان نووسىۋە تەۋە با
 ھەر تەماشاي ئەۋە بىكەن بزەنن دەربارەي ئەۋ ھەلگە ۋ تۈۋەي رابەرى
 جاف ئەلچى چى ؟ كە لەم بارە يەۋە نووسىۋە :

« مەحمود پاشاي جاف يەككىك بوو لە پىاۋە ھەرە گەۋرە كانى
 كورد ئەۋ پىاۋە بوو كە لە گەل « ۋەسمان پاشاي » برايا دەستە جەۋى
 ەشرەتى جافيان گرتبۈە دەست ۋە ھەليان ئەسۋوراند ئەۋ ەشرەتە كە
 خاۋەنى چل ھەزار خىسۋەت ۋە لە « شاكەل » ۋ « شىروانە » ۋە
 دايانگرتبۈۋ تا « شاقەلا » ۋ « مەۋلاناۋا » ئەمە لەلا يەكەۋە لەلا يەكى
 ترەۋە ئەم مەحمود پاشايە ۋولاتانى دىبوو ، پىاۋانى گەۋرەۋ كۆشكى
 ۋالى ۋ پادشاهانى دىبوو ، لە ھەر لا يەك گۈلىكى چى بوو ، لە ھەر
 شۈينىك ئەدەبىتىكى ۋەر گرتبۈۋ لە ئەنجاما خۆي بوو بە پىاۋىكى
 ئەدەب - پەرۋەرى كورد • بەۋ « زەكا » ۋ ئەدەبەۋە سەرۋۆكى ئەۋ
 ەشرەتەي ئەكرد كە ھەر يەكە لە تەلىك لىيان ئەداۋ ھەر يەكە جۆرە
 ئەقلىكىان ھەيە •

بەلچى لە رەمەكى جاننا گەلچى پىاۋى ژىرو دانا ھەلگە ۋ تۈۋە ، ئەبى
 ھەلگەۋى چۈنكە نەسىمى دەربەندان ۋ ھەۋاي دەشتان كە تىكەل بە

جریوهی ئەستیره‌ی ئاسمان بوو ، دیسه‌نه‌که‌یان ئەکاته‌کارێی که‌ لا‌لغاوه‌ی
 فیکرو هۆشو و پیاوی هه‌وار گه‌ری ئەو دیسه‌نه‌ لێک بکشیتته‌وه‌و
 باوه‌ری سافی وه‌کو دورده‌ربری . وه‌کو ئەمه‌ ئەبێ گه‌لێ پیاوی
 ساویلکه‌ش له‌و کۆرده‌دا ئەکه‌وتته‌ مه‌یدانه‌وه‌ که‌ ئاسۆی فیکری ته‌نیا
 پری مێشکه‌که‌یه‌تی و هه‌چی تر .

جا پیاویک که‌ سه‌رۆکی عه‌شره‌تیکێ وا بگه‌رتته‌ده‌ست ، ئه‌هه‌بێ
 دانایی‌یه‌که‌ی و فراوانی دله‌که‌ی گه‌لێ گه‌وره‌تر بیت له‌ گه‌وره‌یی ئەو
 عه‌شره‌ته‌ ، ئەگه‌ر وا نه‌بێ عه‌شره‌ت‌داری پێ‌ناکرێ . راسته‌ پێ‌ی‌ناکرێ ،
 چونکه‌ ئەزانێ ئەمانه‌ به‌ دلێکی سافه‌وه‌ سه‌که‌شیان گه‌نجه‌یه‌کی
 گه‌وه‌ره‌ بۆ زمانه‌که‌یان . بۆیه « مه‌حموود پاشا » هه‌موو جار له‌ گه‌ل
 هه‌ر که‌س له‌ پیاوی عه‌شره‌ته‌که‌دا به‌ پێ‌ی ئەقلی ئەو قسه‌ی له‌ گه‌ل
 کردوه‌و له‌ پێکه‌نێن به‌ولاوه‌ هه‌چی‌تری نه‌داوه‌ به‌ روویا . هه‌ر ئه‌م
 دل‌فراوانی و عه‌شره‌ت‌داری‌یه‌ی ئەو بووه‌ که‌ کردووه‌ته‌کارێ ، نوکاتی
 ئەده‌بی به‌ نرخێ کوردی بۆ زمانێ کوردی ماوه‌ته‌وه‌و بوه‌ به‌
 گۆل‌ده‌سته‌یه‌ک بۆی » (٣٢) .

گه‌ر پیره‌مێرد به‌ هۆراوه‌ جوانه‌کانی ، له‌ دیسه‌نی سه‌رچاوه‌ی
 زه‌لمو « دووئاوان » و « شوپن‌ماله‌گه‌وره‌ » دا دیسه‌تیکێ « پۆل‌پۆل
 نازداران » ی عه‌شیره‌تی جاف و گه‌رمیان و کویستان کردنیانی
 پیشاندایی و یادیکێ ئەو مه‌حموود پاشایه‌ی کردیتته‌وه‌ که‌ له‌ دیوه‌خانی
 ئەده‌بیاتا ده‌نگی شیعری پیره‌مێرد به‌رزبۆته‌وه‌ ئەوا سوچادی به‌
 شیوه‌یه‌کی فراواترو رووترو قوولتر چۆتسه‌ ناو ورده‌شتی ژبانی
 عه‌شیره‌ته‌که‌ی مه‌ولانا خالیدو ئەحمه‌د موختارو تایه‌ربه‌گه‌و
 گۆرانه‌وه‌ .

له‌ هه‌ندی قه‌ه‌گیرانه‌وه‌دا ته‌نانه‌ت « مه‌نه‌لۆجیکێ » ناو ده‌روونی
 که‌سیکی ساده‌ی جاف پیشان ئەدا به‌رامبه‌ر به‌ ژبان .
 با بۆ نموونه‌ چیرۆکیکی کورت دووباره‌ بکه‌ینه‌وه‌ که‌ چۆته‌ ناو ئەو

دەرووئە سادە بە وەو لە وێدای وێنە ی وولات و نیشتمان و کەژێ
 خۆشە و یست بە قوولێ و نزیك له خاکی پیرۆزە وە پیشان ئەدات .
 ئە گیرنە و ئە ئین : کابرایەکی کورد رۆژیک لە و شارە زوورە تاي لئ
 هاتبوو رۆژە کە ی زۆر گەرم بوو ، هەرچەند داوای ئاوی ئە کرد ئاوی
 سارد دەست نە ئە کەوت ، ئاوی گەرمیان ئە دایە و هیچ هەوا یەکی
 فینکیشی نە ئە دی . ئە وە ندە هە بوو شاخی هە ورامان لە دوورە وە دیار
 بوو ، بۆ ئە و شویتە دوو رۆژە رینگە ئە بوو ، بە فرە کە بە سەر
 شاخە کە وە دیار بوو . کابرایەکی خزمی بۆ هە وائ پرسی ن هات بۆ لای
 لە بەر دەمیا راوە ستاو بەر شاخە کە ی لئ گرت ، ئە ویش پێ ی ووت :
 « کۆرە لای بە فرە کە م لئ مە و رە وە ، با هە وایە کی فینکە م بۆ بیت .
 ئە و ا پیرۆکیام » (۳۳) .

رشتهی مرواری کەرەسە ی گە لێک باسی کۆمە لایە تە ی بۆ ئامادە
 کردو وین . گەر لە ئە فە نە ی کوردیدا دێ بە تیکێ ژبانی کۆن و پیش
 مێژووی کورد بێ نین و لە رووی پیرۆ با وەر و ئاینشە وە هە ندێ وێ نە ی
 با وەر ی پیش ئیسلام دیار بیت . ئە و لە رشته ی مرواری دا وێ نە ی
 ژبانی کۆمە لایە تە ی ئە م چە ند سە دە ی دوا یی بە ی کورد دیارە و لە
 رووی ئاینشە وە هە ندێ حیکایە تە ی ئە و تۆ ئە ی نین - کە هەر چە ندە لە
 قالبی گائە و پێ کە نینا ئە گیر ریتە وە ، بە لام لە و دیو پە ر دە ی پێ کە نینە وە
 دوو رێ چکە ئە ی نین کە ئی سە چنە وە سەر باسی « کوردو ئاینی
 ئیسلام » .

خاوە نی رشته ی مرواری لە زمان دوو کوردی ساویلکە وە دوو
 حیکایە تە ئە گیریتە وە بە لگە ی قسە یە کی رابووردومانن . کە و ا بۆ
 کورد دیو تیکێ ئیسلام تە ی با وەر کردنی قوول و راستە قینە بە خوا یە کی
 تالک و تە نیا و دیو کە ی تریش بە سادە بی لە پە رە و ی ئاین گە شتە و
 بە روو کە شتی وەر گرتنی هە ندێ پە رە وە کە لە بەر غە رە بی نە زاین و
 نە خۆ تین دە واری لە مێشک و دە رووندا چە سپ نە بوو . با بۆ بە لگە ی

ئەم قەسە بە لەسەر ھەر رېچكە بە ھىكايە تېكى كورت لە رىشىستەى مروارى يەوہ وەر گرېن . ئە گېر نەوہ ئە لېن :

« لە كاپرا بەكى كورديان پىرسى ، بە چىدا ئە زانى خوا بە كېكەسە دوو نى بە ؟ ئەو ىش ووتى : « بە ئاشە كەى مائى لالا ما » تا ئەو وەختەى كە ھەر خۆى بوو دايمە گەر بوو ئېستە كە لە گەل ھەمەى شەفەى بوون بە شەرىك رۆژنىك ئە گەر ئى و چوار رۆژ ئەوەستى . خواش ئە گەر بە كېكى كەى لە گەل بوایە ئىشە كەى وەكو ئاشە كەى لالسىمى لى ئەھات » (۲۴) .

جا ئەم باوەرە قوولە ، كە لە زىرە كەى بەكى سىروشتى و لېك دانەوہ بەكى سادەوہ ھاتوہ لە ژيان و سىروشت و ئاسازو زەمىن ئەم باوەرە بە خوا بەكى تاكو تەنياو ئەم لېك دانەوہ بە كە لە مە تىقېكى ساكارەوہ ھاتوہ ، لە پال دېمە نە ئابى بە كەيدا جەو ھەرىكى كۆمە لا بە تىشى ھە بە . ھەر بە رامبەر بەم لېك دانەوہ بە . لە رووى ئابى و لە رووى كۆمە لا بە تىشەوہ ھىكايە تېكى تر لە رىشتەى مروارى دا ئەخەنە بەرچا . ئە گېر نەوہ ئە لېن : « رەسوو ئاغای مەنگوور ھە بوو پىاوىكى رىش سېو بەزم لى بوو . زۆرى ھەز لە قومار ئە كرد ، ھەندى جارېش نو ئىزى ئە كردو قورئانى ئەخوئېند جارېكىان لە كورېكى دېوہ خانە كە با دانە نىشى و مىل خەلكە كە ئە گرى بۆ ئەوہ قومارى لە گەل بكن . كەس مىل ناداتى و لە گەلى تاكا . كاتى قورئان خوئېندە كەشى نرىك بۆتوہ . بە ناچارى خەلكە كە ئە تر سېتى و ئە لى : « ئە گەر قومار انم دە گەل ناكەن دەچم قورئانان دەخېنىم » (۲۵) . وەكو ووتمان رىشتەى مروارى ھەندى جار لە شىوہى وەسفاو ھەندى جار لە شىوہى « فاك تەوزمارە » ى مېژووى تۆمار كردندا پەردەى گەلېك دەورى ژيانى ئەم چەند سەدەى دواى بەى كوردانى پىشان داوہ . بەلام ئەم جۆرە پەردە بە تەنانت زۆر جار لە شىوہى ھىكايەت و گالەتو پىكە نىشدا پىشان دراوہ .

دەربارەى رۇڭم و دەستگا عوسمانى بەكان زۆرشت ئىسە ووتى و
زۆرشت ئەنووسى . رەنگە مېژوو لە چەند بەرگى گەورەدا بە
هەزاران ژمارەش باسى ئەو دەورە بگىریتەو .

پتووندى كورد لە گەل ئەو دام و دەستگا بەداو چۆنەتى روانىسە
دەستگا دامەزراوو ياساى باسى تايەتى مېژوون . بەلام لەمانە
هەموو قسە و راستى دەربەرتر رەنگە ئەم قسە خۆشە بيت كە لە بەرگى
بەكەمى رشتەى مرواریدا نووسراو تەو و ئەلى :

« كاپر ايه ك هه بوو براخاسى ناو بوو قسەمان لى هالو هه وائى
عەسكەرى يەو و ئەكرد كە گۆيا ئىستە رىك و پىك ترە » .

ووتى : « برا رىك و پىكى چى ؟ من خۆم لە دەورى عوسمانىسا
زەفتى بووم ، دوكانە كەشم قەسابى بو ، هەموو روژى كە وەختى
مەشق ئەهات دوو تارانيم ئەدا بە بەكئ ئەچوو مەشقە كەى بو ئەكردم ،
بەو قورئانەى لىت خویندوو و ئىستە و ئەوساش خۆم ئەو قەنارە مە
بەجئ نەهتشت . ئەو بوو عەسكەرى ئىستەش ئىمانە بە ناخىرى
گيانان گوايە عەسكەرى ئەكەن » (٢٦) .

لە پەندى پىشنانى زۆر نەتەو وەدا ، پەندىكى لە يەك چوو هەبە
دەربارەى ئىش كەردن و ئىش بە « بەرزگرتن » و بە سووكى تەماشای
پياوى تەمەل و تەو زەل كەردن لە كوردیدا ئەو پەندە مان گىرايەو و كە
ئەلى : دەستى ماندوو لە سەرزگى تىرە . مەغزای ئەم پەندە بە
تەواوى وەك پەپرەوى ئايەتتىكى قورئانى پىروژه كە ئەفەرموى :
« وآن لیس للانسان الا ما سعی » (٢٧) - واتە - ئادەمیزاد بە هەول و
تەقلاو كۆشش نەبیت ، بەرھەمى ژىنى چىنگ ناكەوئت .

جا جەوھەرى ئەم باسە كە لى زۆر زمانداو لە زۆر پەپرەوى
ئاسماندا هەبە لە جىھانى ئەمرودا بۆتە نەرىت و پەپرە و پىكى « ئابوورى »
كە هەر كەسە هیندەى كۆششى خۆى بەرھەمى دەست كەوئت و لى
بەرى دنیا بخوات و ئەوى ئىش نەكات لە بەرى ژيان بى بەرى بيت . واتە

دهستی ماندوو هه‌میشه له سه‌ر زگی تیر یت •
 جا جه وهه‌ری ئەم بانه له گه‌لیک حیکایه‌ت و چیرۆک و ئەفسانه‌ی
 کوردیتدا هه‌یه • وه له « رسته‌ی مرواری » دا که ئاوتنه‌ی گه‌لیک له
 به‌شه‌کانی فۆلکلۆری کوردی‌یه، له شیوه‌ی حیکایه‌تی « گالته‌و‌گه‌پ » دا
 ئەم بیره‌ پێشان‌دراوه •

چهرمه‌سه‌ری و سه‌رکردن به‌ کۆشی هه‌موو جۆره هه‌ول و
 کۆششیکدا و پشت به‌ خۆ به‌ستن له « نان‌پیدا‌کردندا » گه‌لیک
 حیکایه‌تی له‌سه‌ره • له‌وانه ئەمه‌یه که له رسته‌ی مرواری دا ئە‌گه‌یتره‌وه
 ئە‌لێ : « کابرایه‌کی پاوه‌یی له‌ دێ‌یه‌کی خۆیان دیته‌ ده‌روه به‌ نیازی
 سوا‌کردن ، ئە‌گاته قه‌راخ ئاوا‌یی چاو ئە‌نووقینی و ده‌ست ئە‌کو‌تێ
 به‌ردیکی گه‌وره هه‌له‌گرێ ئینجا روو ئە‌کاته ئاسان و ئە‌لێ : « خوا‌یه
 تو‌ریشیکی پانو زما‌یتکی لووسم بدره‌ی ئیتر رسقی خۆم له‌سه‌ر
 خۆم ، شه‌رتێ به‌ گرانایه‌تی ئە‌م به‌رده‌ پاره نه‌یه‌نمه‌وه نه‌یه‌مه‌وه » (٢٨) •
 له‌ گه‌یترانه‌وه‌یه‌کی تر دا ئە‌م حیکایه‌ته ئە‌درتته‌ پال کوردیکی
 شاره‌زووری و ئە‌وو‌ترێ : « ریشیکی چه‌رمگ و زما‌یتکی وه‌ چه‌رخم
 بدره‌ی »

له « رسته‌ی مرواری » دا گه‌لیک حیکایه‌تی تر ده‌رباره‌ی
 ئیش‌کردن هه‌یه ، له هه‌ندێ شوتندا نه‌خشه‌ی کاریکه‌تۆری کیشانی
 پر له‌ پێکه‌نینی پیاوی « بی‌کارو » ئیش‌نه‌که‌رو ته‌مه‌له • له‌وانه ئە‌م
 حیکایه‌تی به‌ ئە‌لێ : « ئاوا‌یی به‌ک له‌و به‌ر کتوه‌ گاو‌انیا‌ن نه‌بوو ،
 پیاو‌یتکی ته‌مه‌لی ته‌وه‌زله‌ له‌ویدا بوو بانگیان کرد ووتیان :
 گاو‌انی‌یه‌که‌مان ئە‌که‌ی یا نه‌ ؟ ووتی :

ئه‌گه‌ر که‌رتیکم بو کورتان بکه‌ن سواری بێ ، هه‌مانه‌یه‌کم مێوو
 بدنه‌ی له‌به‌رده‌ما دا‌یتیم بیخۆم ، مندالیکیشم له‌گه‌ل بئیرن ئە‌گه‌ر
 گه‌گه‌له‌که‌ بله‌وه‌ی کرد بۆم کۆبکاته‌وه‌ بۆچی نایکه‌م » (٢٩) •
 به‌م جۆره حیکایه‌تی گالته‌و‌گه‌پی کوردی ، له‌ زمان‌گه‌لی کورده‌وه

که نه ته وه یه کی ئیش که رو زه حصهت کیشه ، گالته به هه موو ئه و که سانه
ئه کات که نایانه وئ به ئاره قی ناوچه وان نان په یدابکه نو ئه یانه وئ له
سای سیبه ردا دابنیشن و ره نجی خه لکی تر بنخۆن .

به کورتی سینه بهر گه که ی «رشتهی مرواری» شتیکی تازه و پاراون
له مه یدانی نووسینه وهی فۆلکلۆرو ئه ده بو بزوو ته وهی بیرووناکی ی
کوردیدا ، له مه یدانی سامانی نه ته وایه تی کورددا جینگه یه کی
تایه تی یان بو خوئیان گرتوو . وه له کۆری زمانی کوردیدا
ده و له مه ند کردن و فراوان کردن و هه وئیکی جوامیرانه ی پاراستی زمانی
کوردی به ، وه له کۆری دیالیکته کانی کوردیدا داچه سپاندنی
هه ندی - دوانه - له چیرۆکدا یا دیالیکتی جیاجیای زمانی کوردی ،
وه له هه ندی جینگه دا له مه یدانه شدا بو بهراورد کردن دهسته ئه دات .
به کورتی گهر بگوتجی له مه یدانی بیرووناکیدا ووشه ی
« تاسوق » به کار به یین ، ئه و «رشتهی مرواری» به ره مه میکی ئه ده بی
« تاسوقه » هیوادارین بهر گه کانی تری زوو روشنایی بینن و له کۆری
نووسینه وهی فۆلکلۆری کوردیدا له م جۆره به ره مه مانه زۆرین و
سوودی خو بان له پله ی ئه مرۆماندا به بزوو ته وهی بیرووناکی کوردی
بگه یین (٤٠) .

« رشتهی مرواری » زۆرتر ئه چپته ریزی گپیرانه وه نووسینه وه
سه ره له نوئ دارشته وهی فۆلکلۆره وه . به لام ئیستا له کۆری ئه ده بی
نه ته وه ییماندا شتیکی تازد روو ئه دات ، ئه ویش ئه وه یه که له م دوا بی به دا
گۆقارو رۆژنامه ی کوردی جاروبار قسه ی خووشی هه ندی له و
قاره مانانی گالته و گه پانه بلاو ئه که نه وه که هیشتا له زیاندان . بی گومان
ئه م قسانه ش به ناوی ئه و که سانه خو یانه وه تو مار ئه کریت و ئه چپته
پال سه دان قسه ی خووش و گالته و گه پی تری بی قاره مانه وه که له
چاپه مه یدا بلاو ئه کریته وه و ئه کات که ئه و قسانه ی ئه م قاره مانانه ی
ئه مرۆ له دوا رۆژا نه چپته سه ر سامانی نه ته وه بی فۆلکلۆر ، به لکو هه ر

له ئیستاوه له ریزی ئەدهبی نووسراودا تۆمار بکرتین و به یه کیک له جوړه کانی نووسینی په خشان دابنرین . به لām میژوو له باریا هه یه بۆ دواروژ قسه ی تر له کوړی گالته وگه پدا دروست بکات و بیداته پال ئەو قاره مانئ گالته وگه پانه ی ئیستا له ناو ئیسه دا ئەژین و ئەو قسانه ی ئەوسا بچنه سه سامانی نه ته وه بی فۆلکلۆرمان .

له باسی ئەدهبی نووسراوه ی گالته وگه پدا ئه بچ ، باسی ئه وه قاره مانئ گالته وگه په ش بکرتیت که ئیستا له ناوچه ی سلیمانئ و زۆر ناوچه ی کورده واریدا ناوی دهر کردوه و به « خاله ره جهب » (٤١) ناسراوه . قسه کانی خاله ره جهب ناوه رۆکیکی کومه لایه تی یان تیا به و گالته به زۆر شیوه ی ناقولای ژبانی کومه ن ئه کهن ، هه ندی جاریش به شیوه یه کی زۆر زیه کانه له ژبان و کومه له وه ، یا نه یاری به ووشه کردنه وه ، که ره سه ی بچ که نین و گالته ئه خو لقی ن زۆرتری ئه م قسانه تا پۆی ئه م سه رده مه ی ژبانی شارستانی و کومه لایه تی ی شاری سلیمانئ یان پیوه به (٤٢) .

مه ته ل :

« مه ته ل » یش به شیکه له ئەدهبی فۆلکلۆری گهلان . واته به شیکه له و ئەده به ی نه نووسراوه ته وه ده ماو ده م له ناو خه لکدا پشتاو پشت ئه مینته وه و بلا و ئه یته وه . بۆیه پیوسته له کوتایئ باسی ئەده بی فۆلکلۆردا به چه ند دیرتیک باسی « مه ته ل » یش بکه ی ن .

مه ته ل - له ریزی فۆلکلۆرو به ره می « زاری - یا - ده می » ی خه لکدا سنوو بۆ دانائیکی کورتی رووداو ئیک یا که ره سه یا خود « ماده » یه که به لām به بچه وانه ی قسه ی نه سه ته وه خه لکی ئه م سنوو بۆ دانانه به ئه نه قه ست له شیوه یه کی نادیار یا « ته ماویدا » دهر ئه خه ن و راستی ووتی قسه که ئه خه نه شیوه یه که وه که خه لکی تر یلیت یا هه لیتن . وه ک ئه لیت : هه ر ئه رۆیت و نایگه تی - که سه پیه ره . یا خود بابی پۆولیکه پر به زووریکه که مۆم یا چراهه .

له «مه تەل» دا ھەر وەك قەسە نەستەق ، شەقلى تايبەتە تى
سەرپەرشتى مىللەت بەسەر رووداوى جياجياى ژيانەو ھاڭشاكرايە
تواناۋ بەھرەدارى گەل لەو ھەدا ديارە كە زۆر بە كورتى و پاراوى و لە
پالەو ھە كەرەسە و سروشتى شىعر بەدا بەم رووداوانە .

«مه تەل» لە ئەدەبى فۆلكلوردا ھەر وەك گالتە و گەپ ، ھەندى
جار بىن مەبەس و بۆكات بردنەسەر و زاخاوى مېشك دانەو ھە ، وە
ھەندى جار مەبەستى تايبەتە تى ژيانى ھەيسەو ھەر وەك گالتە و گەپ و
بەشە كانى تى ئەدەبى فۆلكلور ئەيتتە ھۆى ھەولدانى كۆمەلايەتە و
سىاسى .

ھەر وەك لە مەيدانى ئەدەبدا زۆر جىسار ھونەر مەند نىشانە بۇ
مەبەستىكى سىياسى بەكار ئەھيتتىن و زۆر جار ئەم نىشانە بەكار ھيتانە يا
لە بەر بارى سىياسى بە يا لە بەر جوانى « نىشانە » كە خۆبەتە لى
رووى ھونەر ھە ، ھەر وەھا مەتەلش بۆ ئەم مەبەسە بەكار ئەھيتتى .
ئەو «مه تەل» ھى كە سەرە تاكەى لە ئەدەبى فۆلكلور ھە دەست
پىن ئەكات . چ ئەو ھى مەبەستىكى تايەو چ ئەو ھى تەنيا بۆ زاخاوى
مېشكە لە ژيانى ھەمە جۆرەى ئەم ھۆدا گەللك جىسور شتى تازەى
ھيتاۋ تە كۆر ھە ، كە ھەندى كيان ھەر لە مەيدانى ئەدەبدا و
ھەندى كيان لە سنوورى بزوتتە ھەى زانبارى و روژن بىرىدان و
ھەندى كيش لەم سنوورە ئەچنە دەر ھە . بۆ نمونەى ئەمە لەسەر
لاپەرەى گۆقار و روژنامە كانى جىھاندا جۆرەھا شتى نووسرا و ئەيىن
كە بابەتە زاخاوى مېشكەن و ھەر بەكەشى ئەچنە خانە بەكەو ھە
خانە كانى بەر ھەمى مېشكە و ھونەرى ئادەمىزاد .

لە ناو نەتەو ھى كوردىشدا گەر بەر ھەمىكى زۆرى مەتەلى
فۆلكلورماز ، ھەيتتە لە كۆرى ئېشك گرتن و شەونخوونى و دانىشتى
گۆى ئاگردانى شەوانى سەرماى كوردە وارىدا «مه تەل» یش چوويىتتە
رىزى بەشە كانى تى ئەدەبى فۆلكلورى كوردە ھە . ئەوا گەتوانىن .

یه کهم — ئەم مەتەلی کوردی یانە وەك مەتەلی خەلكی تر بکهین به دوو
به شهوه .

مەتەلی « مەبەس دار » و مەتەلیك كه تەنیا بۆ زاخاوی مێشكه .
هەر دوو جۆرە مەتەلەكەش ووردی و تێبینی و ژیری و بەه وریایی و
قوولی تەماشاکردنی نەتەوهی ئێمە دەرئەخا . تەماشاکردنی هەموو
شتیکی دەروو پشت و هەموو رووداو کەرەسە یەکی ژبان . گەر لە
مەتەلی کوردی بگەڕێن و کۆی بکهینهوه ئەوا گەلیك نمونەئە ئێم
مەبەسەو باسی تریشمان دەست ئەکەوێت .

دووم — مەتەلی کوردی وەك مەتەلی گەلیك زمانی ترو وەك
ئەدەبی فۆلكلۆر تێکرا ، دەستیکی بالای هەبە لە پاراستی هەندێ
« اصطلاحات » و « ووشە تاییەتی » ی زمانی کوردیدا ، بەلکو
زۆر جار لە دارشتنی مەتەلە کەدا لە پالیری ورددا جوانی یەکی
پەیکەر و ووشە هۆنپنەوهش ئەبینن .

با لەم باری سەرئەوه تەماشایەکی ئەم مەتەلە بکهین کە بۆ
« هێلکە » دانراوه و ئەلج : سایەقی سامال ، هەوری فەرەنگی دوو
ئاو لە جامی هەر یەك لە رەنگی .

زۆر جوان « قەلەمی » هۆنرە نەتیک یا هۆنپنەوهی هونەرە نەتیک
لە پشت جوانی زمان و « ووشە » ئەم جۆرە مەتەلەوه دیارە ، ئەو
هونەرە نەدەش هەر خاوەنەگەمی هەموو فۆلكلۆری کوردی یە . واتە ،
نەتەوهی کوردی سەرفراز خۆیەتی .

مەتەلی فۆلكلۆری کوردی لە پال ئەم سروشتانەیدا ، بۆتە
سەرەتایەك بۆ « مەتەل » یەش لە ئەدەبی نووسراوهی کوردیدا .
هەرچەندە زۆری مەتەلە ئەدەبی بە نووسراوه کان ، هەر لەو کاتەوه کە
رێگەیان بەرەو لاپەرەمی گۆقار و رۆژنامەکان گرتۆتەبەر لە قالبی
فۆلكلۆر دەرچوون و هەندیکیان چوونەتە ریزی ئەدەبی نووسراوهوه
هەندیکیش هەر لە سنووری ئەدەبیاتدا ژمارەناکرنی . بەلکو جۆرە

ووشه ریزکردییکی هونه رمه ندانه یه به مه بهسی زاخاوی میثک و کات
 بردنه سهر .

ئهو بهشهی یه که میش بۆیه به ئهده بیاتی نووسراو ئسه زانری ؛
 چونکه له ناو خه لکدا پهیدا نه بووه ، به لکو نووسه رو شاعیرانی
 ئیستامان ئه یان نووسن ته نانهت له میژووی ئهده بیاتی هاوده مساندا
 ئه توانین ئه وه تو مار که بن که چهند شاعیری ناسراومان ، به شیوه یه کی
 هونه رمه ندانه له مه ته ئل دانانا به شدار بوو - ون . به تاییه تی ئه و
 شاعیرانه ی به په روه رده کردنی نه وه ی تازه وه خه ریک بووون .

- (1) علاء الدین سجادی . رشته ی مرواری بغداد ، ۱۹۵۸ ب ۳ ، ل ۱۸۵
- (2) مهلای به ناوبانگ (مهلای مشهور) . بو بیکه نین . ب ۲ جابجای هسه ولر ،
 ۱۹۶۷ ، ل ۹۲ .
- (3) له نیغه های تاجیکی ، ستالین آباد ، ۱۹۵۸ ، ل ۳
- (4) گمردلیتسکی . قسمی خووشی خواجه نسه رده بن . موسکو ، ۱۹۵۷ . ل ۲۴۷
- (5) قسمی خووشی مهلا نسه رده بن . بلاوگرده وه ی نه کاده بیای زانستری نازرباجان .
 باکو ، ۱۹۵۹ ، ل ۱۵ .
- (6) قوفاری (الجدید) حیفا ، ۱۹۵۴ . قوفاری (القنون الشعبیة) . العساهرة .
 یولیو ۱۹۶۷ .
- (7) حیکایه تی مهلای مزبووره . گوگرده وه ی محمد مصطفی گوردی بغداد ۱۹۳۹ .
- (8) حیکایه تی مهلای مشهور . کرکوک ۱۹۵۳
- (9) بروانه (۲) . (۱) نوسه رجاوه یه . ل ۲
- (11) نوسه رجاوه یه ، ل ۳ .
- (12) رشته ی مرواری ، ب ۱ . ل ۸
- (13) ده ستووس (۱۴) بروانه نسه رجاوه ی ۲ ، ل ۸
- (15) نوسه رجاوه یه ، ل ۲۱-۲۲
- (16) المنجد فی اللغة والادب والعلوم . بیروت ، ۱۹۶۰ ، ص ۱۸
- (17) ده ستووس . (۱۸) نسه رجاوه ۲ ، ل ۹۰ - ۹۱
- (21) نوسه رجاوه یه ، ل ۷۹ .
- (22) (۲۳) نوسه رجاوه یه ، ل ۲۱

- (۲۴) سعدی شیرازی . کلیات
- (۲۵) بهلول عاقل . تهران ، ؟ ص ۳ (به فارسی)
- (۲۶) پروانه سرچاوه ۵ (۲۷) قسه به کی بازی ناو مه لایفه
- (۲۸) له کالتموگه بی بیرمورد (سلیمانی ، ۹۴۷) ز رشعی مرواریدشدا تم خیسره
نوسراوه نوره . بهلام هردو وکیان له سره ناو کونایرو دارشتندا له ره اچن ، کسه
به منادای بیستوومه .
- (۲۹) ا نیستا نوسره جه مال باوان شتیکی له سر نه حهی کورنو و نوسیه . بیجگسه
له رهش که له په شته می مرواریدایه .
- (۳۰) اسماعیل حق شاهه بیس . بریوچین پیشینان : بهغدا ، ۱۹۳۸
- (۳۱) رشته می مرواری . پ ۱ ، ل ۸۹ ، ۹۰
- (۳۲) نمو سرچاوه به . پ ۲ ، ل ۱۲ ، ۱۲۱
- (۳۳) نمو سرچاوه به . پ ۱ ، ل ۱۰۷
- (۳۴) نمو سرچاوه به . پ ۱ ، ل ۱۱ ، ۱۲
- (۳۵) نمو سرچاوه به . پ ۱ ، ل ۹۴ ، ۹۵
- (۳۶) نمو سرچاوه به .
- (۳۷) قورئانی برۆز ، سوره تی مجیم ، نایه تی . ۴
- (۳۸) رشته می مرواری .
- (۳۹) رشته می مرواری .
- (۴۰) نیش یوسجینی تم کتیبه بهرگی چواره می رشته می مرواری ده رجوو « بهغدا ۱۹۶۸ »
که له زاوه روکدا جئاوازی اهگل سن بهرگه کی تردا نریه .
- (۴۱) ده جمبر حاجی محمد ، خهنگی گهره کی سرکار تری شاری ساییهانی به .
- (۴۲) لهم دیوان بهغدا خاله ره جعب خهنگی کومه لیک له قسه کانی خوی لیسسه ژپر ناری
« ترش سرین » ادا بلاگرده وه « سلیمانی ۱۹۶۹ » .
- تزیینی : مه بیس له (ده ستووس ۱) لهم کتیبه ، نمو ده ستووسی به دی پیشینه به
که نوسره محمدی مهلا کهریم کوی کردته وه مه بیس به (ده ستووس) ، کومه له
به ره میگم فواکوری هه ره گه کی لای دانه ره .

کتابچہ چاپکراوہ کانی دانہر :

- ۱۔ فہرہ ننگۆک بۆ قوتایانی کورد (عەرەبی - کوردی)
بەغدا ۱۹۵۵ •
- ۲۔ میرزا فتح علی ناخوندۆف • (وہر گیتیرانہ لہ رووسی بہوہ بۆ
عەرەبی) لہ نووسینی پروفیسۆر جافەر جافەرۆف •
- ۳۔ الواقیة فی الادب الکردی • بیروت ۱۹۶۶ • (بہ عەرەبی) •
- ۴۔ رازی دووری • (کومہ لیک ہۆنراوہ و وتارو چیرۆک) •
بەغدا ۱۹۶۸ •
- ۵۔ (گولستان)ی سەعدیی شیرازی وەر گیتیرانی خوالین خۆشبوو
مەلا مستەفا (سەفوت)ی حاجی مەلا رەسوول لہ فارسی بہوہ بۆ
کوردی • بەراورد کردنی لہ گەل وەر گیتیرانی تردا (بۆ عەرەبی و
رووسی) و فہرہ ننگ دانان و پین ناسینی ئەو ناوانہی لہ گیتبہ گەدایہ و
بلاو کردنہوہی لہ لایبەن داللەرہوہ • بەغدا ، ۱۹۶۹ •
- ۶۔ ئەدەبی فۆلکلۆری کوردی (لین کۆلینہوہ) بەغدا ، ۱۹۷۰ •

نه‌خشه‌ی بهرگه‌کسه دباریی هونه‌رمه‌ند محمد عوسمان
عزیززاده به . سوپاس .